

**ЋИРИЛСКЕ
РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ
МАТИЦЕ СРПСКЕ**

**КАТИХЕТСКИ
ПРИРУЧНИЦИ**

SHIBUYEDA MATHS OFFICE

РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига XVI

ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига XVI

КАТИХЕТСКИ ПРИРУЧНИЦИ

Аутори каталога
Душица Грбић
Радоман Станковић
(опис водених знакова)

Аутор прилога
Владимир Вукашиновић

Редактор
Проф. др Вера Јерковић

Нови Сад
2014

Уредник
Селимир Радуловић

ΚΑΤΑΛΟΓ

119. PP I 37 (PP I 137 – 352 C 36) – 184380

ЗБОРНИК ГРИГОРИЈА ДИМОВИЋА

1751. година

Хартија, мастило светломрко (л. 3а–27а) и тамномрко (л. 30а–102б), 103 л., од којих су празни л. 1а–2б, 27б–29б, 87а, б и 101а, б. Величина листова је 170–172 x 110–112 мм, а текста 135–138 – 83–90 мм. Број редова на пуној страни варира од 17 до 20. На више страна испод последњег реда, десно, написани су крај речи или реч који нису стали у тај ред. Један писар, Григорије Димовић, који је на л. 1а оставио запис са датумом 8. август 1751. година.

Водени знак одговара години из записа: *грб – срцолики итит са четворком и утисаним иницијалима MIG*, идентично БМС, PP I 57 из 1742, врло слично БСП 366 из 1740/50, МСПЦГ 127 из 1750. и Ајнедер 271 из 1763. године.

Садржи 14 свешчица. Прве четири свешчице нису нумерисане. Од њих св. 1 има 4 л., а св. 2–4 су са по 8. У наставку је низ од 9 св., означених арапским бројевима од 2 до 9 (ознака изостаје у св. 1). Бројеви свешчица исписани су мрким мастилом као и текст, на средини доње маргине 1. л. у св. 2–3, 4–9 или на 1. и последњем листу у св. 5. Иза бројева јављају се две тачке (нпр. 2:), осим иза броја 4, где тачке изостају. У том низу св. 1, 5–6 имају по 7 л., у св. 2–4, 7–8 је по 8 л., а св. 9 је са 9 л. (текст је потпун). На крају књиге је 14. свешчица са 5 л. (недостаје последњи празан, или је залепљени лист уз задњу корицу био последњи). Листови немају оригиналну фолијацију, постоји само новија нумерација, рађена оловком.

Неки листови су делимично оштећени, углавном искрзани на крајевима (текст је сачуван). Постоје мрље од разливеног мастила, које је пробило на већини листова, а има и трагова влаге и прљавштине. Лист 4 је волантан.

Повез чине картонске корице обложене мрком кожом без украса, која је испуцала и доста оштећена. На хрпту са три ребра део коже недостаје.

Од украса јавља се вињета („концовка“) на л. 9а – цртеж у виду различито испресавијане линије изведене мастилом као и текст.

Наслови су исписани мрким мастилом, мешовитим писмом (брзопис, курзив, полуустав). Слова су велика, затим већа од малих и мала. Неке речи из наслова истакнуте су тако што су слова различито подељана, а понегде су и украшена тачкама и биљним орнаментима (гранчице, листови, цветови), што рукопис чини декоративнијим.

Маргине су означене тако што су од горње до доње ивице листа, повучене вертикалне линије оловком. Ширина спољашњих маргина је око 15 мм, а унутрашњих око 10. Оловком су извучени и редови. На маргинама писар је забележио места у *Светом писму* одакле су тумачења узета. На неким странама среће се „жива глава“.

Писмо књиге је претежно брзопис (српски и руски), а јављају се и курзивна слова и ређе полууставна. Слова су писана чешће одвојено него у везу. Везивање два слова посебно је упадљиво на крају речи, где су обично у споју сугласничко слово и знак *јер* (нпр. л + њ, с + њ, високо т + њ итд.).

Рукопис је исписан и леп. Декоративности слова доприносе продужени елементи слова у међупросторе, са савијуцима или петљом на крајевима (нпр. доњи део слова д који је по типу близак писаном, стуб р, ф, њ, њ, десни крак у, краци ѡ, ножица ц, реп ш и др.).

Од малих слова по типу варирају: б (брзописно положено које карактерише српски брзопис и брзописно усправно или удесно искошено са елементима полуустава), в (брзописно као курзивно *n* подвучено на дну, какво се јавља у руском брзопису, брзописно четвртасто и брзописно са лучним стубом и двема раздвојеним петљама, од којих је доња већа и в слично писаном), г (као руско писано *z* и г са пречком на прелазу између полууставног и брзописног), д (полууставно са дужим ножицама, које одликује и брзопис, д са стубовима и подницом као код полууставног које има само једну, десну, ножицу – ножица се савија улево па удесно, те је у доњем делу слова образована петља и д блиско писаном), ж (облик као гужвица који је из руског брзописа ушао у српски и брзописно са једном, десном, петљом), и (слично савременом писаном и и као *n*), к (брзописно са преломљеном десном страном која је одмакнута од стуба или га додирује и к са десном лучном страном, одвојеном од стуба), м (писано и

ређе као курзивно *m*) и *t* (високо једнострано и троного). Остала слова су брзописна или писана или су на прелазу између та два типа. Велика слова су писана (претежно) и брзописна. Надредна слова су углавном брзописна.

Правопис је рускословенски. Танко и дебело *jer* користе се претежно по рускословенској норми, углавном на крају речи, а присутан је и *пајерак*. На почетку речи и у сложеницама група *ја* етимолошког порекла и на месту старословенског *ѣа*- писана је са *па*- (*паже* 3а/10, *пако* 4а/14, 15, *изъявляеть* 6а/8 итд.), ретко *я*- (*яснѣше* 17б/13, *яко* 37а/18, 46б/15). За *ја*- на месту старословенског *ѣа*- потврђују се *па*- (*пазическомѣ* 18б/5, *пазика* 22б/4, 24б/1 итд.) и *а*- (*азични* 9а/13). У поствокалској позицији за групу *ја* на етимолошком месту у словенским речима углавном се налази *-я* (*крѣщенїя* 3а/6, *написанїя* 3б/4, *соединенїя* 8б/7 итд.), понегде и *-а* (*свѣченїамъ* 3а/9, *мнѣнїамъ* 3а/9, *имѣа* 39а/17 итд.), *-па* (*сїа* 37а/10) или *-а* (*втораѣ* 46б/2, *третаѣ* 67а/10). У несловенским речима по рускословенској норми јавља се *-а* (*хрѣстїанскїя* 7б/8, поред *хрѣстїанскоѣ* 12б/17 итд.). Секвенца *-ја* која се развила од старословенског *-ѣа* обележавана је обично са *-я* (Г јд. ж. рода *ѡ пречистїя* 4б/11, *ѡ сея* 7б/11, А мн. ж. рода *моя* 13б/18 итд.), понегде и са *-а* (А мн. ж. рода *оњя* 25б/13) или *-а* (*глющяѣ* 51б/4, *сѣѣѣ* 61б/11). Иза сугласника (осим иза *ч*, *ж*, *ш* и *щ*) у вредности *'а* потврђује се углавном *я* (*должностяхъ* 3а/15, *ѡ распятаѡ* 4б/14, *десятїи* 6а/14 итд.). По рускословенској норми иза *ж*, *ч*, *щ* и *ш* среће се слово *а* (З. л. мн. аориста *быша* 4а/9, *причашенїя* 8б/9, *началѡ* 9б/17, *слѣжати* 82а/6 итд.). У А мн. заменица *наш*, *ваш* по рускословенским правилима писано је *-я* за м. и ж. род (м. р. *нашя* 13а/16, 13б/17–18, ж. р. *нашя* 15б/10 итд.), а слово *-а* за ср. род (*наша* 13б/12, 15б/13 итд.).

Групе *л'а*, *н'а*, које су у старословенском писане с лигатуром означене су са *ля*, *ня* (*изволяет'* 4б/1, *вседержителя* 3б/10–11, *управляе|т|* 6б/6 итд.; *г|с|ня* 5б/4, *покланяема* 6а/5, *повсюднїя* 6б/8, *ближняѡ* 14а/1 итд.). За *н'а* долази и *на* (*ближнаѡ* 17а/14, 17б/14). Секвенце *л'е*, *н'е* обично су обележене са *ле*, *не* (*раздѣленїи* 3б/8, *искѣпленїя* 5б/5 итд.; *тѣне* 7а/11, *ближнемѣ* 2б/12 итд.). Више пута јавља се и *лѣ* за *л'е* (*ѡпределѣнна* 7б/14, *помншлѣнїе* 17а/11, *употреблѣнїе* 18а/15 итд.), а понегде је присутно и *нѣ* за *н'е* (*лѣтнѣ* 3бб/4).

У писању *је* у обе позиције среће се углавном мало, али и веће е грчког типа (*есть* 3б/9, 31а/5, *емѣ же* 3б/16, *единѣ* 6а/15, итд.; *вѣрѣемьѣхъ* 3б/6, *вспоминаеть* 5б/3, *своегѡ* 6б/4 итд.).

Слово *ї* претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *ј*, затим у неким речима страног порекла између два сугласника,

као и у речи *мир* = свет (*мира* 56/6, 76/15, *мирѣ* 66/9, *міра* 86/7).¹ Има и случајева са и уместо *ї* (*мира* 306/3, *сїе* 316/12, *разнствїе* 316/15 итд.), као и *ї* уместо *и* (*изїде* 34а/2, *илї* 406/5, *сїце* 416/16 итд.) или на месту *ы* (*изїки* 596/11, *посїлаю* 596/15 итд.). Јавља се и слово *ы* уместо *ї* (*выно* 416/9, *в' выно* 786/14).

Слово *ы* користи се по норми, али су честе и замене *ы* са и (Г јд. *вѣри* 36/7, 6а/14 итд.), као и писање *ы* на месту и или *ї* (*ѡ ... г|с|днѣя* 96/10, *на землѣ* 11а/9, *сѣщѣх* 11а/20).

Слово *ѣ* углавном је стављено на одговарајуће место. Постоје и потврде са *ѣ* уместо *е* (Г мн. ж. род *напастѣй* 146/19, в. и писање *лѣ* са *ѣ*).

За *ј* долази скоро увек *й* (Г мн. ученїй 66/1, *таїнѣ* 46/6, *сеј* 46/10 итд.), среће се и *і* (*ѡ таїнѣ* 67а/11), као и *ижица* (*ѡ таїнѣ* 676/3). Слово *й* користи се и на месту *ји* (*таїнства|х|* 3а/14, *достойнствѡ* 9а/8 итд.).

Нема доследности у употреби *ѡ* и *о*.

За глас *у* на почетку речи и у сложеницама претежно долази у (*умре* 5а/7, *управляеть* 4а/2, *научаеть* 56/14 итд., поред *наѣчаеть* 4а/10), више пута јавља се и *оу* (*оучителя* 33а/13, *оучит'* 356/18, *оубо* 36а/13), док је *ѳ* понегде употребљено (*ѳбо* 386/3, *ѳчит'* 346/14 итд.). У осталим позицијама речи писано је *ѳ* (*сѣдѣ* 56/18, *соборнѣю* 6а/15, *чесомѳ* 6а/17 итд.).

Слово *з* (вредност *з*) употребљава се по рускословенским правилима (*слѣмѣ* 56/19, *слая* 76/2 итд.),² осим у случају *золь* 146/13, где уместо *з* долази *з*.

Слова *з*, *џ*, *ѳ* срећу се у страним речима (*алѣксандрїјскїй* 426/4–5; *џало|м|* 10а/маргина, *џа|л|(омѣ)* 10а/маргина (2х), *со џалмопѣвцемѣ* 926/12–13 итд.; *к' тїмо|ѳ|(ею)* 76/маргина, *акаѳисти* 146/4, *анаѳемѣ* 72а/10 итд.).

Слово *ѵ* користи се у страним речима у вредности *и* (*сѣмволѣ* 36/7, поред *символ'* 446/7 итд.) и *в* (*павѣл* 626/7, 18, 66а/8, *сѣхарїстїѣ* 67а/11). Јавља се и у словенској речи у вредности *ј* (в. напред).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке и угласта заграда. На крају реда као знак за растављање речи долазе две удесно искошене паралелне црте.

Питања су означена арапским бројевима у делу на л. 3а–27а и словима у бројној вредности на л. 30а–866 (в. *Садржај*).

¹ Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

² Према *Граматичи Јована Живановића* слово *з* у вредности *з* пише се у речима *звѣзда*, *зѣло*, *злакѣ*, *зав*, *зміа*, *звѣрь* / Ј. Живановић, *Граматика црквенословенског језика...*, 18/.

Језик је рускословенски уз ређе присуство и српских црта. Рефлекси вокализаних полугласника су углавном *о* и *е* (содржаніе 36/5; день 56/16 итд.). Одступају примери сатворенна 4а/8, петарь 426/8, 526/10, 54а/17, 55а/7–8 итд. Према рускословенском језику слово **ѣ** изговарало се *је*. Слово **ы** имало је вредност *и* код Срба. Рефлекси старословенског **ѡ** и **ѧ** су *ја*, *'а*. Изузетак је пример деветь 266/3, уместо девять.

Постоје рускословенске групе *ер* (всодержителя 36/10–11 итд.), *ре* (воскресенія 7а/15 итд.), *ол* (исполненія 56/4 итд.), *ло* (воплотившагося 46/1–2 итд.), *ор* (ѡторгають 86/8 итд.).

Група *жд* се углавном чува (хожденіе 406/4), а *ж* уместо *жд* сређе се понегде (**нѣжнѣю** 126/9). Гласовна група *ич* јавља се на месту старословенске *ит* (вещи 236/18).

У области морфологије рускословенска норма углавном се поштује. Одступају облици у складу са српским језиком: Н јд. ж. род придева **перва** 30а/6 уместо **первая**, 3. л. простог будућег времена да **сотвореть** 376/2 уместо **сотворять**.

Има и неправилних облика као последица непажње у преписивању или незнања језика: у А мн. ж. род заменице *наш* јавља се облик **нашея** 26а/9, уместо **нашія**; 1. л. мн. потенцијала **аще бысми** (уместо **быхомь**) **полѣчили** 15а/14, **аще бы глал'**... **бысмо** (уместо **быхомь**) **вѣрвали** 406/2 итд.

Садржај

3а–9а: **Ѡ вѣрѣ** / Глава. Первая (садржи 32 питања и одговора) / Вопрось 1. / Кѣи нарицается Хр|с|тіянинь и Католи|к| / **Ѡтвѣть**. / Иже кр|щенія с|тагѡ тайною ѡс|тится / Ли|са³ Хр|с|та, истиннагѡ Б|га и чл|вѣка / спсительное ученіе в' цркви исповѣ|еть...

96–27а: **Ѡ надеждѣ** (садржи 64 питања и одговора) / Вопрось 1 / Что надежда есть. **Ѡвѣть**. / Есть добродѣтель Бжественнагѡ вл|яннїя...

276–296: Стране су празне.

30а–46а: Вопросы **Ѡвѣты**: / **зѣло** полезны по раз|м| Стія соборнїя / и Ап|лскыя цркви вос|точнїя / Глава Перва / **Ѡ** исхожденїи С|т|гѡ д|ха (садржи 24 питања и одговора) / Вопрось, **а** (= 1) / Во что **вѣр|еши** чадѡ **ѡ** Хр|с|тѣ лю|бимое; **Ѡтвѣть** / Азь ч|ст|ый оче **ѡ** Хр|с|тѣ **вѣр|ю** въ Б|га...

³ Слово **Ј** јавља се на почетку страних речи као велико **І**.

466–67a/9: Глава втора / **Ω** началствъ Папино|м| (садржи 14 питања и одговора) / **вопросъ а** / **Колико церквей есть / ѿвѣтъ / Сѣя Соборная, и Апостолская / Црковь есть едина, такоже наѹчихомся...**

67a/10–86б: Глава трета / **Ω** тайнъ Сѣя Евхаристыи (садржи 15 питања и одговора) / **Вопросъ /** **Како подобаетъ вѣровати ѿ тайнъ Евхаристіи, сі есть Бжест/венія / и Сиценныя Литургыи...**

87a, б: Стране су празне.

88a–100б: *Александрида*: Квинта Күрція / **Ω** дѣлахъ содѣянных' / **Александра Великаго / црѣя Македонскаго / въ Книзѣ Первой / Глава перва / Филипъ Македоняны|н| Котори / Первѣиши всѣхъ царей тогѡ ра/да былъ...**

101a, б: Стране су празне.

102a: Хрїсѣъ есть глава цркве. Садржи из *Светог писма* главу по *Јов. 15/5* и посланице *Св. апостола Павла Коринѳанима и Ефесцима (Кор., 1/3, Еф. 3/11, Кор. 11/3).*

102б: На пияници гнѣвъ Божїа. Садржи посланице *Св. апостола Павла Коринѳанима и Галатима (Кор. 6/9, 10 и Гал. 5/19).*

103a, б: Стране су празне.

Затиси

На залепљеном листу уз предњу корицу (са леве стране, при врху) оловком написан је број **300**, вероватно цена књиге.

Око средине исте стране, мрким мастилом: **Petr apostolos. / Pavel apostolos. / matei, marko, Luka, / / oannos.**

Мало ниже, другом руком, мрким мастилом, дебљим пером: **per Apostolorum / Dominum / tuum.**

На истој страни неколико пута тамномрким мастилом написано је велико слово **A**, а постоје и неке друге пробе пера.

На л. 1a запис писара књиге, брзописом, мрким мастилом: **Сиа Квиґа Рава воґиѧа Гриґорѧи / Димовича. Написа Мјсѧа Јавѧ=/аѧиѧа 8 девѣ летѡв: / 1751.**

На истој страни су као пробе пера написане неке речи и шаре.

На л. 1б новом руком, мрким мастилом, мешовитим писмом (брзопис, курзив): **Послушаніе нанпаче Поста, и пѣстыннаго житїа. / аще хоцеши человекѣ / мѣдрѣ Быти, и Ты преж/де научися молчати, / молчаніе бѡ есть всѣмъ / мѣдростемъ мѧи. / Есть Высота Небеснаѧ / широта Земнаѧ, / Глѣбина Морскаѧ.**

На л. 2а истом руком, истим писмом и мастилом: Прилѣжно
внимай, развѣстниши и не|с|пѣшино, прочитай не|ложно. / Великіа
Правды, и нелицемѣрніа / любви, ѿ сер|д|ца радости. / Прилѣпляется
печать къ мякхо|мѣ воскѣ: такѡже и ученіе ко / младомѣ дѣтищѣ,
острогѡ учи|ти: аки не|об|взданъ конь водити: / а тѣпагѡ учити, аки у
тлой мѣхъ / ненадѣти. / Богат|с|тво мнози дрѣзи Прив|лечеть, а у
Боже|с|тво и ѿ ѡщагѡ / дрѣга ѡлѣчитъ, или при вла|с|ти / мнози дрѣзи
ѡбращѣтсѣ, а / въ у Божествѣ вси ѡбращѣтсѣ. / ранно Градъ Зелѣни да
не сладокъ / мѣдръ мѣжъ: да не крѣпокъ / дѡбро тѡго учить Ктѡ бы
внима|лъ, ученіа требоваль.

На л. 2б: истом руком, истим писмом и мастилом: 763-ѡ,
окто(врѣ)|а|: 8-ѡ / Въ Средѣ уполь десятомъ / часѣ прежде полдне / На
Бечкеречкіа церкви / торонъ, кр|с|тъ вознесень / и Поставлень Бысть
Художествомъ майстора / ѣвѣке дѣнѣрина, при Еп|с|к|пѣ / Викентіи
Вѣдакъ Иоаннов|чѣ, и при Протопрезвѣтерѣ / Јліи Николаевичѣ.

Испод тога истом руком, истим писмом, мало тамнијим мастилом
стоји: 772 ѡ лѣта, Јуна 22 ѡ / и Езцеленія. Г|с|днь архіепис|с|копѣ и
Митрополитѣ Иоаннѣ / Георгіевичѣ, ѿ Карловаца / у вершець и у
мѣадію ѡсѣт|с|твѣ, или ѡшествѣе сотвори|ша. Со своими официалними.
/ Въ пятокъ.

На л. 28а новом руком, мрким мастилом, мешовитим писмом
(брзопис, курзив): Находится ко|д| Јндіанскогѡ моря / во гора|х|
Јндіанскихъ четири Пти|це дивно творяще.

1: Грифѣсь Не вящъ ѿ Голѣба: обаче / убити можеть кита рыбѣ.

2: Ларанъ великіи Гласъ имать, / да кадъ викне: человекъ
пѣтн|кѣ, мора стати какѡ мертвъ.

3: Мемора велика такѡ, да може / Навеѣегъ вола, или коня и
чело|вѣка скѣпа понети.

4: Јнцендарія завитна такѡ, да у / самый огонь залетается, и жи|во
углѣвѣе взираеть в ногты / и клонь, и на воздѣхъ возноситъ, / и кадъ
ю начать опѣцати, онда испѣщаетъ, и акѡ графа Пасти / огонь во
весь, запаленіе Бывае|тъ.

На л. 103а вероватно истом руком, истим мастилом исписан је текст
на латинском: 1. Statutos Ecclesia græciritæ festos dies / celebrato. / 2. Die
Dominico & festo quouis Liturgi/am acuerenter audito. / 3. Iejunare in
quadræsima & reliquis indictis diebus, atque die mercurii & die ucæris a
carne abfrinere & ceteris. / 4. Confiteri teneris quouis annosemel ad
minimum, & sacram Eucharistiam sumere, idque circa pascha. / 5. Non
celebrare nuptias tempore interdicto.

Испод тога као пробе пера исписане су неке речи (писмо латиница и ћирилица).

На л. 103б: Ввоспою чтѣномъ / Сія Книга члвѣкомъ / Книга Ј Јіса / ввопро. / Gosum Georgius Dimo/vics Anno / Члвѣ 1751 / вопроѣ ѿ члвѣкомъ / Слава тебѣ бже Котори / Ввозможно.

При дну исте стране другом руком, мрким мастилом, истим писмом: Сія Книга Мнѣ раба Бѣія / Васи́лія (реч прецртана и замрљана) [] [поклони] (реч прецртана и замрљана) Мнѣ / Братъ Геѡргій димовичъ / М|с|ца августа 1...го оу шопроно.

Лево од записа другом руком курзивом избледелим мрким мастилом написано: Поклони.

На истој страни исписане су још неке речи (пробе пера).

На залепљеном листу уз задњу корицу су пробе пера (мастило мрко).

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванка Веселинов, *Српске ћирилске рукописне књиге XVIII века у Библиотеци Матице српске* : I. Датиране, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1979, IV, Нови Сад 1981, 52–53 (бр. 12).

120. PP I 42 (PP I 142 – 352 B 10) – 113433

КАТИХИЗИС¹

XVIII век, око 1760/70. године

Хартија, мастило мрко и киновар, 97 л., од којих су празни л. 1–2 и 94–96. Величина листова је 160 x 98 мм, а текста 127 x 67. Број редова на пуној страни варира од 15 до 21. Скоро на свим странама испод последњег реда, десно, постоји кустода. Један писар.

Према воденом знаку хартије препис је настао око 1760/70. године: 1) *свети човек са маслиновом граном*, идентично НБС 66 из 1759 и МСПЦ 69 из 1762, а врло слично БСП 363 око 1770. и МСПЦГ 3-II-2 датиран другом половином XVIII века.

На почетку књиге налазе се 2 празна листа, иза којих следе 12 нумерисаних свешчица. Све свешчице имају по 8 листова, осим последње, у којој је 7 (недостаје 8, вероватно празан лист). Оригинална фолијација листова изостаје, постоји само новија нумерација рађена оловком.

Неки листови су на крајевима искрзани или им недостају мањи делови (текст је очуван), а већина њих има мрље од влаге и прљавштине. Волантни су л. 1–2 и 91.

Рукопис је без корица.

Од украса постоје три заставице (л. 3а, 5б и 40а) и две вињете (на крају текста л. 45б и 93а), обликоване црном и црвеном бојом.

¹ Препис је *Катихизиса*, приручника, који је као професор у Духовном колегију Висариона Павловића у Новом Саду саставио Василије Крижановски (о томе в. опис бр. 121).

Наслови већих целина исписани су великим полууставним црно-црвеним словима. Наслови одељака изведени су мешовитим писмом (брзопис, курзив). Слова у њима су мала, осим почетног које је велико или веће. Црне су боје или је почетно слово црно-црвено. Иницијали су велика црно-црвена или црна слова.

Маргине су означене тако што су од горње до доње ивице листа, повучене вертикалне линије – две паралелне линије уз текст са спољашње стране (размак између њих је 17–20 мм, а размак између спољашње линије и ивице листа је 4–5 мм), док је једна уз текст са унутрашње стране (ширина маргине је 5–7 мм). На маргинама је писар забележио места у *Светом писму* одакле су тумачења узета.

Писмо књиге је претежно брзопис, уз присуство курзива и ређе полуустава. Претежно је заступљена грађанска, а среће се и црквена ћирилица. Слова су писана чешће одвојено, него у везу. Везивање два слова посебно је упадљиво на крају речи, где су обично у споју сугласничко слово и знак *јер* (нпр. л + њ, с + њ, високо т + њ итд.), а различити спојеви јављају се и ван те позиције (л + њ, високо т + брзописно в, високо т + њ итд.). Украсна црта код малих слова потврђује се код брзописног д – на стубу који залази у горњи међупростор, код писаног д – на линији која у доњем делу слова образује петљу и код високог једностраног т – на пречки. Од малих слова по типу варирају: б (брзописно положено које карактерише српски брзопис и полууставно са елементима брзописа), в (брзописно четвртасто и полууставно), д (полууставно са дужим ножицама карактеристично и за брзопис, брзописно као о чија се десна бочна линија продужава у горњи међупростор где се улево савија и писано слично савременом), ж (облик као гужвица који је из руског брзописа ушао у српски и брзописно са једном, десном, петљом и стубом који залази у оба међупростора), и (слично савременом писаном и и као савремено руско курзивно *и*), м (брзописно и курзивно), т (троного и високо једнострано), њ (полууставно и брзописно). Велика слова јављају се брзописна, писана и полууставна. Надредна слова су углавном брзописна.

Правопис је рускословенски. Танко и дебело *јер* користе се претежно по рускословенској норми, а присутан је и *пајерак*. Иницијална група *ја* етимолошког порекла и на месту старословенског *ѡ* писана је са *ѡ* (јасно 3а/4, *ѡ*ѡѡ 3а/5, *ѡ*ѡѡѡ 19б/7, *ѡ*ѡѡѡѡѡ 22а/6, *ѡ*ѡѡѡѡѡѡ 25б/14 итд.). У сложеници *ѡ*ѡѡѡѡѡ 15а/5 на почетку друге речи среће се ѡ. У поствокалској позицији за групу *ја* на етимолошком месту у словенским речима углавном се налази -ѡ (разореніѡ 3б/11, прочѡѡ 3б/11, сѡѡѡѡ 6а/2 итд.), док је ѡ ретко (Нјд. ж. рода сѡѡ 26а/11, перѡѡѡ 48а/3, вторѡѡѡ 46а/1 итд.). У речима несловенског порекла по рускословенској норми јавља се а

(исаїа 126/маргина, ісаїа 82а/маргина, іереа 306/7), али има и одступања са -я (амвросія 48а/18, моѡсея 68а/10) или -а (амвросіа 486/1). Секвенца -ја која се развила од старословенског -ѡ обележавана је обично са -я (вѣдая 3а/15, Н мн. ж. рода междоусобныа 36/9 итд.), а ређе са -а (Г јд. ж. рода престѣа 226/9 итд.). Иза сугласника (осим иза ч, ж и ш и щ) у вредности 'а потврђује се углавном я (вѣдѣици 66/11, на тя 10а/15 итд.), понегде је написано а (платое 126/6, 23а/17, 3466/13, 59а/9, 87а/12, хо|тѣ|щимъ 35а/4, девѣтъ 55а/4), или ретко а (наслѣдѣтъ 566/13–14). По рускословенској норми иза ж, ч, щ и ш сређе се слово а (не щадѣя 3а/14, начаствѣемѣи 4а/3, содержатся 46/20, быша 10а/4 итд.). У А мн. заменице *наш*, *ваш* по рускословенским правилима писано је -я за м. и ж. род (м. р. наша 15а/2, 4, 6, 516/15–16, 52а/6, ж. р. 52а/7) и -а за ср. род (наша 15а/7, 52а/10, 83а/16, ваша 47а/4 итд.). Одступање је запажено у случајавима А мн. м. рода ваша 17а/18, 86а/1, где се потврђује -а уместо -я.

Групе *л'а*, *н'а* које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са *ля*, *ня* (наставляемѣи 46/2, держителя 9а/11, являють 136/15 итд.; *древныа* 4а/9, исполняеши 10а/17, сохраняющая 216/5 итд), изузев примера *ближняго* 92а/5, написаним са *на* уместо са *ня*.

Секвенце *л'е*, *н'е* обично су обележене са *ле*, *не* (искѣпленіе 6а/2, уставленіа 66/14, волею 196/15 итд.; ѡ него 66/5, понеже 76/9, плененію 6а/7 итд.) или се понегде налазе *лѣ*, *нѣ* (землѣдѣлство 3а/11, оставлѣніе 24а/17; ѡ нѣго 66/4, ближнѣмѣ 62а/1, 63а/15, к' ближнѣмѣ 846/12).

У писању *је*- сређе се е- грчког типа, обично веће (едино 3а/10, еже 36/1, естъ 36/19 итд.), а за *-је* употребљава се мало грчко -е (пребедное 3а/5, презрѣніе 36/5, своего 66/14, показѣтъ 8а/16–17 итд.).

Слово *ї* претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *ј*, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речима *вино*, *мир* = свет (мірскомъ 36/17, віна 31а/1–2, 8, літѣргїи 356/14, 7, антїмисїи 366/3, итд.).² Има и случајева са и уместо *ї* (мирское 266/2). Јавља се и *ї* уместо и (відѣ 26а/9) или *ы* (місленнаго 276/6–7, ѡкрїется 666/14), а потврђује се и *ы* уместо *ї* (вино 416/9, в' вино 786/14).

Употреба *ы* често одступа од рускословенске норме, јер је писање и или *ї* уместо њега доста присутно (богатихъ 3а/16, первимъ 9а/3, бити 11а/11 итд.), а постоје и примери са *ы* уместо и или *ї* (тры 16а/4, 25а/2, не внѣшнымъ 83а/2–3 итд., в. и примере напред).

² Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

Слово **ѣ** углавном је стављено по етимологији. Ретко се среће е уместо **ѣ** (праведно 36/15, И јд. всемѣ члѣвѣко|м| 7а/14), као и **ѣ** уместо е (**ѣ** нѣго 66/4, поред **ѣ** негѣ 466/10, в. и писање ље, ње).

За *ј* долази скоро увек **й** (Г мн. имѣній 36/11, пасомій 4а, велій 5а/15, тайна 246/4 итд.), а и је запажено у примеру **къ** бе|з|акон|н|ои 77а/8). Слово **й** користи се и на месту *ји* (в состояній 4а/1, во царствій 5а/15, не убойтѣся 5а/18–19 итд.).

Нема доследности у употреби **ѣ** и **о**.

За глас у на почетку речи и у сложеницама претежно је употребљено у (утѣсненіе 36/21, удѣ 4а/19, неусипно 46/21, пре|д|уготовано 5а/1, научають 35а/7 итд.) или понегде **оу** (оуповаю 3а/2, оубо 16/20), а у осталим позицијама речи већином је **ѣ** (искѣствѣ 3а/3, не слѣшають 1а/15, ѡкѣдѣ 1а/16 итд.) или ређе **оу** (междоусобнѣя 36/9). У примеру блѣгодарѣ 48а/15 јавља се **ѣ** уместо **ю**.

Слово **з** (вредност **з**) писано је по рускословенским правилима (слоба 4а/9, смѣино|м| 66/9, сло 66/11, свѣри 96/17 итд.),³ осим у случају **злимѣ** где долази **з** уместо **с**.

Слова **з**, **ѣ**, **ѣ** срећу се у страним речима (Александрійскій 426/4–5; ѣало|м| 10а/маргина, ѣа|л|(омѣ) 10а/маргина (2х), со ѣалмопевцемѣ 926/12–13 итд.; **к'** тѣмо|ѣ|(ѣю) 76/маргина, акаѣисти 146/4, анаѣемѣ 72а/10 итд.).

Слово **ѣ** користи се у страним речима у вредности *и* (мѣропомазаніе 25а/18, сѣмволѣ 266/14 итд.), *в* (пѣла 56/14, еѣ|г|листвѣ 296/9) и *ј* (мѣѣсея 68а/10).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке и угласта заграда. На крају реда као знак за растављање речи стављене су две водоравне паралелне црте.

Питања су означена словним бројевима (црквена ћирилица).

Језик је рускословенски. Рефлекси вокализаних полугласника су *о* и *е* (содержаніа 21а/11 итд.; младенецѣ 266/15–16 итд.). Према рускословенском слову **ѣ** изговарало се *је*. Слово **ѣ** имало је вредност *и* код Срба. Рефлекси старословенског **ѣ** и **ѣ** су *ја*, *'а*.

Постоје рускословенске групе *ер* (дерзновеніе 3а/17), *ол* (исполнѣти 22а/4), *ло* (по плоти 15а/13), *ро* (кровію 6а/1). Група *жд* се чува (прежде 86/17). Гласовна група *ич* јавља се на месту старословенске *ит* (нищихѣ 36/5 итд.).

³ Слово **з** у вредности **з** пише се у речима звѣзда, зѣло, злѣкъ, зло, змѣа, звѣрь /в. Ј. Живановић, Граматика црквенословенског језика..., 18/.

У области морфологије рускословенска норма углавном се поштује, а одступања су ређа. Пример Д јд. именице ж. рода кѣ **вѣры** 19а/17 у складу је са српским језиком. Уместо Г јд. ж. рода **ѡ члѣвчестїя** воли среће се синтагма **ѡ члѣвчестѣй воли** 136/4. Јавља се и облик А мн. инѣя **грѣхи** раждаются 87а/8 уместо Н мн. инїи **грѣси**.

Садржај

3а–5а: Предисловїе / **Всѣмъ** оуповаю не бѣ|з|извѣст=/но или паче по самѣ **искствѣ** / паче сл'нца полѣденагѡ гасно, / **такѡ** пребѣдноє и прѣжасяное ес|т| / тоє очество, в' коємъ правильнїмже бї такѡ **ѡ** враговѣ за=/щищатися ... **Бѣголюбїи** еп|с|кпѣ г|с|динѣ / **Висарїонѣ** Павловичѣ, да не=ко|г|да и его паства неискснїми= / **пастирми** пасомое **ѡ** волховѣ / адскихѣ распѣжено и расхище=/но бѣдетъ...

5б–8б/5: Толкованїе в' кратцѣ / **впросовѣ**; и **ѡвѣтовѣ** (садржи 10 питања и одговора): / **впросъ ѣ**: / **Что** естѣ хр|с|тіанинѣ; / **ѡвѣтъ**, / **Есть** рабѣ Хр|с|товѣ правосла=/внїю **вѣрѣ** и **дѣла** блїгая добрѣ / хранящи...

8б/6–45б: **Часть перѡа**: **ѡ вѣ**:/рѣ: (садржи 85 питања и одговора) / **впросъ ѣ**: / **Что** естѣ **вѣра**: / **ѡвѣтъ** / **Вѣра** естѣ сѣа по Ап|с|ѣ пав=/лѣ: [**вѣра** естѣ] уповаемїхъ / **извѣщенїе**, вещей **ѡбличенїе** / невидимїхъ... После тумаченїа 10. члана *Символа вере* (питања и одговори бр. 26–81, л. 24а/13–39б) у коме се опширно образлажу тајне *Новог завета*, следи одѣлак *Прилаганїе к'* = / **вышїе речевннѣмъ** (л. 40а–45б), где се укратко образлаже значај појединих тајни. Одѣлак чине два „знанија” и питања и одговори 82–85.

46а–67а: **Часть Вторѡа** / **ѡ надежди** (садржи 43 питања и одговора и „знанија”): / **Впросъ ѣ**: / **Что** естѣ надежда; / **ѡвѣтъ**; / **Надежда** естѣ ви|ш|шеестественное вѣдохновенїе=/мѣ бжїмѣ даемое, и во= / **всякомѣ** блѣгомѣ прошенїи / **несѣмѣное** кѣ бгѣ дерзновенїе...

67б–81а: **Часть Третаа**; / **ѡ любви** (садржи 30 питања и одговора и „знанија”); **Впросъ** / **перѡи**; / **Что** естѣ любовь; **ѡвѣтъ** / **Любовь** естѣ вишнее=/стественное дѣхомѣ Сѣтимѣ / воли нашей дарѣемое **дѣ**=/иствїе, имже бѣга, не ради / награжденїа коего либо, / но ради высочайшїя в немѣ / блѣгости, паче **всѣхъ**, и ради / бѣга ближняго, **нїко** самѣ=/хъ себе любимѣ...

81б–86а/8: **Приложенїе**; **ѣ**: / **ѡ вѣкїхъ**: к' **закѡ**/вѣ **вжїю** ва|д|лѣ/жаци|х| (садржи 8 „знанија”); **Званїе**; **ѣ**: / **Ко** исповѣданїю, **закѡна** / бжїя, **нѣкая** видѣнїя **сѣло** / ползѣють, **паче** сѣтъ сѣгѣ=/ба; **ѡ** любви ко бгѣ; / **ѡ** любви ко ближнемѣ...

86а/9–93а: Приложєніє; ѿ: / ѿ грѣха|х|; и добро=дѣтелехъ (садржи 18 „знанија”): Званіє; перкое; / Грѣхъ есть слово дѣло и / помншеніє противъ зако=на бжїя...

936–966: Стране су празне.

97а/1: Речи Не анесь написане су ћирилицом на грчком језику, а долазе као наслов и означавају интонацију.

97а/2–9: Песма из *Божанствене литургије Св. Јована Златоустог* „Свјат, свјат, свјат Господ Саваот”, на грчком језику, транслитерирана ћирилицом. Почетак песме је: **Агѿѿсь, г|ж|: кѿриѿсь сава/ѿѿь...**

97а/10–13: Песма из *Божанствене литургије Св. Јована Златоустог* „Тебје појем, тебје благословим”, на грчком језику, транслитерирана ћирилицом. Почетак песме је: **Се имнѿмень се еѿлогѿмень...**

97а/14–976/9: Песма из *Литургије Св. Василија Великог* „О тебје радујетсја, Благодатнаја, свјакаја твар” (= „Теби се, Благодатна, радује сва твар”). Као наслов дате су речи **О тѿѿ радѿетсѿ**, а испод следи наставак песме на грчком језику, ћирилицом: **Еписи хери ѱехаритомени / паса нктисѿ аггелонѿ...**

976/10–20: Иста песма на рускословенском језику: **О тебѿ радѿетсѿ блѿгодатная (!) / всякая трарѿ (!) треба тварѿ...**

Затиси

На врху л. 1а курзивом: **Посея расад лѿта Г|с|дня 788 / мѿа маїа 10 го на Сѿго Симона Зилота.**

Истом руком, истим писмом и мастилом при дну л. 93а: **Земля потреслясь лѿта Г|с|дня / 788=гѿ м|с|ца Ноемр: 11: дѿе у 11 / Сати дне: и то Еди|н| минѿтъ Сата. / Было.**⁴

На л. 2а новом руком, мешовитим писмом (грађанска ћирилица, брзопис): **На 1760 гѿ лѿта, М|с|ца Маїа / 17 гѿ дне, удари громъ у ц'рко|в| / новосадскѿ увечерь, у средѿ, / очни четверт|к|а:**

Испод тога истом руком: **На 1761= декемврїа б=гѿ дѿе / Полѿчихъ Степе|н| дїакоства, / Аѿанасїе ѿгнїѿ.**

Испод тога новом руком, оловком, писаном ћирилицом: **Лазар [] / свр. матурант.**

⁴ Запис о земљотресу 11. новембра 1788 јавља се и у књизи *Православно исповедање вере*, Москва 1763 (у ствари издање Теодосија Јањинског у Венецији) /в. Петар Момпировић, *Стари српски записи и натписи из Војводине*, књ. 2, Нови Сад 1995, 58 (бр. 2494)/.

На десној marginи л. 26, наспрам речи где се помиње епископ Висарион Павловић, зеленом оловком написане су прва и последња година (једна испод друге) времена када је он био бачки епископ: 1731 / 1755.

Историјат

Књига је инвентарисана у Библиотеци Матице српске 17. новембра 1953, без података о начину прибављања, са напоменом да је затечена. Према сачуваном запису у књизи, датираном 1761. годином, види се да је припадала ђакону Атанасију Јагићу. У студији Вељка Миросављевића, објављеној 1903, казује се да је овај рукопис касније имао Тихомир Остојић (в. литературу, бр. 1). Тихомир Остојић био је секретар Матице српске и уредник *Летописа Матице српске* 1911–1914, те је можда рукопис доспео у Библиотеку Матице српске са његовим књигама. На књизи је и потпис извесног Лазара (презиме нечитко) свршеног матуранта. Да ли је и он некада био власник књиге или је само књигу користио, остаје непознато.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вељко Миросављевић, *Српске вероучевне књиге у Аустро-угарској у времену од 1690.–1902. год.*, Богословски гласник, год. II, књ. 4, Сремски Карловци 1903, 184–185.⁵

2. Иванка Веселинов, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске : Послератни период (1948–1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 46, 47 (бр. 23 на списку).

3. Димитрије Кириловић, *Ђирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 61 (бр. 23).

4. Бодин Вуксан, *Покајање и исповед код Срба у религиозној литератури и графици 18. века*, Зборник Филозофског факултета : Споменица Бранка Гавеле, Серија А, Историјске науке, XVII, Београд 1991, 258, 259.

5. Владимир Вукашиновић, *Новосадски богословски рукописи: Василије Крижановски и Дионисије Новаковић*, Гласник : службени лист Српске православне цркве, Београд 2006, год. LXXXVIII, бр. 10, 277–279.

⁵ Рукопис је тада био у власништву Тихомира Остојића, а на основу његовог описа закључила сам да се ради о примерку који се данас чува у Библиотеци Матице српске.

121. PP I 57 (PP 166 – 352 C 37) – 48257

КАТИХИЗИС

XVIII век, око 1750/60. године

Хартија, мастило мрко (светлије и тамније) и киновар, 88 л. са текстом означених оловком и 4 празна нумерисана листа (по 2 на почетку и на крај књиге). Величина листова је 170 x 115 мм, а текста 122–127 x 72–82 мм. Број редова на пуној страни износи 17–18. Испод последњег реда, десно, скоро на свим странама постоји кустода. Један писар. Јерођакон Нестор из Бегеча оставио је запис да је књига његова (в. одељак *Затиси*). Иако је опсег текста записа за палеографску анализу мали, уочавају се извесне сличности у изгледу и начину обликовања слова између текста и записа књиге, које наводе на претпоставку да би јерођакон Нестор могао бити и писар књиге.

На л. 1а, б наведен је наслов књиге **Краткое вѣры православныя исповеданіе** која је, по налогу православног архијереја бачког господина Висариона Павловића,¹ трудом тада бившег господина учитеља Василија Крижановског издана (начињена) и изложена (протумачена), а започета је 6. новембра 1747. године.²

¹ Висарјон Павловић (око 1670 – Нови Сад, 18. октобар 1756) био је епископ бачки 1731–1756. У Петроварадинском Шанцу (Новом Саду) отворио је „Латинско-славенску школу” за образовање свештеника.

² Василије Крижановски, Украјинац, учитељ, проповедник, преводилац, професор аналогне у кијевској Духовној академији, био је професор у Духовном колегијуму у Новом Саду (тадашњем Петроварадинском Шанцу), који се почетком педесетих година развио из „Латинско-славенске школе” Висариона Павловића. У Нови Сад дошао је из Кијева 1747. на позив Дионисија Новаковића и ту је остао до 1749. године. У новосадском Колегију

Према воденом знаку хартије рукопис је настао око 1750/60: *грб – ср-колики итит са четворком и уписаним иницијалима MIG*, идентично БМС, РР I 37 из 1758. г. Остале паралеле види у РР I 37 из 1758. године.

Садржи 17 свешчница. Књига је преповезивана, при чему су неки листови додавани лепљењем, те првобитни број и састав свешчница није очуван (текст тече без прекида). Св. 1 садржи 7 л. (могуће је да јој је припадао и празан лист налепљен на полеђину предње корице). Прва два листа су нумерисана и празна, а празна је и полеђина л. 7, оловком означеног као л. 5, св. 2 чини 1 л., у споју са уском траком додате хартије, св. 3, 5, 7, 13 и 15 имају по 6 л., св. 4 и 6 садрже по 10 л., у св. 8 је 9 л. (л. 1 спојен је лепљењем), св. 9–10 су са по 8 л., св. 11 има 4 л. која су у споју са четири траке додате хартије, у св. 12 је 1 л., св. 14. састоји се од 2 л. међусобно спојена лепљењем, у св. 16 и 17 је по 1 празан лист, при чему је лист у св. 16 у споју с додатом траком хартије, а лист у св. 17 заједно је прошивен с празним листом налепљеним на задњу корицу).

Листови су цели, а само крајеви неких од њих мало су искрзани. На доста листова видљиве су мрље од влаге, капања свеће и прљавштине.

Оловком је извучен оквир текста (126 x 76 мм) и редови за писање са размаком од 8 мм. На доста места текст прелази бочну ивицу оквира и залази у маргину. На маргинама су забележна места одакле су тумачења узета.

Корице картонске обложене су мраморираном хартијом (боје светломрка, беж и зелена), а на хрпту и угловима је кожа. На хрпту су три ребра. Корице су доста оштећене.

Од украса на л. 9а, испод текста, јавља се вињета („концовка“) – цртеж у виду испреплетених линија, изведен мрким мастилом. Наслови главних целина исписани су великим полууставним словима, мрким мастилом. У насловима одељака долазе велика слова, али мања од слова у насловима главних целина, полууставног или брзописног типа (мастило мрко). Почетна слова појединих речи, понеке речи или бројеви, ради истицања, исписани су црвеним или црвено-црним мастилом.

Писмо књиге је мешовито. Претеже брзопис (српски и руски), а јавља се и курзив или ређе полуустав. Слова су писана углавном одвојено, ређе у везу. Везивање два слова најчешће је на крају речи, где су обично у споју сугласничко слово и знак *јер* (к + њ, л + њ, м + њ, н + њ итд.), али има и примера без комбинације са *јером* (н + е, м + њ, ч + е, троного т + њ

Крижановски је 1747. држао предавања катихизиса и по њима саставио приручник *Краткоје вјери православнија исповједаније...* (катихизис). У литератури се помињу четири преписа *Катихизиса* Василија Крижановског, од којих се засигурно зна да су сачувана два – оба у Библиотеци Матице српске – овај јерођакона Нестора и други Атанасија Јагића из 1760/70. године (в. РР I 42, опис бр. 120).

итд.). Од малих слова типолошки варирају в (брзописно као курзивно *п* подвучено на дну, какво се јавља у руском брзопису и в на прелазу брзописног и писаног са улево лучним стубом и двама петљама од којих је доња већа од горње), д (брзописно у виду оштрог угла и лучном цртом која са унутрашње стране спаја краке испод њихове доње половине, затим брзописно д с дужим ножицама карактеристично и за полуустав и д слично писаном), т (троного и високо једнострано), к (брзописно са одвојеном бочном страном и к слично писаном), я (слично руском савременом писаном я и руско брзописно високо я). Слово а је слично писаном, б је брзописно положено, карактеристично за српски брзопис, а у коректорским исправкама среће се и писано, ж је као гужвица – облик који је из руског брзописа ушао у српски, з је брзописно као број 3, м је слично писаном, а у коректорским исправкама обично се потврђује као курзивно *т*, я као руско савремено и брзописно високо. Остала слова су брзописна или су на прелазу брзописа и курзива. На почетку речи често се користе велика писана слова, без неких правила. Надредна слова постоје, а срећу се брзописна, писана или комбинована.

Постоје акценатски знаци, а од интерпункцијских долазе: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, упитник (10а/5, 22б/14) и угласте заграде унутар којих су две тачке, једна изнад друге). На крају реда при растављању речи користе се две удесно искошене црте на доњој линији реда (или понегде само једна црта). Две речи написане заједно, без размака, понегде су одвојене удесно искошеном цртом. За убацивање пропуштених речи у тексту и на маргини употребљава се знак *плус* (+).

У тексту има доста исправки погрешно написаних или изостављених слова, речи и др. Корекције су рађене тако што су погрешно слово, реч или речи прецртани, а изнад њих стављене су исправке или допуне. Пропуштене речи са знаком за убацивање јављају се и на маргинама. Исправке су писане истим пером и мастилом као и текст, или мало тањим пером и нешто светлијим мастилом. За већину исправки и допуна може се претпоставити да потичу из пера писара књиге, који их је начинио у току писања или накнадно. Уносе дилему извесне разлике у дуктусу, у типовима и начину извођења слова (нпр. слово м у тексту увек је као ћирилично писано м, а у исправкама среће се и као *т*, затим ж као гужвица разликује се мало у изгледу од примера у тексту, као и писано д без петље у доњем делу и др.).

Правопис је рускословенски. Слово *јер* углавном се употребљава на крају речи. Стуб му већином почиње савијутком улево или је у везу са претходним словом (ретко је без савијутка и везне црте), те је тешко разликовати танко и дебело *јер*. Уместо *јера* доста пута написан је и *пајерак*, а има и примера са испуштеним знаком за *јер*.

Група *ja-* етимолошког порекла и на месту старословенског *ja-* писана је са *ja-* (**акѡ** 2a/4, **аже** 5a/20, **азькии** 10б/9 итд.). Слово *ja* среће се и у сложеницама на почетку друге речи (**изяснени** 4б/4, **узавися** 16б/10, **блатіємъ** 27б/1 итд.). У положају иза вокала за етимолошко *-ja* у словенским речима долази *-я* (**в' стоянїи** 3a/8, **црковная** 5a/8, **сія** 9б/9 итд.), осим у примеру **свдїа** 78б/12, где на крају реда стоји надредно *-а*. У несловенским речима је *-а* (**хр|с|тіанинъ** 6a/2, **ѡ патриарсѣ** 18б/7, **дїавола** 52a/3 итд.). Секвенца *-ja* која се развила од старословенског *-ja* обележавана је са *-я* (**вѣдая** 2б/1, Г јд. ж. рода **всякїя** 3б/8, А мн. ж. рода **моя** 5a/20 итд.). Иза сугласника (осим иза *ж, ч, ш, щ*) у вредности *'a* потврђује се углавном *я* (**хотящимъ** 1a/11, **творящимъ** 8б/14 итд.), осим у једној коректорској исправци где је *ja* (**содержитсѧ** 78б/18). По рускословенској норми иза *ж, ч, ш, щ* среће се слово *a* (**держатсѧ** 33б/6 **началствѣми** 3a/10, **быша** 11a/8, **не щатсѧ** 2a/16 итд.). У А мн. м. рода заменица *наш, ваш* по рускословенској норми долази *-я* (**нашя** 16б/6, 8, 10 итд.). У А мн. ср. рода уместо *-а* такође се јавља *-я* (**нашя** 16б/12, 29б/15, **вашя** 48б/2 итд.).

Групе *л'а, њ'а*, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су по норми *ля, ня* (**управляти** 2a/10, **наставляеми** 4a/14–15, **употребляющи** 28a/17 итд.; **исполняеши** 11б/5, **прогоняти** 17б/6–7, **сохранящїя** 23б/8 итд.) или ретко *ла, на* (**похвалая** 8б/13–14; **древная** 3a/17, 11, **ближнаѡ** 6бa/12, 7бб/2 итд.). Понегде је присутно *ня* уместо *на* (**поминаюше** 45б/7, 13, **поред поминаюше** 45б/5, 11) и *ря* уместо *ра* (**корябля** 74б/18). Секвенце *л'е, н'е* обично су обележене са *ле, не* (**земледѣлство** 2a/13, **установленїа** 7a/15, **за престѣпленїе** 13a/8 итд.; **ѡ плѣненїа** 6a/11, **без неѡ** 12a/19, **понеже** 14a/16 итд.).

За *je-* већином се јавља мало, а доста пута и веће грчко *e-* (**единнимъ** 3б/13, **егѡ** 8a/1, **естъ** 8a/16 итд.), док је за *-je* обично присутно мало, а ретко веће грчко *-e* (**не слышаеть** 2б/1, **имѣеть** 3a/9, **свое** 3a/15 итд.).

Слово *ї* (*i*) претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *j* (**абїе** 3б/7, **не разумѣнїя** 4a/10–11, **сїе** 4a/10 итд.), затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речи *мир* = свет (**в мїр** 8a/5, **при ... пїлатѣ** 16a/18, **на литѣргїи** 37б/9 итд.).³ Потврђује се и писање и уместо *ї* (**мирь** 22б/11, **вина** 32б/8, **на литѣргїи** 37б/9 итд.).

Употреба *ы* често одступа од рускословенске норме, јер је писање и или *ї* уместо *ѣга* често (**первимъ** 9б/15, **четиридесѧтницѧ** 25a/13, **прво**

³ Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

и, бжѣственихъ 36а/7, Г јд. ж. рода тайни 42а/5 итд.), а постоје и примери са њ уместо и или ї (сѣдній 20а/12, ѡ надежды 60б/9 итд.).

Слово љ стављано је на одговарајуће место по етимологији. Употреба е уместо љ долази понегде (плень 3б/10, изобрести 3б/16–17 итд.), као и љ уместо е (Г јд. кровъ 48б/8). У доста случајева писар је интервенисао код погрешно написаног е уместо љ и обрнуто.

За ј долази већином ѥ (дѣйствіе 15а/14–15, сей 17а/17 итд.), среће се и и (тайнахъ 26б/2), а више пута ѥ је употребљено на месту ји (во црѣвій 5а/9 итд.).

Доста је колебања у употреби ѡ и о и много је исправки начињено у вези са њиховим коришћењем.

Писање у и ѡ је према рускословенским правилима сасвим издиференцирано. Иницијално у- означено је графемом у- (утѣсненіе 3а/7, удомъ 3б/13, уразумѣть 5а/1 итд.), као и у сложеницама на почетку друге речи (научаеъ 4б/а/5, поучитися 48б/15 итд.). У средини и на крају речи писано је ѡ (адскомѡ 6б/6, преслѣша 6б/16, сѣть 10б/12 итд.).

Слово s (вредност з) јавља се скоро увек на етимолошком месту (слоба 3а/17, смѣнноъ 7а/9–10, слѡ 7а/12 итд.),⁴ а одступање је примењено у звѣри 10б/19, где је з уместо s.

Слова ѡ и ѡ срећу се у страним речима (ѡа|л|(омъ) 11а/десна маргина (2х), со ѡсалмопѡвце|м| 88б/7; ѡеофила 15б/9, анаѡемѡ 70а/9 итд.). За а у речима нису нађене потврде (јавља се само као број).

Слово ѡ потврђује се у вредности и (мѡропомазаніе 26б/4, 27а/14, сѡмво|лѣ| 28б/11 итд.), в (ѡв|г|лѣіе 55а/7) и ј (мѡѡсея 66б/9).

Језик је рускословенски. Рефлекси вокализованих полугласника су о и е (во, предлог, 14а/10, 15б/16, воспоминаеъ 17а/17 итд.; день 18а/10 итд.). У случајевима есамъ 10б/3, 13б/12, 67а/9 писар је најпре ставио слово а под утицајем српског изговора, а потом је начинио исправку прецртавши слово у складу с рускословенским језиком. Према рускословенском слово ѡ изговарало се је. Слово ѡ код Срба имало је вредност и. Рефлекси старословенског ѡ и ѡ су ја, 'а. У примерима по педесатницѡ 24б/9, 18 писар је написао слово е уместо ја под утицајем српског језика, а потом је изнад додао слово ја у складу са рускословенским језиком. У случају со клатвоу 71а/5–6 јавља се рефлексе а уместо ја. Постоје рускословенске групе ер (всѣдержителя 10а/8 итд.), ол (исполняи 17а/15), ло (плѡть 43а/15), ре (крещеніе 2б/а/17), ро (кровію 6а/16). Пример п|ѡ|рвое најпре је био написан према српском изговору с вокалним р, а потом је

⁴ Слово з у вредности з пише се у речима звѣзда, зѣло, злѡкъ, злѡ, змѡа, звѣрь /в. Ј. Живановић, Грамматика црквенословенског језика..., 18/.

над ред додато слово е. Група *жд* се чува (такожде 66/2–3). Гласовна група *ич* јавља се на месту старословенске *ит* (вещей 96/6 итд.).

У области морфологије рускословенска норма углавном се поштује. Доста грешака је исправљено у коректури (в. о томе напред), а доста је остало непримећено: нпр. Г јд. ж. рода *хр|с|тове* уместо *хр|с|товы*, 3. л. мн. имѣть 46а/17, уместо *имеють*, ср|д|цнѣя 706/3 ср|д|чнѣя, тј. *сердечнѣя* итд. У случају ѿ члѣвѣчестѣи воли 15а/4 остао је неправилно употребљен придев у Л јд. уместо у Г јд. (ѿ члѣвѣчестѣя), док је код именице најпре био погрешан наставак *-ѣ* (воѣ), који је прецртан и замењен са *-и*. У рукопису РР I 42 (в. опис бр. 120) јављају се исте грешке које нису исправљене.

Постојање великог броја различитих грешака у рукопису, које су исправљане у току самог процеса писања или накнадно, могу бити последица писареве непажње, незнања језика или писања по диктату.

Садржај

1а, б: Краткое / вѣры православнѣя / Исповѣданіе / На до|во|лнѣхъ Сщѣннагѡ писа=нѣя указаніяхъ / Утвержденное / На три части, сирѣчь, вѣрѣ, / надеждѣ, и любовь вопросами / и ѿвѣтами / Раздѣленное / И хотящимъ вѣчнагѡ Бла=женства участникамъ / бити, наипаче же тѣмъ, / имже другѣихъ спасеніе / врученно, и ѿ нихъ же погибе / врученнѣхъ имъ изстязана / бити имать, повѣленіемъ / Православнагѡ Архіерея / бачкагѡ / Бачкагѡ Господина / Висаріѡна Пауловичъ / Тщаніемъ же тогда бывша|гѡ / Господина учителя. Василія / Крижановскагѡ / изданное и изяснен|ное, / лѣта 1747, Мѣа, Ноем|в|б(ря) 6 гѡ / дна зачатое.

2а–5а: Предисловіе / Всѣмъ уповаю не бе|з|извѣстно, / или паче по самому естеству / паче слнца полуденагѡ, пакѡ / пребѣдное и прѣжаяное естъ / тое отечество, в' коемъ пра|виль имже бы такѡ ѿ враговъ защищатися ... Бѣголюб|в|ви еп|с|кпѣ / Г|с|динѣ / Висаріѡнѣ Пауловичѣ, дан когда паства / егѡ / неискусными пастирми / пасома ѿ волковъ адскихъ / распѣжена и разхищена / Будеть ѿ изяснени книги / в неихъ вси православна|гѡ / исповѣданія догмати со|держатся неусипно тщи|тсѣя и пре|д|уповаю тчатися / нестанеть... Текст се завршава: ... во црѣтвѣи / нбсномъ нарече|тсѣя и пре|д| сами|м| / страшни|м| сѣдѣю / овцы ѿ козли|щъ различит| / имѣщимъ / дерзно|вено и / зрещи / неубоится се азъ и овцы / моя, јаже ми даль еси Бже.

56: Страна је празна.

6а–9а: Десет питања и одговора означених арапским бројевима:
Вопросъ 1. / Что есть Хр|с|т|ини|нь. / **Ѡвѣтъ**. / Есть рабъ Хр|с|товъ,
пра/вославн|ю **вѣрѣ** и дѣла Бл|гая / добрѣ хранящ|и ...

96–47а: Часть первая / **Ѡ вѣрѣ** (садржи 85 питања и одговора) /
Вопросъ 1. / ЧтѠ есть **вѣра**, **Ѡвѣтъ**. / **Вѣра** есть уповаемыхъ /
извѣщеніе, вещей **Ѡбли**/ченіе невидимыхъ ... После тумачеѣа 10. члана
Символа вере (питања и одговори бр. 26–81, л. 26а/10–41а) у коме се
опширно образлажу тајне *Новог завета*, следи одељак Прилаганіе
выше/реченымъ (л. 41б–47а), где се укратко образлаже значај појединих
тајни. Одељак чине два „знанија” и питања и одговори бр. 82–85.

476–656: Часть вторая / **Ѡ надеждѣ** (садржи 43 питања и одговора и
„знанија”): / Вопросъ 1. / ЧтѠ есть надежда, **Ѡвѣтъ** / Надежда есть
виш|е|есте|стве|н|ое в'дохновеніе|м| Бж|и|м| / даемое, и во всякомъ
Бл|гомъ / прошеніи несѣмненое к' Бгѣ / дерзновеніе...

66а–78а/9: Часть третья / **Ѡ любви** (садржи 30 питања и одговора и
„знанија”) / Вопросъ 1. / ЧтѠ есть любовь / **Ѡвѣтъ**. / Любовь есть
вышестественное дѣломъ Сѣтымъ воли на/шей даруемое дѣйствиѣ, /
имже Бгѣ, не ради коего либо / награжденія, но ради висо/чаншїя в'
немъ Бл|гости, паче / всѣхъ, и ради / Бгѣ ближнаго / **какѠ** самыхъ себе
любимъ...

78а/10–82а: Приполненіе п|е|рвое / **Ѡ нѣкихъ** к' законѣ Божїю /
надлежащихъ (садржи 9 „знанија”) / Знаніе Первое: ко исполне/нію
закона Бжїя нѣкая видѣ/нїя **сѣло** / ползуютъ, гаже / **сѣтъ** **сѣл**бая: 1: **Ѡ**
любвы / ко бгѣ...

826–886: Приполненіе второе / **Ѡ грѣхахъ** и добродѣтелехъ (садржи
18 „знанија”) / Знаніе Первое: грѣхъ есть сло/во, дѣло, и помышленіе
про/тивѣ Закона Бжїя...

Затиси

На залепљеном листу уз предњу корицу, мрким мастилом, писаном
ћирилицом: Спаси.

На предњој страни првог празног листа, оловком: 63 г.

Испод тога, црним мастилом: 1753 **лѣто** з'.

Испод тога мрким мастилом: 1753.

На л. 56 мрким мастилом, писаном грађанском ћирилицом: Краткое
изясненіе вопро/сы и **Ѡвѣты** человекѣ хри/стіанинѣ православномѣ.

На листу залепљеном на унутрашњу страну задње корице налази се запис јерођакона Нестора из Бегеча, исписан светломрким мастилом, грађанском ћирилицом: Јеродікоњ Несторъ Из Бегеча / Сія книга его естъ. Из записа се види да је књига припадала јерођакону Нестору, а палеографске карактеристике рукописа, као и боја мастила, указују на то да би писар записа могао бити и преписивач књиге.

Испод тога тањим пером, истом или другом руком, светломрким мастилом записано: 1749: лѣта.

Испод тога је запис замрљан, те је нечитак.

Испод тога, светломрким мастилом, тањим пером, истом или другом руком: Митарь естъ 5:15 / армацарь / Каволическая / естъ соборная / Зачало Јиса Хр|с|та естъ то е.

На задњој корици залепљена је маркица (бео комадић хартије) с одштампаним бројем 1570.

Историјат књиге

Књига је купљена од Јоце Вујића, библиофила из Сенте, а у инвентар Библиотеке Матице српске заведена је 2. октобра 1948. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Димитрије Руварац, *Катихизиси за православне Србе у XVIII. веку : прилог к историји српске књижевности*, Хришћански весник, год. XII, св. IV, Београд 1890, 238–240.

2. Вељко Миросављевић, *Српске вероучевне књиге у Аустро-угарској у времену од 1690.–1902. год.*, Богословски гласник, год. I, књ. 4, Сремски Карловци 1903, 184–186.

3. Бодин Вуксан, *Покајање и исповед код Срба у религиозној литератури и графици XVIII века*, Зборник Филозофског факултета, серија А: Историјске науке, књ. XVII, Споменица Бранка Гавеле, Београд 1991, 258–259 (фуснота 89).

4. Владимир Вукашиновић, *Новосадски богословски рукописи: Василије Крижановски и Дионисије Новаковић*, Гласник : службени лист Српске православне цркве, год. LXXXVIII, бр. 10, Београд 2006, 277, 279 (фуснота 6).

5. Лаза Чурчић, *Трагови мало познатог професора новосадске Словенско-латинске школе Василија Крижановског*, Свеске Матице српске, Серија књижевности и језика, 38 (10), Нови Сад 2002, 22–29; Исто у: Лаза Чурчић, *Исходи и стазе српских књига 18. века*, приредила Душица Грбић, Нови Сад 2006, 27–34.

122. РР II 10 (РР I 167) – 48261

ИСПОВЈЕДАНИЈЕ ХРИСТИЈАНСКИЈА ВЈЕРИ
КИРИЛА ПАТРИЈАРХА КОНСТАНТИНОПОЛСКАГО

XVIII век, око 1780/1800. године

Хартија, мастило мрко, 65 л. 185 x 120 мм, текст 156 x 80 мм, број редова на пуној страни 27. Испод последњег реда на свакој страни постоји кустода. Један писар, Василије Крстић.¹

Према воденом знаку хартије рукопис је настао око 1780/1800. године: 1) *грб са круном, ловачким рогом, звоном и потписом JF Brandl*, врло слично МСПЦ 23, на хартији уз повез око 1800, Ајнедер 1530 из 1780. и 1546 из 1802. године.

На почетку књиге налазе се 2 л., међусобно спојена лепљењем, од којих је први у пару, тј. чини свешчнику с листом који је налепљен на

¹ Писара је идентификовала Иванка Веселинов према дуктусу и палеографским карактеристикама рукописа (в. одељак *Литература*, бр. 2). Василије Крстић (1749–1818), свештеник, педагог и преписивач књига, рођен је у Путинцима, близу Руме. Похађао је гимназију у Руми, основану 1770, где су се по руским узорима учили *псалтир*, *часослов*, *тумачење промисла божјег*, *десетословије*, као и дела Теофана Прокоповича. Године 1778. додељена му је парохија Св. Николе у Руми, а 1788. примио је и парохију Св. Вознесења у Руми. Био је директор и наставник у румској гимназији. Са затварањем те школе 1787, у својој кући подучавао је ученике богословским наукама и граматичи. На списку породичне библиотеке Василија Крстића постоји 27 његових преписа, од којих се десетак данас налази у Библиотеци Матице српске. У овом тому каталога из серије *Тирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске* објављују се описи пет рукописа Василија Крстића (осим рукописа који се овде описује, в. и РР II 42, РР II 43, РР II 44, РР II 46 – бр. 124–127). Рукописи су доспели у Библиотеку Матице српске 1948. године куповином од Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте.

унутрашњу страну предње корице. Први лист је празан, а други има наслов књиге на предњој страни (полеђина је празна). У наставку следе 8 нумерисаних свешчица, од којих св. 1, 3, 5 и 7 садрже по 6 л. (полеђина л. 2 у св. 1 је празна), а св. 2, 4, 6 и 8 су са по 10 л. Оригинална фолијација листова изостаје. Новија нумерација, рађена оловком, тече од листа с насловом до краја књиге (1–65). Књига је делом расповезана.

Листови су цели, са траговима влаге и воска.

Предња корица (задња недостаје) делом је одвојена од блока књиге. Чини је дашчица обложена шагрином плаве боје са црним туфницама. Дашчица је пукнута, а хартија је делимично оштећена.

На врху л. 2а и 4а изнад почетка текста мрким мастилом нацртане су заставице (уски правоугаоници испуњени косим цртама). Наслови су исписани писаном грађанском ћирилицом, словима већим од малих слова, а само прво слово почетне речи и још неких речи јавља се велико.

Писмо књиге је писана грађанска ћирилица уз присуство и неких брзописних слова. Рукопис је леп и исписан. Слова су ситна, по величини доста уједначена и углавном међусобно повезана. Разликују се пуне и танке линије. Украсна црта се не среће. Од слова у врсти типолошки варирају: б (брзописно положено које карактерише српски брзопис и као савремено писано), в (брзописно као курзивно *n* подвучено на дну, какво се јавља у руском брзопису и писано слично савременом), г (писано слично савременом руском без црте изнад и писано слично савременом писаном српском са цртом), е (писано, веће брзописно грчког типа и ретко веће обло слично полууставном), т (писано и брзописно високо) и я (као руско писано я и високо брзописно руског типа). Слово ж је као гужвица – облик који је из руског брзописа ушао у српски, з је као број три и обично је веће, ш је као курзивно латиничко *m* подвучено на дну.

Упадљиву карактеристику рукописа чини спој брзописног високог једностраног т и слова р. Стуб т продужава се испод линије реда и савијајући се улево па удесно допире близу горње ивице наредног низа. Стуб брзописног р, који је јаче искошен и благо улево лучан, спуштајући се наниже сече стуб т на доњој ивици низа и прелази са његове леве стране, а својим завршетком додирује доњи крај стуба т или се везује за њега мало изнад тога (у доњем међупростору та два слова образују петљу).

Велика слова углавном су писана, слична савременим. Долазе не само из тачке, већ и ван те позиције, на почетку многих речи, без посебних правила. Надредна слова су брзописна или писана.

Правопис је рускословенски. Слово *јер* користи се углавном на крају речи, а уместо њега присутан је и *пајерак*. Група *ја* на почетку речи и у сложеницама на почетку друге речи етимолошког порекла и *ја-* на месту

старословенског ѡ- писана је најчешће са га- (тако 2а/11, гасно 26/4, азъки 56/2 итд.) или ређе са ја- (языком 26/20, языкѣ 6а/8, изыщнѣишїа 3а/3 итд.). У поствокалској позицији за групу ја на етимолошком месту и на месту старословенског -ѡ у словенским речима налази се -ја (стояше 26/4, всякая 26/14, за беззаконїа 346/18–19 итд.). У речима несловенског порекла по рускословенској норми јавља се -а (корнелїа 2а/7, архїереа 17а/10, лѣдїа 44а/8 итд.). Иза сугласника (осим иза ч, ж, ш и щ) у вредности 'а потврђује се ја (истязанїа 2а/15, носящимся 2а/17, имя 4а/3 итд.). Иза ч и ш нађене су потврде са словом а по рускословенској норми (быша 2а/15, чада 86/12 итд.). У А мн. заменица *наш* по рускословенским правилима писано је -ја за м. и ж. род (м. р. наша 346/25, ж. р. наша 386/17 итд.), а -а за ср. род (наша 166/11–12, 346/27). Групе л'а, њ'а, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са лја, њя (сочинителя 2а/11, покланяемѣю 46/8 итд.). У случају глаголаи 406/18–19 долази лја уместо ла. Секвенце л'е, н'е обележене су са ле, не (раздѣленїа 56/4, глаголетъ 126/2, всегдашнїе 3а/2–3, него 11а/5–6 итд.).

У писању је- употребљава се мало или веће грчко е- (единоствѣнна 46/2, есмѣ 46/15, единѣ 46/21, егда 6а/23 итд.). За секвенцу -је углавном је писано мало, а ређе веће грчко -е (списаное 2а/6, присланїемѣ 2а/9, порожденїе 2а/21 итд.) или понегде веће полууставно -е (помышленїемѣ 76/15).

Слово ї (ретко і) претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред ј, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речи *мир* = свет (мїра 7а/10, константїнополя 26/2–3 итд.).²

Слово ѡ писано је по норми. Слово ѣ користи се на етимолошком месту.

За ј долази ѣ (глаголанїи 2а/12 итд.).

Нема доследности у употреби ѡ и о.

За глас у на почетку речи и у сложеницама претежно долази у (уничтожена 26/7, украшенное 26/21, научите 56/1 итд.), а у осталим позицијама већином је ѡ (истинѣ 6а/24–25, в' пѣстыни 7а/15, дѣха 76/13 итд.).

Слово ѕ није виђено, уместо њега је з (змія 136/6, злыхѣ 32а/7, ѡзлюбленїи 346/23–24 итд.).³

² Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

³ Слово ѕ у вредности з пише се у речима звѣзда, ѕѣло, ѕлакѣ, ѕло, ѕмїа, ѕвѣрь /в. Ј. Живановић, *Граматика црквенословенског језика...*, 18/.

Слова **ѡ** и **ѳ** јављају се у страним речима (**ѡ**ал. 7а/27 итд.; мато. 5а/кустода, **каѳ**оліческаја 21а/3, **анаѳ**ема 33а/22 итд.), а за **ѡ** нису нађене потврде у речи.

Слово **ѡ** користи се у страним речима у вредности *и* (**Кѡ**рїлла 2а/3, **тѡ**пъ 2а/10, **сѡ**мѳон 56а/15 итд.), *ј* (**моѡ**сеа 30б/22) и *в* (**паѡ**ла 44а/13).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке и заграда, коју чине две удесно искошене црте са по две тачке са унутрашње стране обе црте. На крају реда као знак за растављање речи долази хоризонтална црта.

Језик је рускословенски. Потврђују се рефлeksi *о* и *е* вокализованих полугласника (**восточное** 4а/1; **день** 56б/21). Према рускословенском слово **ѡ** изговарало се *је*. Слово **ѡ** имало је вредност *и* код Срба. Рефлeksi старословенског **ѡ** и **ѡ** су *ја*, *'а*.

Јављају се рускословенске групе *ер* (**первая** 4б/14–15), *ре* (**греческимъ** 2б/20), *ро* (**кровъ** 41а/16), *ле* (**со слезами** 45б/4–5), *ло* (**плоти** 44а/16).

Група *јед* се чува (**прежде** 4б/1 итд.). Гласовна група *шч* јавља се на месту старословенске *шт* (**еще** 4б/16 итд.).

Одступање од рускословенске нормe чини присуство српског рефлeksi *у < еъ* у предлогу *у* (**у гѡнувы** 1а/6).

У области морфологије рускословенска норма углавном се поштује. Под утицајем српског језика одступају: Дјд. именице ж. рода **къ истинны** 3а/18 и Лјд. именице ж. рода **у гѡнувы** 1а/6 са наставком **-ѡ** (вредност *и*) уместо са **-ѡ**.

Садржај

Према предговору дело је прво написано на латинском језику, па је преведено на грчки и издато у Женеви 1633, у штампарији Јоана Торнеса. Типографу је књигу послао Корнелије Хага, посланик при Отоманској порти. Нема података о преводиоцу на рускословенски језик и преписивачу. Могуће је да су били дати на крају рукописа, који недостаје, јер књига није цела.

1а: **Кѡ**рїлла / патрїарха конста|н|тїнопол'скаѡ, / исповѡданїе хрїстї-/анскїя вѡры, / у гѡнувы / Гисненїемъ издавна Јѡан-/номъ ѡ Торнесъ 1633 =|ѡ| / лѡта.

1б: Страна је празна.

2а–3а: [увод]: Читателю Здравствовати! / Третїе мимоходит лѡто, / ѡ нелѡже **Кѡ**рїлла, Патрїарха Кон-/стантїнопольскаѡ, вѡры Хрї|тїан-/скїя исповѡданїе, Латїнскїй ѡ не-/гѡ списаное, свѡтлагѡ

мѣжа Г|с|дна / Корнеліа Хаге ... Егѡ же моленіємъ на Тѣпѣ издахо|м| ...
Текст увода се завршава: ...Твое оба-/че, читателю, вѣдѣти, и такоже /
тебѣ Оцѣ свѣтѡ|в| дасть, сіе сочине-/ніе, къ истини изыскиванію, и те-
/мностей лжи ѡгнанію употребля-/ти. / у Генѣы / первыхъ дней М|с|ца
Априлїа / 1633=|ѡ|.

36: Страна је празна.

4а–61а/19: Восточное исповѣда-/ніе хр|с|тіанскія вѣры. Текст
садржи 18 глава, у којима се најпре образлаже одређено веровање, а
потом се наводе цитати из разних светих књига, који су с тим у вези.

Глава первая. / Вѣрѣмъ одинагѡ истинна-/агѡ БѢа, всемогѡщагѡ
и без'/конечна-/гѡ Трончна в' лица|х| Оца, Сїа и Дѣа / сѣагѡ, Оца
нерожденна-/ Сїа рожден-/на ѡ оца / сїа ѡ Оца преже всѣхъ вѣхъ,
Оцѣ / единосѣчна; Дѣа сѣагѡ, ѡ Оца чрез|з| / сїа происходяща, тоежде
имѣща / сѣщество, такоже Оцѣ и сїѣ: тая / три лица во единомъ
сѣществѣ, на-/зываемъ престѣю Трѣцѣ, всегда бла-/гословимѡю,
хвалимѡю и ѡ всея / твари покланяемѡю. У наставку следе цитати из
разних светих књига.

61а/20–61б/19: [колофон]: Горнее исповѣданіе ѡ насъ / во первы|х|
Латїнскїй списаное ны-/нѣ убо на нашъ языкъ ѡ слова до / слова
преведохомъ, такоже въ / Латїнскомъ имѣется [в'] списѣхъ / и орігиналѣхъ
/ и орігиналѣхъ, в' коемъ когда вещь / в' краткость изведемъ, простра|н|
/но тако, и такоже время и нѣ-/жди потребовашѣ, списаніе непо-
/казахомъ, тия же въ бѣдѣщее ѡ/ложихомъ, въкратѣхъ убо Бжї-/ей
спосѣшествѡющей помощи, / попечемся да вси вѣрѣ нашѣ, онѣю /
самѣю быти узнають ѡже Г|с|дѣ / нашѣ Јисѣ Хрѣтосѣ предаде, Аплїи /
проповѣдаше, и православная нау-/чи Церковь. Того ради когда пра-
/вовѣрни нѣщїи, что ѡ частны|х| / нѣкихъ членѣхъ мнимъ, в' при-
/сѣствїи насъ вопросиша, на-/шѣ же сверхѣ сея вещи мысль /
испросиша, сїя ѡже слѣдѣють, / горнимъ, такоже видите, при-
/лагаемъ.

61б/20–23: [додатак]: Вопросъ первый. / Долженствѣть ли
сѣенное пи-/санїе ѡ всѣхъ во обще Хрѣтіанѣхъ / честися? ѡвѣтъ / ѡвѣтъ.
Вѣрнїи вси Хрѣтіане сѣен-/нагѡ писанїя, аще не вся, оная / поне ѡже
в' немъ познанїю нѣжная сѣть, знати, вѣровати, / исповѣдати, и
признавати долже|н|/ствѣють, ниже бо ѡ инѣдѣ не-/жели из'
Сѣеннагѡ писанїя учи-/тися можемъ...Текст се прекїда код речи:
...Апок. 1. 3. Блаженъ чтѣый, / и слышашїи словеса пророчѣствїя, и

соблодајућин пи-/саная въ немъ: время бо близъ. Испод тога при дну стране је кустода: **вопросъ**. Недостају питања и одговори бр. 2–4.

Затиси

При врху предње стране првог празног листа оловком: 66 г.

Испод половине исте стране монограм ВК (= Василије Крстић) стилизован дебљом оловком.

Историјат књиге

Рукопис је доспео у Библиотеку Матице српске куповином од Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте, а у инвентар Библиотеке заведен је 1. октобра 1948. године. Књига се налазила у библиотеци др Бошка Петровића, професора Новосадске гимназије, који је о њој писао 1913. године (в. одељак *Литература*, бр. 1).

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошко Петровић, *Из старе српске књижевности*, Ср. Карловци 1913, 20 (бр. 21).

2. Иванка Веселинов, *Српске ћирилске рукописне књиге XVIII века у Библиотеци Матице српске (3) : II. Недатиране*, Годишњак Библиотеке Матице српске за 1981. годину, књ. 6, Нови Сад 1983, 125 (бр. 51).

3. Јован Рајић, *Мали катихизис*, приредио, уводну студију и коментаре написао Владимир Вукашиновић, Краљево 2009, 94.

123. PP II 28 (PP 189 – 352 D 1) – 48275

МЊЕЊИЈЕ ТЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА

XVIII век, око 1755/1765. године

Хартија, мастило мрко (светлије и тамније), 143 л. 186 x 158 мм, текст 160–165 x 127–137. Број редова варира 19–27 (први писар 22–24, други 19–27, најчешће 19, трећи 19–23, најчешће 22). Испод последњег реда десно у рукопису *треће руке* долази кустода на свакој страни, која је већином подвучена. У тексту *првог* писара кустода се потврђује два, а у рукопису *другог* писара три пута. Три писара, од којих је први по редоследу јављања исписао насловну страну, тј. л. 1а, затим наслов посвете на л. 2а/1–5 и л. 141а/16–143а, други 2а/6–36 и 116а–141а/1–15, а трећи 4а–115б.

Према воденим знацима рукопис је настао око 1755/1765. године: 1) *грб – погрсе јелена на точку*, врло слично МСПЦ 346 из 1753, Декер 57 из 1752/1765. и Декер 735 и 737 из 1757/1777, а идентична контрамарка уз другу варијанту овога знака у МСПЦ 69 из 1762. г.; *ловачки рог са иницијалима IE*, идентично Декер 48аb – 49аb из 1760/1762. г.

На почетку књиге налази се неозначена свешчница од 3 листа (рукопис *првог* и *другог* писара), а недостаје први празан лист. У наставку следе 34 свешчнице са по 4 листа, осим св. 24 где је 8 л. Првих 27 свешчница исписао је *трећи* писар. Оне су нумерисане арапским бројевима на доњој маргини (десно) првог листа у свешчници, мастилом текста. Ознака изостаје у првој свешчници, која је урачуната у низ. Због опсецања листова бројеви се понегде не виде у целини. Првих 26 листова у овом низу означени су арапским бројевима у десном горњем углу, мастилом

текста при чему се број 25 грешком два пута јавља, на л. 25 и 26 (1–25, 25). У наставку следи 7 свешчица које је исписао други писар, осим последња три листа у књизи (први лист по рукопису припада и другом и првом писару, а друга два листа само првом). Од наведених 7 свешчица ознаке арапским бројевима, мастилом текста, видљиве су само на првим листовима св. 30, 32 и св. 34, која је последња у књизи. У осталим свешчицама нема ознака, јер су оне највероватније уништене приликом опсецања листа. Свешчице је нумерисао вероватно други писар, који се у означавању надовезао на претходну нумерацију бројевима 28–34. Новија нумерација листа књиге рађена оловком тече од листа с насловом до последњег листа с текстом (1–143). Листови су опсецани, услед чега је, осим бројева свешчица, оштећен текст на маргинама. На неким листовима видљиве су рупице, јер се хартија поцепала. На доста листа (посебно у рукопису треће руке) мастило је јаче пробилло, па је отежано читање, а постоје и мрље од влаге и прљавштине.

Повез књиге чине дашчице обложене мрком кожом, са орнаментима, која је излизана и похабана. Обе корице украшене су ложицом и медаљоном на средини, а ти украси састављени од биљних елемената изведени су у златотиску. Хрбат са три ребра такође има украсе у златотиску.

Наслови су исписани мрким мастилом, брзописним и писаним словима као и текст. Почетно слово је велико, а остала су мања или је још неко почетно слово речи велико. Велика слова слична штампаним потврђују се у делу наслова на насловној страни (две речи, л. 1а) и у наслову уводног текста (једна реч, л. 4а). Других украса у рукопису нема. Текст је уоквирен оловком. Оловком су извучени и редови, висине 8–9 мм. На маргинама се јављају објашњења, допуне и исправке текста, које потичу од писара, као и реч *зри*.

Писмо сва три писара је мешовито, у којем претежу брзописна слова над курзивним. Рукописи су лепо и исписани. Најлепши рукопис је првог писара. Он пише најмарљивије, калиграфски и најтањим пером. Разликују се танке и дебеле линије. Слова су чешће одвојено писана него што су међусобно повезана. Слово *јер* на крају речи скоро је увек у везу са претходним словом. Надредна слова су брзописна или писана. Велика слова су писана, брзописна или су на прелазу та два типа. Надредна слова на крају речи често су у везу са словом у низу које му претходи.

Сва три писара употребљавају брзописно положено б, карактеристично за српски брзопис, а осим тог облика *први* и *други* писар често користе и писано б, слично савременом. Слово в је брзописно као курзивно *п* доле подвучено или је веће обло са две лучне међусобно спојене петље (горња и доња), а у рукопису *прве* и *друге* руке среће се и

писано блиско савременом. Слово г јавља се курзивно са цртом на врху или као руско писано без црте. У тексту *треће* руке, осим та два облика често је присутно и г на прелазу полуустава и брзописа, које чини удесно искошени стуб на доњем крају мало савијен улево и пречка на врху. Слово д јавља се курзивно са варијацијама доњег дела и брзописно са дужим ножицама, карактеристично и за полуустав. Сва три рукописа имају брзописно е грчког типа (мало и веће), а у *првом* и *другом* потврђује се и писано е. Слово ж је брзописно као гужвица (одлика руског брзописа). *Први* и *други* писар употребљавају и брзописно ж с једном (десном) петљом. Сва три писара користе курзивно и, слично савременом и и као курзивно п. Слово з је као тројка и готово увек је веће. Слово к је брзописно, са одвојеном бочном лучном страном, и писано с крацима, слично савременом. У сва три рукописа т се јавља треного (карактеристика и полуустава) и високо једнострано, а *први* и *други* писар употребљавају и курзивно т. Слово я потврђује се као руско писано и као брзописно високо. Остала слова су курзивна или су на прелазу брзописа и курзива.

Посебно пада у очи начин извођења пречке великог писаног б, г, п, т, десног крака х и елемената неких других великих слова, које писар јаче савија улево и продужава до доње линије реда или испод ње, што чини рукопис китњастижим.

У рукопису *трећег* писара упадљиви су продужеци неких слова – стуб слова р, које је по типу на прелазу брзописног и писаног, затим доњег дела писаног д, завршетка линије која образује ж у виду гужвице и др.

Правопис сва три писара (надаље се њихови рукописи означавају као I, II, III) је рускословенски. Танко и дебело *јер* користе се претежно по рускословенској норми. Доста пута тешко је утврдити да ли је облик танко или дебело *јер*. Присутан је и *пајерак*. Иницијална група *ја* етимолошког порекла и на месту старословенског *ѡ-* писана је са *ѡ-* (I *ѡкоже* 141б/24, *ѡко* 142а/1 итд., II *ѡко* 2б/2, 3б/10, *ѡзикъ* 2б/8 итд., III *ѡже* 5а/15, *ѡзичници* 5б/16, *ѡзико|м|* 9а/15–16, *ѡзики* 9б/6, *ѡвляется* 15а/18 итд.). У рукопису *друге* руке за *ја-* на месту старословенског *ѡ-* потврђује се и *я-* (*ѡзики* 126а/9, *ѡзико|м|* 130а/2). У поствокалској позицији за групу *ја* на етимолошком месту у словенским речима углавном се налази *-я* (I *прегрешенїя* 142а/23, *приобретенїя* 142б/12 итд., II *божїя* 117а/18, *благодетная* 119а/14 итд., III *житїя* 4а/18, *творенїя* 5б/18–19 итд.). У рукопису *треће* руке више пута долази и *-а* (*в' дѡвїнїа|х|* 9а/8, *о храненїахъ* 10а/9, *ѡ кропленїахъ* 10а/8, *ѡ ... очищенїахъ* 10а/8–9, *беззаконїа* 15а/16, *о опра|в|данїахъ* 20а/8 итд.), а *први* писар једанпут је у наслову употребио слово *-ѡ* (*протчаѡ* 1а/6). У речима несловенског

порека по рускословенској норми јавља се -а у рукописима *другог* и *трећег* писара, док у рукопису *првог* писара за ову позицију нису нађени примери (II маѡеа 1186/20, III хрїстїанъ 9а/13, моѡсеа 35а/15, патрїарха 746/3). *Трећи* писар пише и -я (пелагїя 16а/17, теремїя 27а/20, їсаїя 52а/1 итд.). Секвенца -ја која се развила од старословенског -ѡа обележавана је обично са -я (I А мн. ж. рода мерзскїя 142а/16, II Г јд. ж. рода божїя 1256/14, III Г јд. ж. рода своєа 336/18, ѡ всея 41а/10, А мн. м. рода своя 526/9 итд.). Иза сугласника (осим иза ч, ж и ш и щ) у вредности 'а потврђује се углавном я (I тязесть 1а/10, II хранять 1166/11, III хотяъ 8а/5, бремя 13а/8 итд.). По рускословенској норми иза ж, ч, щ и ш среће се слово а, што потврђују и нађени примери у рукописима (I не разѡмѡша 1426/19, II быша 1176/12, III содержатся 24а/17, быша 246/19 итд.). У А мн. м. и ж. рода заменице *наш*, *ваш* налази се -а уместо -я (м. род II наша 124а/22, 133а/15, ваша 1186/10, III наша 536/4, 12–13, 546/11, 58а/11 итд.; I ж. род наша 1416/14, 16), за разлику од примера са -а у А мн. ср. рода који су по норми (II наша 1166/9, III наша 108а/6).

Групе л'а, н'а, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са ля, ня (I удивляется 142а/8, II, III закрепляти 23а/7, гавлаеть 236/10; II исполняю|т| 1326/9 итд., III вышняго 17а/10, исполняемаго 27а/5, укланяти 32а/6 итд.), изузев примера II наставлалъ 125а/16, III гавлати 146/10, где се јавља ла. Секвенце л'е, н'е обично су обележене са ле, не (I глеть 141а–16, II наставлены 1216/11, III уставленъ 6а/14–15, прїемлется 10а/20, итд.; I ѡ него 1416/1, II понеже 1236/10, III храненїя 4а/12–13, ближнемѡ 10а/5 итд.). У рукопису *другог* писара потврђује се нѡ за ње у по вишнѡмѡ 122а/13.

У писању *је-* среће се е- грчког типа, обично веће (I его 141а/16, II егда 141а/14, III одинаго 1а/16, его 1а/18 итд.), а за *-је* употребљава се мало -е (I прочее 141а/18, II житїе 117а/12, III сказующое 1а/10, сїе 1а/6, слѡженїе 5а/18 итд.).

Слово ї претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *ј*, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речи *мир* = свет (I филїп. 1426/11, II ѡ мїра 126а/15, III мїръ 60а/15, мїръ 706/13, в мїръ 706/15 итд.).¹

Слово ы претежно се употребљава по норми. Нису ретки ни примери замене ы са и или ї (I мислїть 142а/8, II покриваеть 134а/8, III мислї|л| 28а/5, четире|с|та 56а/18, есми 58а/19, о гзичника|х| 60а/22, слиша 626/17–18), док се писање ы уместо и или ї ређе јавља (I И мн.

¹ Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

очищенымы 142a/17, друго ы, П А мн. долги 123б/11, Ш внѣтрянны|м| 66б/12–13).

Слово ѣ писано је углавном по етимологији. Писање е уместо ѣ ретко је присутно (I прегрешенія 142a/23, Ш ѿ чресль 26б/21, в' словесе|x| 69a/19, друго е), а за ѣ уместо е нађена потврда је II по вишнѣмѣ 122a/13.

За j долази ѣ (I своей 142a/8, II оной 2a/11, III тайна 26б/22 итд.). Слово ѣ користи се и на месту ји (I бывайемъ 142б/3, II в' житїи 116б/14, III свойхъ 15a/17, своими 22б/6 итд.).

Нема доследности у употреби ѿ и о.

За глас у на почетку речи и у сложеницама претежно је употребљено у (I умети 142б/15, II употребляется 126a/21, III уразумѣти 6б/14, неудобъ 7a/13–14, усердіемъ 7б/3 итд.). У рукопису *треће* руке понегде долази и оу (оубо 8б/12, 13б/10, неоудобствѣ 11б/8–9, неоученїи 18a/6 итд.). У осталим позицијама већином је ѣ (I дѣха 142a/11, II вѣрѣ 125a/3, III разумѣ 6б/15, полѣчили 7a/4, сѣдѣ 8б/7 итд.). У рукопису *првог* и *другог* писара јавља се и у (I тому 143a/5 итд., II буди 125a/5 итд.). У случају *благодарѣ* 55б/3 *трећу* писар ставио је -ѣ уместо -ю.

Слово s изостаје. Уместо њега јавља се з по рускословенским правилима (II зѣло 122a/8, III зѣло 5a/16, 17a/13 итд.).²

Слова з, ѡ, ѿ срећу се у страним речима (I александричю 2a/4, II александричїи 123a/2, III александричїи 56a/8, александрова 90б/19; II ѡал. 135a/7 итд., III в' ѡалмѣ 17a/2, ѡал.л 17a/7, 10 итд.; I ѿеофана 1a/4, II маѿ. 133б/2, III тимѿею 55б/21, ѿеофила 56б/3 итд.).

Слово ѿ користи се у страним речима у вредности и (I сѿнода 1a/2, III ѿсонны|м| 87б/14, али кири|л 56a/8), е (I павель 141a/18, II павла 2a/19, III еѿліе 6a/17, еѿлская 6a/17, с' павло|м| 6б/5 итд., поред II павла 131a/3 итд.) и ј (III моѿсеѿѣ 9a/17, моѿсеѿѣ 11б/18, поред моѿсеѿеви 9б/20).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, узвичник (III), упитник (II и III) и заграда коју чине две удесно искошене црте са по две тачке унутар њих. На крају реда као знак за растављање речи у сва три рукописа долазе две паралелне обично водоравне или удесно искошене црте.

Питања су означена словним бројевима, црквеном ћирилицом.

Језик је рускословенски. Рефлекси вокализаних полугласника су о и е (I совершенны 142б/3; II кротокъ 119a/14, III ложъ 50б/17; II смеренъ 118a/14, III день 4a/18). Према рускословенском слово ѣ

² Слово з у вредности з пише се у речима звѣзда, зѣло, злакѣ, зло, змѣа, звѣрь /в. Ј. Живановић, *Граматика црквенословенског језика...*, 18/.

изговарало се *je*. Слово **ы** имало је вредност *и* код Срба. Рефлекси старословенског **ѡ** и **ѡ** су *ja, 'a*.

Постоје рускословенске групе *ep* (I несовершеннѡ 1416/22, II смертію 117a/1, III смерти 106a/7), *op* (II скорбы 117a/3), *ol* (I исполнимъ 142a/1, II долги 1236/11, III исполнити 4a/15), *lo* (I плоть 1416/20, II плоть 141a/5, III плотию 23a/10), *pe* (III крещенія 1026/6), *po* (II кровію 140a/3, III кровь 1026/7). У тексту *првог* писара потврђује се група *oro* која одликује руски језик (новгородскога 1a/5).

Група *жд* се чува (I, II преже 133a/6, III чѣждыхъ 8a/1), а у рукопису *треће* руке постоје и примери са *ж* уместо *жд* (**нѣжны|х|** 21a/18, **нѣжныхъ** 21a/19, **нѣжная** 39a/8 итд.). Гласовна група *ич* долази на месту старословенске *шт* (I немощъ 1426/6, II щедротами 36/13, III хочеть 4a/14 итд.).

У области морфологије рускословенска норма претежно се поштује. Потврђују се примери из руског језика, који упућују на препис са руског предлошка: Л мн. именица м. и ср. рода са наставком *-ахъ* уместо *-ѣхъ* (II ѡ долга|х| 136a/18, III о завѣта|х| 746/6, в' ... слова|х| 75a/12, 786/11, поред рускословенског в' словесѣхъ 80a/15, о обряда|х| 82a/8, в ... обряда|х| 86a/17, о образа|х| 876/7); Г јд. на *-ого* уместо *-аго* (III самого 226/18); инфинитив глагола на *-тъ* уместо на *-ти* (III принять 126/20, знать 386/1); 2. л. јд. простог будућег времена на *-шь* уместо *-ши* (III увидишь 56/18).

Садржај

1а: Святѣйшагѡ правителствующагѡ / Сѡнода Вице=президента / Преосвященнѣйшагѡ Господина / Теофана Прокоповича / Архіепископа Новгородскагѡ / и протчаѡ. / Миѣніе. / ѡ Неудобносимомъ Закономъ / игѣ / сказующее тяжесть его неудоб/носимѡ, и тако закономъ ѡправди/тися невозможнѡ утверждающее.

1б: Страна је празна.

2а–3б: Сіятелнѣйшему, и превосходителнѣйшему / сенаторѣ / Благород|д|ному Господину Графу / Јѡанну Алезиевичу, Мусину, Пѣшкину, / моему Господину и Патрону. Текст почиње: Се мое ѡ игѣ Законномъ миѣніе: сказующее тя=жесть его неудобносимѡ не в' чемъ иномъ быти, то=чїю в' оной закона из'тязательной Силѣ, еже бы во / всѣхъ писанны|х| в' Книзѣ законной Пробыти со=вершени|м|...

4а–8б: Извѣщеніе. Текст почиѣ: Ѡ книжицѣ сей к' Бл҃гочестивом҃у Читателю. / Приѣмъ винѣ дѣла сего с' разговора о =/ словѣ Петра Сего зако|н| игом' неудобъ/носимымъ...

9а–11б/2: Глава: 1вая / Повѣсть Ѡ распрѣ Павла и Варнавы...

11б/3–16а/10: Глава: 2ая / Первое Ѡ то|м| разсѣжденіе...

16а/11–19а/10: Глава. III / Второе разсѣжденіе Ѡвергается.

19а/11–20а/18: Глава. IV / Разсѣжденіе Третье Неприѣмлетя.

20а/19–22б/11: Глава. V. / Начинается розыскъ, в' чем| Сила / неудобно...

22б/12–31а/6: Глава. VI. / описѣется сѣ|б|бая сила обрѣзанія, св|г|л|=/ская...

31а/7–40б/4: Глава. VII. / Видѣніе в' второе к' розыскѣ надлежа=щом҃у Потребное.

40б/5–45а/3: Глава. VIII. / Видѣніе третье...

45а/4–50а/16: IX. / Видѣніе четвертое...

50а/17–55б/12: Глава. X / Ико всецѣлаго, весма Безсѣднаго...

55б/13–59а/14: Глава. XI. / утверждается тожде Ѡ церковных|х| учи=/телей...

59а/15–70а/5: Глава. XII / Слова Павла Ап|с|ла, Которыми обоѣ / Ѡ преждеречены|х| кѣпно пав'ляется...

70а/6–74а/8: Глава. XIII / Тоже показѣется обоѣ Ѡ вини прише=ствія воплоти Сна Бжїя...

74а/9–81а/7: Глава. XIV. / Тоже паки обоѣ извѣствѣется Ѡ соразсѣжденія / двоихъ завѣтовъ...

81а/8–89а: Глава. XV. / Утверждается тожде Ѡ вини, чесо ради / ветхїи, завѣтъ оставлень есть...

89б–100а/15: Глава. XVI / Тоже утверждается познаніе|м| новаго / Завѣта...

100а/16–109а/6: Глава. XVII / Ко утверженію тоеже истинни показѣется...

109а/7–120а: Глава. XVIII / Показѣется Ѡ пре|д|реченных|х|, тако иго неудобно=/симое...

120б–143а: Глава. XIX / Могѣть же быти нѣкая сѣмнителства...

143б: Страна је празна.

На залепљеном листу уз предњу корицу курзивним и брзописним словима, мрким мастилом: Бесе|д|: 15: 3: листъ / [], оштећена хартија па се даље запис не види.

Испод тога истом руком, истим писмом и мастилом: 1779 гѡ Јанѡ|р|: 24 гѡ. Гс|д| Капитанъ / маѡ|м| Аврамови|ч| Како [] / ѡтидоша, ѡ име бжїе Со 1500: / Соладатами, и с прочими Гс|д|ами / ѡфицери, на воинѡ противѡ / Праиза, ѡ Пемскѡ, / и Сви Гс|д|а ѡфицери, есѡ К[о|д|ме]/[не] были, на ѡбѡдѡ, и 22 гѡ / и 23 гѡ а въ 24 гѡ ѡтидоше, / да и|х| бгѡ блгослови, / и Сви 23 гѡ Кои есѡ ѡ нашего / закона есѡ были ѡ цркѡи / на Слѡжби бжїей, гдѡ и ѡ / имѡ еса|м| едни|м| Слово|м|, бжїи|м| / поучение ѡчинилѡ, и потомѡ / имѡ млтѡ ѡчиталь и и|х| при|врѡчилѡ мл|с|ти бжїиней, и тако / Со блгослово|м| бжїиѡмѡ... есѡ / ѡишли ѡ здѡ, из пакраца / АЖивковичѡ (запис Атанасїя Живковиѡа, епископа пакрачког, 1770–1781).³

Уз претходни текст, са десне стране, по висини листа, истом руком, истим писмом и мастилом: и [дана] феѡ|р|: 6 гѡ любобратич|ѡ| / Со 600: люди ѡтиде 7 го на воинѡ / ки|х| еса|м| поучиѡ. и млтѡ и|м| прочи|т|:

При дну исте стране, само гледано одозго, истом руком, истим писмом и мастилом: и били се вратили: у пак|рацѡ| / ѡтидоша: феѡ|р|: 18 гѡ.

На залепљеном листу уз задњу корицу истом руком, истим писмом и мастилом: Въ Сей Книзѡ много ес[тъ] / подобно сѡтлѡ|ѡ|.

Испод тога истом руком, истим писмом, мало тамније мрким мастилом: гла|ѡ|: 15: тѡ прилежниѡ читати, / и хощеши по|з|нати, мѡдрость / бжїю - и людей мѡдри|х|.

Испод тога истом руком, истим писмом, светлије мрким мастилом: здѡ: 16: гла|ѡ|: что естѡ въѡра, и семѡ подобно / гедеѡ|н|: оу не|д|: перѡѡ, поста, Сло|ѡ|: Пер|ѡ|е / прилично естѡ знати / Како сѡ|ѡ|е естѡ пре|д|ѡста|ѡ|ле|нїе, блгодатное, и денстве|н|/ное, ѡбаче что е, то, блгода|т|ное, и дѡ|ѡ|ственное, на|д| ла|жи на и прера|з|ѡмѡсти: и то /

³ Атанасїе Живковиѡ (? – 1782), рођен је у Сегедину, где је прво био парохијски свештеник и прота. Замонашно се 15. августа 1755. у манастиру Ковиљу, а касније постао је игуман тог манастира. Епископ Пакрачке епархије био је од 1770. до 1781, а епископ Бачке епархије од 1781. до 1782. године /в. Радослав М. Грујиѡ, *Споменица о српском православном владиѡанству пакрачком*, Пакрац 1930, 154–164/.

изъобрештеши. Ѹ трактатѸ / ѿѿлоги|ч|: ѿ пре|д|Ѹста|в|, ѿвѣтъ / 3 тїи.
проти|в|: АргѸме|н|товъ / Каливинскти.

На истој страни, десно, уз претоходне записе, дуж висине листа, истом руком, истим писмом и мастилом: Ѹ поѸчению не|д|(елномъ): на с̄:
геѸр|: ли|с|(тъ): ф̄м̄з (= 547) / или ф̄м̄е (= 545): ѿ блгоденїи пети:
противни/ка діавола, члѸкѸ.

Историјат књиге

Рукопис је доспео у Библиотеку Матице српске куповином од Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте, а у инвентар Библиотеке Матице српске заведен је 2. октобра 1948. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошко Петровић, *Из старе српске књижевности*, Ср. Карловци 1913, 23–24 (бр. 27).

ПРАВОСЛАВНОЈЕ УЧЕНИЈЕ ИЛИ СОКРАШЧЕНАЈА
ХРИСТИЈАНСКАЈА БОГОСЛОВИЈА ПЛАТОНА ЛЕВШИНА¹

1780. година

Хартија, мастило мрко, 120 л. и 2 празна л. (на почетку и на крају књиге). Величина листова је 190 x 140 мм, а текста 147 x 100 мм. Број редова на пуној страни је 27. Испод последњег реда на свакој страни постоји кустода. Један писар. Према запису на л. 120а књигу је преписао Василије Крстић, ђакон и наставник у Светотројичној школи у Руми.²

Водени знаци одговарају години из записа: *грб са круном, ловачким богословјем, иницијалима и потписом*, врло слично Хивуд 2768 из 1777. и 2753 из 1779; слична варијанта НБС 62 из 1772. и МСПЦГ 201 из 1757. године.

Књига садржи 15 нунумерисаних свешница са по 8 листова. Постоје 2 корична листа, уз предњу и задњу корицу, који су у пару са залепљеним

¹ Рукопис је преписан са руског штампаног издања. Прво издање штампано грађанском ћирилицом објављено је 1765 – *Православное учение или Сокращенная христианская богословия, для употребления ... цесаревича и великаго князя Павла Петровича, сочиненная его имп. высочества и учителем иеромонахом Платоном 1765 года*, Санкт-Петербург, при Имп. акад. наук, [1765] /в. *Сводный каталог русской книги XVIII века : 1725–1800*, том 2, К–П, Москва 1964, 426 (бр. 5361)/. Друго изд. грађ. ћир. објављено је као том 7 *Поучительные слова...*, Санкт-Петербург 1780 /в. *Сводный каталог русской книги XVIII века*, 423–424 (бр. 5353)/. Из 18. века постоји и више издања која су штампана црквеном ћирилицом (1. изд. 1765) /в. А. С. Зернова, Т. Н. Каменова, *Сводный каталог русской книги кирилловской печати XVIII века*, Москва 1968, 248–249 (бр. 713) итд./ . У Библиотеци Матице српске налазе се још два преписа *Богословије* Платона Левшина (PP II 44 и PP III 66), в. описе бр. 126 и 131.

² О Василију Крстићу и његовим преписима књига описаним у овом тому каталога из серије *Ђирицке рукописне књиге Библиотеке Матице српске* в. опис бр. 122 (фуснота 1).

листом на одговарајућој корици. Њихова предња страна је марморирана, као и залепљеног листа, а полеђина им је бела. Иза оба корична листа следи празан лист, који је дебљи од осталих листова књиге. Листови имају новију фолијацију (1–120), рађену оловком, која тече од листа са насловом рукописа до листа са записом писара.

Листови су цели, осим што су неки на крајевима мало искрзани. Имају мрље од разливеног мастила и влаге.

Корице су од дебљег картона, обложеног мрком кожом. На хрпту је пет ребара, а поља између њих украшена су цветним мотивима у златотиску. У другом пољу златотиском је утиснут наслов књиге: бгосло-
/віа.

Рукопис није украшен. Наслови су исписани писаном грађанском ћирилицом, словима већим од малих слова, а само прво слово почетне речи и још неких речи јавља се велико.

Писмо књиге је писана грађанска ћирилица уз присуство и неких брзописних слова. Рукопис је леп и исписан. Слова су ситна, по величини доста уједначена и углавном међусобно повезана. Разликују се пуне и танке линије. Украсна црта се не среће. Везивање слова је недоследно. Од малих слова у врсти која се потврђују у два или више облика истичу се: б (брзописно положено које карактерише српски брзопис и писано), в (брзописно као курзивно *л* подвучено при дну, какво се јавља у руском брзопису и писано слично савременом), г (писано руског типа без црте и ређе писано са цртом), д (писано и полууставно са дугим ножицама, карактеристично и за брзопис), е (писано и ретко веће обло, слично полууставном), т (троного, карактеристично за брзопис и полуустав и брзописно високо), я (као руско савремено писано я и брзописно високо, руског типа). Слово ж је као гужвца – облик који је из руског брзописа ушао у српски. Остала мала слова су курзивна или су на прелазу брзописа и курзива.

Упадљиву карактеристику рукописа чини спој брзописног високог једностраног т и слова р. Стуб т продужава се испод линије реда и савијајући се улево па удесно допире близу горње ивице наредног низа. Стуб брзописног р, који је јаче искошен и благо улево лучан, спуштајући се наниже сече стуб т на доњој ивици низа и прелази са његове леве стране, а својим завршетком додирује доњи крај стуба т или се везује за њега мало изнад тога (у доњем међупростору та два слова образују петљу).

Велика слова углавном су писана, слична савременим. Долазе не само иза тачке, већ и ван те позиције, на почетку многих речи, без посебних правила. Надредна слова су брзописна или писана.

Правопис је рускословенски. Слово *јер* користи се углавном на крају речи, а присутан је и *пајерак*. Иницијална група *ја-* етимолошког порекла и на месту старословенског *ѣа-* писана је најчешће са *па-* (*павится* 11а/26, *пакѡ* 12а/11, *пазыцы* 29а/9 итд.) или ређе са *ја-* (*языкѣ* 21а/15). У поствокалној позицији за групу *-ја* на етимолошком месту и на месту старословенског *ѣа* у словенским речима налази се *-я* (*сокращенная* 1а/3, *сочиненная* 1а/13, *ѡ познанія* 11б/19 итд.). У речима несловенског порекла по рускословенској норми јавља се *-а* (*патрїарха* 29б/26, *малахїа* 33а/1, *хр|с|тїанское* 70а/1 итд.). Иза слова *ч, ж, ш* сређе се слово *а* по рускословенској норми (*начало* 4а/4, *надлежать* 94б/9, *быша* 32б/4, *грѣшати* 93б/6 итд.). У А мн. заменице *наш* по рускословенским правилима потврђује се *-я* за м. род (*наша* 73а/12, 106а/22, 107б/19 итд.) и *-а* за ср. род (*наша* 18а/13, 106б/14, 107а/6 итд.).

Групе *л'а, њ'а*, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са *ля, ня* (*земля* 16а/20, *сохраняя* 17б/12 итд.). Секвенце *л'е, њ'е* обележене су са *ле, не* (*оучителемъ* 1а/15, *храненіе* 17б/24 итд.).

У писању *је-* и *-је* долази *е* (*единѣ* 12а/17, *естъ* 11б/24, *егѡ* 13б/22 итд.; *первое* 18б/2, *чтеніе* 18б/10, *бл҃гое* 19а/4 итд.). Слово *ї* (*і*) претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *ј*, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речима *вино, мир* = свет (*міръ* 10а/17, *мірскія* 11а/17, *віно* 70б/27 итд.).³

Слово *ы* (вредност *и* код Срба) писано је углавном по норми, ретко је и уместо *ѣ* (*ѡкрились* 57а/17 итд.).

Слово *ѣ* користи се на етимолошком месту.

За *ј* долази *й* (*въ тайнѣ* 2а/12, *своей* 24, *сей* 14а/10 итд.).

Нема доследности у употреби *ѡ* и *о*.

За глас *у* на почетку речи и у сложеницама претежно је употребљено *оу* (*оученіе* 1а/1, *оувеселяю* 8б/24, *оузнаемъ* 10а/14 итд.), ређе *у* (*употребленія* 1а/6, *всеусер|д|нѣишїи* 8б/17) или *ѣ* (*наѣченія* 8б/19). У осталим позицијама речи скоро увек је *ѣ* (*томѣ* 8б/8, *премѣдрости* 8б/17–18, *бл҃дѣчи* 16б/1 итд.) или ретко у (*разумѣ* 26а/18).

Слово *з* се не употребљава, уместо њега је *з* (*зла* 4а/22, *звѣзды* 15а/15, *звѣри* 16а/26 итд.).⁴

³ Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

⁴ Слово *з* у вредности *з* пише се у речима *звѣзда, з҃ло, злакѣ, зло, змѣа, звѣрь* /в. Ј. Живановић, *Граматика црквенословенског језика...*, 18/.

Слова **ѣ**, **ѵ** и **ѳ** потврђују се у страним речима (**маѣмѣнѣ** 376/11; **ѵаломникъ** 136/1, **ѵало|м|** 216/13 итд.; **анеропоморфѣты** 17а/1, **саваоѳъ** 276/22, **сѳѳа** 366/26, **каѳолическая** 646/22–23 итд.).

Слово **ѵ** користи се у страним речима у вредности *и* (**сѵнодалнымъ** 1а/15 итд.), *ј* (**моѵсей** 316/26 итд.) и *в* (**павлѵ** 2а/6 итд.).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, узвичник, округла заграда или заграда, коју чине две удесно искошене црте. На крају реда као знак за растављање речи долази најчешће једна црта или ређе две хоризонталне црте.

Језик је руски с рускословенским елементима.⁵ Потврђују се рефлекс *о* и *е* вокализованих полугласника (**огонь** 866/16 итд.; **сѳщество** 116/10 итд.). Према рускословенском слову **ѣ** изговарало се *је*. Слово **ы** имало је вредност *и* код Срба. Рефлекси старословенског **ѣ** и **ѡ** су *ја*, *'а*.

Јављају се групе *ер* (**сердца** 18а/12–13 итд.), *ре* (**воскрешеніе** 756/21 итд.), *ро* (**кровѣо** 686/13 итд.), *ле* (**въ слезахъ** 54а/18 итд.), *ол* (**солнце** 15а/14 итд.) и *ло* (**плоть** 53а/24 итд.). Срећу се и групе *оло* и *оро* карактеристичне за руски језик (**холодности** 936/18; **сторонѣ** 1026/7–8, **сторонѣ** 119а/7). Уместо **умреть** грешком је написано **оумереть** 556/24. Група **жд** се чува, али долази и руско **ж** (**чѣжю** 996/14, **чѣжее** 1036/12, **нѣжно** 104а/24–25). Гласовна група **ич** јавља се на месту старословенске **шт** (**вещи** 15а/5 итд.).

Лексема **бѣдѣчи** 166/1 у складу је с руским језиком.

У случају **пошолѣ** 366/25 писар је написао слово **о** уместо **е** (**пошел**), по руском изговору, што је потврда његовог знања руског језика.

У области морфологије присутни су облици који карактеришу углавном руски језик, а ређе рускословенски. На пример, у инфинитиву глагола претежно се налази наставак **-т** карактеристичан за руски језик (**создать** 10а/15, **думать** 11а/3, **сказать** 11а/20, **прикрыть** 12а/21, **дѣлать** 13а/20, **показать** 29а/3, **быть** 366/16, **бѣдетъ** умножатся 386/17 итд.), док

⁵ На основу летимичних поређења овог рукописа са 2. штампаним издањем грађанском ћирилицом *Богословије* Платона Левшина (Санкт Петербург 1780), које постоји у Библиотеци Матиче српске (Р18Рс II 3/7.1) и са издањем из 1779. штампаним црквеном ћирилицом (примерак у збирци манастира Грабовца у Музеју Српске православне епархије будимске у Сентандреји – Гр 72) утврдила сам да језик рукописа одговара језику тих издања, осим неких изузетака који су последица писареве грешке. *Богословија* Платона Левшина објављена је за Србе у Бечу 1784. црквеном ћирилицом на рускословенском језику. Делимичним увидом запазила сам да су руске језичке црте (фонетске, морфолошке и лексичке) замењене ту рускословенским: нпр. уместо **началась** потврђује се **началаса**, **могѣ** – **могѣѣ**, **холодности** – **хладности**, **хотя** – **аце** итд.). Упореди и рукопис РР III 66, опш бр. 131. О језику *Богословије* П. Левшина в. н: В. М. Живов, *Язык и культура в России XVIII века*, Москва 1996, 399–400.

се рускословенски облик на *-ти* ређе сређе (**вѣровати** 22а/6, 58а/17, **сѣдити** 58б/22). Одлике руског језика имају и облици повратних глагола (**началась** 36б/18, **продолжались** 38а/10, **исполнилось** 63а/3 итд. (рускосл. **началася**, **продолжались**, **исполнилось**), затим пример 3. л. јд. м. рода глагола прошлог времена **могъ** 50а/6 (рускосл. **могли**), Г јд. заменице **самогѡ** 36а/26 (поред рускословенског **самагѡ** 69б/23, **самаго** 113а/23 итд.). На лексичком плану такође преовлађују русизми: **для** 1а/6, **нельзя** 11б/2, **сколко** 16б/6, **столь** 23а/2, **хотя** 36б/15 итд.

Садржај

1а: Православное оученіе / или Сокращенная / хрѣтіанская / Бгословія / для употребленія / егѡ Императорскаго висо=чества Пресвѣтлѣйшагѡ / всерѡссійскагѡ Наслѣдника, / Блгѡвѣрнагѡ Гдѣря / цесаревича и великагѡ Князя / Павла Петровича / сочиненная / Егѡ Императорскагѡ высочества / оучителемъ Јеромонахомъ / что нынѣ Синодалнымъ Членомъ, Стѡтрѣ=цкѣя Сергіевы Лауры Архімандритомъ // Платономъ.

1б: Страна је празна.

2а: Егѡ Императорскамѡ висо=чествѡ Блгѡвѣрномѡ Гцдарю / цесаревичѡ / и / великомѡ Князю / Павлѡ Петровичѡ / Пресвѣтлѣйшемѡ / всерѡссійскагѡ Императорскагѡ / Престола / Наслѣдникѡ / и протчѣя, и протчѣя. / Милостивѣйшемѡ Гцдарю.

2б: Страна је празна.

3а–8а: Пресвѣтлѣйшій Гцдарь Наслѣдникъ / Блгѡвѣрный Цесаревичъ / и великій Князь! Текст почиње: За блгочестіе и мѡдрость словомъ Бжѣ=имъ прославленный Јилѣскій Црѣ в' Бгѡдѡхнове|н|/ной книзѣ своей слѣдѡущій предлагаєт въпро|с|: / в' чесомъ исправит юнѣйшій пѣть свой... На крају текста потпис: Пресвѣтлѣйшій Гцдарь / Наслѣдникъ. / вашегѡ Императорскаго / высочества / всенижайшій и всеусерднѣйшій Бгѡмолецъ, / Јеромонахъ Платѡнь.

8б–9а: Къ читателю. Текст почиње: Высокій примѣръ Егѡ Император-скагѡ высочества долженъ возбѡдित / родителей, чтобѣ дѣтей своихъ ѡ младыхъ / ногтей воспитывали в' Законѣ Гцдни...

9б/1–13: *Премудрости Соломонове, глава 9: Бжѣ Оцѣвъ, и Гдѣ милости твояе, сотвори-вый вся словомъ Твоимъ, даждь мнѣ Твоимъ*

/ Престоломъ присѣдѣющую премудрость, и не / ѿрини Мене ѿ отрокъ
Твоихъ ... Прем|д|р: Солом: гла|в|(а), ѿ. (= 9).

10а–28а: Часть первая. / ѿ Бгѡпознаніи Естест-/венномъ
Руковод|ств|юще|м| / къ **вѣрѣ** Ев|г|лской. Садри 18 глава, означених
знаком за параграф и словом у бројној вредности. Питања су дата на
маргинама, без речи *вопрос*, а испод ознаке главе следи одговор, без речи
ответ / ѿ. (= 1). / Познаніе челоѱческое начинае|т|/-ся ѿ познанія
самагѡ себя...

28б–78а: Часть вторая. / ѿ / **вѣрѣ** Ев|г|лской. Садри 42 главе. / ѿ.
(= 1) / Которое сре|д|ство къ оумилостивленію / Бга, и къ воставленію
нашегѡ Естетства...

78б–108б/18: Часть третья / ѿ / законѣ Бжїи. Садри 16 глава / ѿ. (= 1)
/ **вѣра** без' дѣль мертва естъ. / Въ Сѡмволѣ содержится оученіе ѡ
вѣрѣ и надеждѣ...

108б/19–109а/6: Млтва воставь ѿ сна.

109а/7–16: Млтва ѡходя ко снѣ.

109а/17–21: Пред' обѣдомъ

109а/22–25: Послѣ обѣда.

109б: Страна је празна.

110а: Рассѣжденіе / ѿ Мелхїсеецѣ / Егѡ Јмператорскомѣ /
высочествѣ / Поднесенное. / 1764 года, М|с|ца Ноября.

110б: Страна је празна.

111а–115б: Пресѣтлїишїи Г|с|дарь / Наслѣ|д|никъ! Текст почиѣ:
Не однократно примѣтилъ га достохвалное вашегѡ / Јмператорскагѡ
высочества желаніе позна|т|ь / кто такой былъ Мелхїсеець, и почему
онъ называ-/ется... На крају текста потпис: нашегѡ Јмператорскагѡ /
высочества / всенижайшїи Бгѡмолецъ / Јеромонахъ Платонъ.

116а: На оное рассѣжденіе / Егѡ Јмператорское / высочество /
оудостойлъ сочинителя / слѣдующимъ писменнымъ ѡѱто|м|.

117а–119б: Преподобный Оцѣ! Текст почиѣ: Рассѣжденіе ваше ѡ
Мелхїсеецѣ читалъ / га съ крайнимъ оудовольствїемъ... На крају
текста стоји: На подлинномъ Собственною, Егѡ / Јмператорскагѡ
высочества / рѣкою подписано: / Павель. / Ноября ѿ (= 20) дня 1764 годѣ.

Затиси

При врху хрпта налази се маркица – бела хартија 18 x 15 мм, на којој је написан број 266, вероватно број књиге у некој библиотеци или збирци књига.

На предњој, мраморираној, страни предлиста уз предњу корицу мастиљавом оловком стилизован је монограм ВК. (= Василије Крстић).

Истом оловком мало ниже написан је број 3 (или слово 3), као и година 1780, испод тога.

На предњој страни празног листа на почетку књиге и на његовој полеђини (ред 1–5) исписан је текст без наслова, где је наведено *осам Оригенових заблуда и јереса*, које је објавио Свети Јероним архиепископу јерусалимском Јовану (писмо грађанска ћирилица и брзопис, мастило светломрско). Текст почиње: *Јеронимъ сѣийъ Јоаннѣ Архїепи|скопѣ Јерусали|скомѣ осмѣ Заблѣжденїи и Ересей Оригеновы|х| / обявляєтъ емѣ, им же Јоанъ послѣдоваше: / Первое: ѿко неподобаєтъ сице гл҃ати: Сїѣъ / видить Оца, и Дх҃ъ Сїа... Текст се завршава: Сїа бяхѣ заблѣженїя / Оригенова, ѿже той Јоаннѣ, и Рѣфїнѣ, / и Палладїи и инїи во великѣю премѣдрост|т| / вмѣняхѣ, а противящагося имѣ имѣяхѣ За простаго и некнижнаго. Баронїи. / в' первомѣ Томѣ на листѣ 389.*

На л. 120а налази се запис писара (писмо и мастило као и текст књиге): *Въ Рѣмѣ 1780=о. феврѣарїа 22=о. Преписася / мноу василїемъ Кр'стич' дїаконо|м|, и Сѣо=Гр|о|че-/скїя новорѣмскїя школы Магїстеромѣ.*

Историјат књиге

Књига је купљена од Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте, а у инвентар Библиотеке Матице српске заведена је 1. октобра 1948. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошко Петровић, *Из старе српске књижевности*, Ср. Карловци 1913, 24–25 (бр. 29).

2. Иванка Веселинов, *Српске ћирилске рукописне књиге XVIII века у Библиотеци Матице српске (2)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за 1980. годину, књ. 5, Нови Сад 1982, 99–100 (бр. 31).

125. PP II 43 (PP 207) – 48273

ПРАВОСЛАВНОЈЕ ВОСТОЧНАГО ИСПОВЈЕДАНИЈА УЧЕНИЈЕ

1787. година

Хартија, мастило мрко, 118 л. и 2 празна (на почетку и на крају књиге) 193 x 160 мм, текст 158 x 120 мм. Број редова на пуној страни је 21. Готово на свакој страни налази се кустода. Један писар. Према запису на л. 1186 књигу је преписао јереј Василије Крстић, парох и учитељ из Руме, 17. августа 1787. године.¹

Водени знаци одговарају години из записа: 1) *свети човек са иницијалима FAZ*, идентично Никољац 77 из 1780/1790, СА Гр 29 из 1787, МСПЦГ 122 из 1783. и МСПЦГ 3 - I -17 из 1784, а врло слично БМС, РР II 44 из 1780/1800. г.

Рукопис садржи 15 свешчица, од којих све имају по 8 л., осим св. 14 у којој је 12 и св. 15 где су 2 л. Свешчице су означене арапским бројевима мастилом текста у горњем десном углу предње стране првог листа у свешчици. Мастило је избледело, те су бројеви неких свешчица једва видљиви.

Листови су цели. На већини листова постоје мрље од влаге и прљавштине.

Корице су од дебљег картона обложене шагрин хартијом (боје мрке, жућкасте и зеленкасте), која је делимично оштећена и са мрљама од влаге. На хрпту са три ребра и на угловима је мрка кожа.

¹ О Василију Крстићу и његовим преписима књига описаним у овом тому каталога из серије *Вирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске* в. опис бр. 122 (фуснота 1).

Књига није украшена. Наслови су изведени писаним и брзописним словима. Почетно слово наслова је велико, а остала слова су мања или се на почетку још неких речи јавља велико слово. Велика слова у тексту углавном су писана, слична савременим, а долазе не само иза тачке, већ и ван те позиције, на почетку многих речи, без посебних правила. Текст је уоквирен истим мастилом којим је књига писана. Са спољашње стране листова унутар оквира образована је маргина (рубрика) ширине око 15 мм тако што је од његове горње до доње линије повучена вертикална линија. У тој рубрици наведени су извори с тумачењима текста.

Писмо књиге је писана грађанска ћирилица уз присуство и неких брзописних слова. Рукопис је леп и исписан. Слова су ситна, по величини доста уједначена и углавном међусобно повезана. Разликују се пуне и танке линије. Украсна црта се не среће. Од слова у врсти типолошки варирају: б (брзописно положено које карактерише српски брзопис и писано), в (као курзивно *v* подвучено при дну, какво се јавља у руском брзопису и писано слично савременом), г (писано слично савременом руском без црте изнад и са цртом слично српском), д (брзописно с дужим ножицама што одликује и полуустав, писано са петљом у доњем делу, писано само са стубом без петље и писано са две петље, по једна са обе стране стуба), е (писано као савремено, веће брзописно грчког типа и ретко веће обло слично полууставном), т (брзописно троного, писано са цртом изнад, писано као латиничко *t* и високо) и я (писано руско я и високо брзописно я руског типа). Слово ж је брзописно као гужвица – облик који је из руског брзописа ушао у српски, з је увек веће као тројка.

Упадљиву карактеристику рукописа чини spoj брзописног високог једностраног т и слова р. Стуб т продужава се испод линије реда и савијајући се улево па удесно допире близу горње ивице наредног низа. Стуб брзописног р, који је јаче искошен и благо улево лучан, спуштајући се наниже сече стуб т на доњој ивици низа и прелази са његове леве стране, а својим завршетком додирује доњи крај стуба т или се везује за њега мало изнад тога (у доњем међупростору та два слова образују петљу).

Велика слова углавном су писана, слична савременим. Долазе не само иза тачке, већ и ван те позиције, на почетку многих речи, без посебних правила. Надредна слова су брзописна или писана.

Правопис је рускословенски. Слово *јер* користи се на крају речи, ређе ван тог положаја, а присутан је и *пајерак*. Иницијална група *ја-* етимолошког порекла означена је са *па-* (као *1а/4*, *пакоже* 46/6, *паже* 56/17, *павиль* 6а/2 итд.), а на месту старословенског *ѡ-* долазе *па-* (*в' ѡзыцѣхъ* 21а/1, *ѡзыковъ* 376/14, *ѡзычское* 606/16 итд.) и *ја-* (*язики* 26/7–8,

язькомъ 75a/2, языковредіе 816/21 итд.). У поствокалској позицији за групу *ja* у словенским речима на етимолошком месту и уместо старословенског *ja* налази се *-я* (писанія 1a/16, благочестивая 16/17–18, исповѣданія 19–20 итд.; Г јд. ж. рода нашея 36/18, челоѡческїя 10a/1, своея 216/9 итд.). У речима несловенског порекла по рускословенској норми јавља се *-а* (хр|с|тїанскїя 16/13, архїереа 16a/11, марїа 226/19 итд.). Иза сугласника (осим иза *ч, ж, ш* и *щ*) у вредности *'а* потврђује се *я* (клятьѡ 11a/14, время 126/9, растятъ 18a/3 итд.). Иза *ж, ч* и *ш* среће се слово *а* по рускословенској норми (содержатся 46/13, слышатъ 17a/13–14, началника 22a/9–10 итд.). У А мн. заменица *наш, ваш* по рускословенским правилима писано је *-я* за м. и ж. род (м. р. наша 186/18, 316/21, 47a/18, ваша 53a/7, ж. р. наша 76a/5, 896/15 итд.), а *-а* за ср. р. (*ваша* 32a/1).

Групе *л'а, њ'а*, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са *ля, ня* (вседержителя 4a/16, прилѣплятися 56/6, промышляеть 56/20; гдња 6a/9, исполнялъ 33a/4, кланятися 346/13 итд.). Секвенце *л'е, н'е* обележене су са *ле, не* (встѣпленіе 1a/6, глется 56/2, престѣпленіемъ 102a/5; на негѡ 56/4, на ней же 96/13, в' нем же 12a/21 итд.) или је понегде у споју са *л* веће обло *е* (родителемъ 69a/19, 696/12, почитателемъ 71a/17 итд.). У случају червлѣнїюущися 71a/15 уместо *ле* је *лѣ*. Веће обло *е* запажено је и у Д мн. именица м. рода меке промене (родителемъ 686/15, царемъ 686/16, пастыремъ 686/18).

У писању *је-* долази већином мало писано *е-* или нешто ређе веће е-грчког типа (*естъ* 16/10, *есмъ* 6a/14, *егда* 66/4, *единое* 176/14 итд.), а за *-је* потврђује се углавном мало писано или понегде веће грчко *-е* (*словесное* 1a/3, *сїе* 16/17, *радѣмся* 16/13 итд.).

Слово *ї* (*і*) претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *ј*, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речи *мир* = свет (*міра* 6a/3, 21a/19, 336/7 итд.).² Има и случајева са и уместо *ї* (*миръ* 1026/7).

Слово *ы* писано је већином по норми, а присутно је и писање и уместо *ы* (*не призывамъ, друго* и 1a/12), као и *ы* уместо *и* (*ближнимъ* 97a/14, *обыды* 97a/15).

Слово *ѡ* углавном се среће на етимолошком месту, али има и потврда са *е* уместо *ѡ* (*в' блѡгѡдѣлехъ* 596/4, *в' дѣлехъ* 64a/10 итд.).

За *ј* долази скоро увек *й* (*тайна* 456/9, *крайнѣ* 2a/7, *кїй* 656/8 итд.), ређе *и* (*наипаче* 5a/11 итд.).

² Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

Нема доследности у употреби ѿ и о.

За глас у на почетку речи и у сложеницама претежно долази у (угодити 26/5, упованіе 26/17, ученіемъ 3а/20, научають 5а/20 итд.). У осталим позицијама речи већином је ѡ (семѡ 16/13, радѡмся 16/16, сѡтъ 2а/13 итд.).

Слово s јавља се по рускословенској норми (sѡло 71а/21, sлословитъ 70б/17, sлаго 83а/17 итд.),³ а пуно пута уместо њега стављено је з (зла 3а/20, зल्या 10а/10, змѡя 626/1 итд.).

Слово ѡ се не потврђује у речи. Слова ѡ и ѡ јављају се у страним речима (ѡал. 10а/3, во ѡалмѡхъ 67а/7–8 итд.; каѡолицескѡя 4а/1, саѡѡѡъ 8а/2, до виѡанїи 24а/18, тимѡеѡи 366/10, в' коринѡе 366/11, есѡирь 71а/9 итд.).

Слово ѡ користи се у страним речима у вредности и (кѡмвалъ 26/10, мѡропомазаніе 45б/18 итд.), j (мѡусей 626/2, б итд.) и в (еѡхарїїстическоѡ 176/8–9, еѡрейскаѡ 18а/18, паѡвлъ 20а/15 итд.).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, упитник и заграда, коју чине две удесно искошене црте са по две тачке са унутрашње стране обе црте. На крају реда као знак за растављање речи долази црта.

Језик је рускословенски. Потврђују се рефлекси о и е вокализаних полугласника (создаѡъ 96/15 итд.; творецъ 10а/2 итд.). Према рускословенском слово ѡ изговарало се je. Слово ѡ имало је вредност и код Срба. Рефлекси старословенског ѡ и ѡ су ja, 'а. Потврђују се групе ер (цѡркви 36/11), ре (в' крещенїи 46а/21), ор (скорбїю 75а/20), ро (крѡвїю 20а/4), ле (слезы 71а/15), ол (исполненїа 3а/14), ло (воплощенїе 46/14–15). Група жѡ се чува (нѡжднѡя 2а/7 итд.), а слово щ (вредност шч) долази на месту старословенске шт (трѡпещѡтъ 6а/16, ѡчищенїе 21а/19, сщен|с|тво 45б/19 итд.).

У области морфологије рускословенска норма се поштује.

Садржај

1а–3а: Во имя Оѡа и Сѡа, и / Сѡаго дѡа, Аминь. / Возлюбленїи словесное и нелестное / млеко возлюбите ѡаѡ да ѡ немъ возра-/стете во спасенїе. / Встѡпленїе (садржи 7 питања и одговора). Вопрос 1. / 1. Учителю собралъ еси насъ поучи-/ти пѡти сѡсенїа, а нѡкое млеко прѡд|лажѡши / ѡвѡтъ. / Не призывамъ я васъ на млеко чѡло-/вѡческое,

³ Слово ѡ у вредности з пише се у речима звѡзда, зѡло, злакъ, зѡо, змѡа, звѡрь /в. Ј. Живановић, Граматика црквенословенског језика..., 18/.

или скотское, но какω что / самъ Ап|с|ль говорить, словесное и неле-
/стное... Вопросъ 7. / 7. Мы видимъ и признаемъ да сѣя три /
добродѣтели сѣть конечно нѣждны. Хр|с|ті-/анинѣ. Зато молимъ наѣчи
насъ что о-/ни сѣть, и что у себѣ содержать? / ѡвѣть. / И| по
благоволенію Бжїю потщѣся жела-/нію вашему послѣжити, точію вы
при-/ложите слѣхъ, понеже вѣра рождається / ѡ слѣха...

36–56/8: Глава первая / ѡ / вѣрѣ и Сѣмволѣ / Православнаго
исповѣданія (садржи 9 питања и одговора): вопросъ 1. / 1. Что есть
Сѣмволъ православнаго / сповѣданія? / ѡвѣть. / Есть краткое
собраніе Хр|с|тіанскаго испо-/вѣданія на Сщєнномъ писаніи...

56/9–86/20: Ѡ / Бжє іакω Есть и что есть (садржи 7 питања и
одговора) / вопросъ 1. / 1. Молимъ покажи намъ есть |ли| Бгѣ? / ѡвѣть.
/ Двоіакω познаемъ іакω Бгѣ есть из кни-/ги естества...

86/20–56a/13: ѡ / Бжє Оіѣ Творцѣ Нбѣ и Земли (садржи 12 чланова)
/ вопросъ 1. / Членъ Первый (садржи 16 питања и одговора) / 1. Что
наѣчаеши насъ ѡ первомъ лицѣ стѣя / Тр|о|цы? / ѡвѣть. / Первое лице
стѣя и Живоначальныя Тр|о|цы / есть Бгѣ... (86/20–136/6); Ѡ Бжє сынѣ,
искѣпители / Членъ второй (садржи 6 питања и одговора) / вопросъ 1. /
1. Что есть Сіѣ в' Бжєствѣ? / ѡвѣть. Есть второ лице стѣя Тр|о|цы,
называет|т|ся слово Бжїе... (136/7–15a/14); Членъ Третій (садржи 7
питања и одговора) / вопросъ 1. / 1. Что еще вѣдѣти намъ подобаєтъ ѡ
Бжѣ / сїѣ? ѡвѣть. / Многая нѣждна и потребна сѣть Хр|с|тіа/нинѣ
вѣдѣти ѡ Хр|с|тѣ... (15a/15–176/9); Членъ четвертый (садржи 16 питања
и одговора) / вопросъ 1. / 1. Что содѣла Хр|с|тосъ на Землю пришедъ? /
ѡвѣть. / Главнѣйшая егѡ дѣйствїя быша два... (176/10–22a/10); Членъ
пятый (садржи 5 питања и одговора) / вопросъ 1. / 1. Видимъ Хр|с|та
уже во гробѣ погребенна, / ѡстался ли онъ, вѣчно тамѡ? / ѡвѣть. /
Никакω же: мы несѣмнѣнно вѣрѣемъ, іакω / начальникъ... (22a/11–
236/15); Членъ шестый (садржи 9 питања и одговора) / вопросъ 1. / 1. И
сѣе вѣрѣемъ іакω Хр|с|тосъ воста ѡ мер-/твыхъ, но гдѣ нынѣ онъ есть? /
ѡвѣть. / И сѣе вѣрѣемъ сер|д|цємъ, и усты испо-/вѣдѣемъ... (236/16–
266/14); Членъ седмый (садржи 19 питања и одговора) / вопросъ 1. / 1.
Не бѣдетъ ль сѣтно пришествїе Г|с|дне, / іакω прїиде и ѡиде, и ѡстави
насъ, сирыхъ? / ѡвѣть. / Сѣе противно есть егѡ намѣренїю, онъ бо /
самъ рече ѡходя къ Оіѣ... (266/15–32a/12); Ѡ Бжє дсѣ утѣшители /
Членъ осмый (садржи 11 питања и одговара) / вопросъ 1. / 1. Кое есть
третєе лице стѣя Тр|о|цы? / ѡвѣть. / Дсѣ стѣй, со Оіємъ бо и Сїомъ

едино / есть... (32a/13–35a/18); **Ω** Каоолічестѣй Церкви. / Членъ девятый (садржи 15 питања и одговара) / вопросъ 1. / 1. Что есть Церковь? / **ѡвѣтъ**. / Церковь есть собраніе людей правоверныхъ | в' единомыслии вѣры, в' любви же и чистотѣ... (35a/19–416/6); **ω** оправданіи и Тайнахъ церко-/вныхъ. / Членъ десятый (садржи 28 питања и одговора) / вопросъ 1. / 1. Что есть, еже исповѣдемъ в' десятомъ / членѣ Сѹмвола, единомъ крещеніе во ѡста-/вленіе грѣховъ? / **ѡвѣтъ**. / Двоя исповѣдетъ Церковь в' членѣ семь... (416/7–49a/20); **Ω** четырехъ послѣднихъ. Членъ. / Членъ Единадесятый (садржи 17 питања и одговора) / вопросъ 1. / 1. Что сѹтъ сѣя послѣдныя? / **ѡвѣтъ**. / Сѹтъ нѣкоторая приключенія, ꙗже не-/мимѡходно... (49a/21–53a/11); Членъ дванадесятый (садржи 12 питања и одговора) / вопросъ 1. / 1. По воскресеніи послѣдетъ ли Сѹд, а по сѹ-/дѣ что бѣдетъ? / **ѡвѣтъ**. / Воспослѣдетъ по сѹдѣ всѣмъ человек-/комъ... (53a/12–56a/13).

56a/14–92a/5: Глава вторая / **ω** любви (следи 19 питања и одговора) / вопросъ 1. / 1. Что есть любовь? / **ѡвѣтъ**. / Любовь не тако описѣется словеси... (56a/14–60a/6); Первая Скрижаль. / **ω** / любви къ Бг҃ѹ. Следе заповести 1–4 са питањима и одговорима (60a/7– 68a/8); Вторая Скрижаль. / **ω** / любви къ Ближнему. Следе заповести 5–10 са питањима и одговорима (68a/9–85a/11); **Ω** грѣсѣхъ (следи 31 питање и одговор) / вопросъ 1. / 1. Что сѹтъ запрещаема въ законѣ / десятословія? / **ѡвѣтъ**. / Вся, ꙗже запрещаетъ Бг҃ъ въ законѣ... (85a/12–92a/5).

92a/6–986/19: Глава третья / **ω** надеждѣ (следи 6 питања и одговора) / вопросъ 1. / 1. За что насъ **ω** надеждѣ наѹчаеши? / **ѡвѣтъ**. / Вся жизнь члѣческая въ единой токмо / надеждѣ... (92a/6–93a/19); **ω** / молитвѣ во обще (следе 22 питања и одговора) / вопросъ 1. / 1. Что убо есть Молитва? / **ѡвѣтъ**. / Есть она внѹтреннее Дѹха съ Бг҃омъ раз-/глаголствіе... (93a/20–976/15); **ω** молитвѣ Господней (следи 6 питања и одговора) / вопросъ 1. / 1. Каѣя есть совершеннѣйшая мѣтва и о-/бразъ всѣхъ мѣтвъ? / **ѡвѣтъ**. / Сѹя молитва Г|с҃дня Оче нашъ (976/16–986/19).

986/20–1006/20: Пред|словіе.

1006/21–113a: Прошенія.

1136–1146/6: Заключение.

1146/7–1186/2: **ω** / Девяти Блаженствахъ.

Записи

На хрпту је сачуван део беле маркице на којој је мрким мастилом исписан број 28.

На предњој корици оловком: 28.

На предњој страни првог празног листа, при врху, оловком: 73 г.

Испод тога мастилом латиницом нечитко су написане неке речи.

Испод тога оловком: 28.

Испод тога оловком савременом писаном ћирилицом: Наука о вери.

На л. 1186, при дну запис писара (писмо и мастило су исти као у тексту књиге): Сіе Православное восточнаго Исповѣданія ученіе / въ Рѣмѣ Августа 17=о 1787=о преписася мною / Јереємъ Васіліємъ Крѣстич Парохоми Рѣмс. / и учителемъ юности, тояже вароши Десято-лѣтнимъ бывшимъ, еже и во училищи томъ / имъ самымъ преподавая юности.

Историјат књиге

Књига је купљена од Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте, а у инвентар Библиотеке Матице српске заведена је 2. октобра 1948. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванка Веселинов, *Српске ћирилске рукописне књиге XVIII века у Библиотеци Матице српске (2)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за 1980. годину, књ. 5, Нови Сад 1982, 106 (бр. 35).

126. PP II 44 (PP 208) – 48274

СОКРАШЧЕНОЈЕ ПРАВОСЛАВНОЈЕ УЧЕНИЈЕ
ХРИСТИЈАНСКИЈА БОГОСЛОВИЈИ¹

XVIII век, око 1780/1800. године

Хартија, мастило мрко (светлије и тамније), 158 л. и 2 празна на почетку књиге. Величина листова 198 x 158 мм, а текста 88–113 x 145 x 155 мм. Број редова на пуној страни је неуједначен 28–27. Испод последњег реда скоро на свим странама постоји кустода. Један писар, Василије Крстић, ђакон и наставник у Светотројичној школи у Руми.²

Према воденим знацима рукопис је настао око 1780/1800. године: 1) *свети човек*, врло слично БМС, РР II 43 из 1787, а слична варијанта МСПЦ 92, на хартији којом је крпљен рукопис, око 1800. и Ајнедер 83 из 1804. г.; *грб са круном, ловачким рогом и потписом D. & C Blaiv*, врло слично Х. Ворн 181 из 1798. г.; *грб са двоглавим орлом и инсигнијама*, сличан тип Ајнедер 311 из 1788. г.; *грб са добошем и погрсјем лава*, идентично БСП 326 око 1775. и НБС 259 из 1779. г.; *вепар*, идентично БСП 326 око 1775. и НБС 259, на накнадно додаваној хартији око 1779. г.

Иза 2 празна листа следи 21 св., од којих је означена само прва. Ознака те свешнице а/а исписана је мастилом текста на средини горње

¹ По садржају рукопис представља препис *Богословије* Платона Левшина са доста текстолошких разлика у односу на штампана издања књиге и преписе описане под бр. 124 и 131.

² Име писара дато према Иванки Веселинов (в. рад у одељку *Литература*). О Василију Крстићу и његовим преписима књига описаним у овом тому каталога из серије *Ђирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске* в. опис бр. 122 (фуснота 1).

маргине. Све свешчице имају по 8 л., осим св. 1 и 21, које су са по 4 л. и св. 2 где је 6 л. Листови немају оригиналну фолијацију, постоји само новија рађена оловком. Листови су цели, али имају трагове влаге и мрље од проливања мастила. Волантни су л. 2 и 3.

Корице су од дебљег картона. Обложене су мраморираном хартијом (боје црвена, зелена, окер), делимично оштећеном. На хрпту са три ребра и на угловима је мрка орнаментирана кожа, местимично истрвена и оштећена. Иста хартија и кожа јављају се и у повезу рукописа РР II 46 (в. бр. 127).

Рукопис није украшен. Наслови су исписани писаном ћирилицом, словима већим од малих слова, а само прво слово почетне речи и још неких речи је велико.

Писмо књиге је курзив уз присуство и брзописних слова. Од малих слова по типу варирају: б (писано и брзописно положено које карактерише српски брзопис), в (писано и брзописно), ж (облик као гужвица који је из руског брзописа ушао у српски и брзописно са једном, десном, петљом и стубом који залази у оба међупростора), г (писано српско са цртом изнад и писано руско без црте), е (углавном грчког типа или понегде обло веће), т (као курзивно латиничко *t*, затим *t* на прелазу од брзописног троногот ка писаном и брзописно високо једнострано), я (писано и руско брзописно високо). Слово и је као курзивно *n*. Надредна слова су претежно брзописна.

Правопис је рускословенски. Слово *јер* користи се углавном на крају речи. У већини случајева његов врх стуба повезан је са претходним словом удесно искошеном цртом, па је тешко разликовати танко и дебело *јер*. Доста пута слово *јер* има на почетку савијутак како иза тврдых тако и иза меких сугласника, што такође ствара тешкоћу у одређивању да ли је танко или дебело. На крају речи, а понегде и ван те позиције присутан је и *пајерак*. Иницијална група *ја* етимолошког порекла писана је са **ѡ** (**ѡ**вити 26/24, **ѡ**же 6а/15, **ѡ**коже 2а/20 итд.) или понегде **ѡ**- (**ѡ**ко 36/16, **ѡ**вственнѡише 5а/18). За групу *ја* на месту старословенског **ѡ**- долази **ѡ**- (**ѡ**зыци 26/5, **ѡ**зычници 16а/15, **ѡ**зыки 28а/19 итд.). У поствокалској позицији за групу *ја* на етимолошком месту у словенским речима углавном се налази **ѡ**- (**ѡ**рвая 1а/3, **ѡ**еланѡ 26/21, **ѡ**рвая 22а/1 итд.), а има и примера са **ѡ**- (**ѡ**билѡ 46а/7, **ѡ**еселѡ 46а/7, **ѡ**утешествѡ 66б/22, **ѡ**змѡшленѡ 72а/4 итд.). У несловенским речима по рускословенској норми налази се **ѡ**- (**ѡ**месѡ 36б/4, **ѡ**захарѡ 115а/1, **ѡ**ѡлѡ 115а/7 итд.). Секвенца *ја* иза вокала која се развила од старословенског **ѡ**- ѡбележавана је обично са **ѡ**- (**ѡ** јд. ж. рода **ѡ**вѡя 76/24, **ѡ**р|с|тѡнскѡ 38а/10, Н мн. ж. рода **ѡ**нѡгоднѡ 146/22 итд.). Иза сугласника (осим иза ч,

ж, ш и щ) у вредности 'а потврђује се ја (творятся 15а/1, потрясеса 60а/12, въ пятокъ 64а/7, всякия 94а/17 итд.). Иза ж, ч, щ и ш среће се слово а (начало 46/6, быша 8а/13, тцатся 156/8, можаху 46а/14, щадити 126а/7 итд.), осим у Н јд. ж. рода заменице наша 107а/5. У А мн. заменица *наш, ваш* по рускословенској норми потврђује се -ја за м. род (наша 616/4, 1076/7, ваша 1096/9 итд.) и -а за ср. род (наша 11а/15, 64а/20 итд.). У А мн. м. рода јавља се и -ја уместо -а (наша 646/5).

Групе *л'а, њ'а*, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са *ля, ня* (помншляема 2а/5–6, искупителя 52а/6; *измѣняся* 46/3, *вышняго* 566/17, *исполняся* 576/5 итд.). Секвенце *л'е, њ'е* обично су обележене са *ле, не* (*глѣть* 176/23, *ко исправленію* 20а/18–19, *искупленіи* 26а/14; *внегда* 26/24, *гоненія* 356/3, *ближнемѹ* 1266/16 итд.). У случајевима *прилѣплѣніе* 496/2, *ослѣплѣніе* 596/9 уместо *ле* стављено је *лѣ*, друго по реду у речи).

У писању *је-* среће се е које је грчког типа, мало или веће (*ес|т|* 1а/18, *есть* 1а/20, 2а/22, *егѡ* 8а/1 итд.), а јавља се и обло е (*есть* 5а/13). За *-је* употребљава се мало грчко -е (*познаніе* 1а/8, *заключаемъ* 1а/18, *разсужденіемъ* 16/11 итд.).

Слово *ї* претежно се користи по рускословенским правилима, *їј*-испред *ј*, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речима *вино, мир* = свет (*міра* 16/15, *мірь* 16/19, *рімл.* 2а/3, *поред римлянѡмъ* 26/5, *віно* 83а/1 итд.).³

Употреба *ы* није увек у складу с рускословенским или руским правилима. Потврђује се писање и уместо *ы* (*нѣкоторія* 2а/20, Н мн. м. рода *цзъщи* 26/5, *грѣшници* 16а/7, Г јд. *папи* 356/12, *живимъ* 64а/19, *слишати* 1216/10, *мислію* 1286/6 итд.), као и *ы* уместо *и* или *ї* (*всемогѹщій* 26/1, *нашы|х|* 5а/5, *ѡставшыя* 426/16, *измышленія* 72а/4, *жизны* 80а/12 итд.).

Слово *ѣ* углавном је писано по етимологији. Ретко се среће е уместо *ѣ* (Л јд. *въ всеошвершениѣишемъ* 57а/18), као и *ѣ* уместо е (Л јд. *во ... печалѣхъ* 69а/4, в. и примере у писању *ѣе*).

За *ј* скоро увек долази *й* (*въ первой* 486/20, *тайна* 866/7 итд.), а среће се и *и* (евангелској 1а/6, *дѣвствія* 47а/13, *сїон* 72а/2 итд.).

Нема доследности у употреби *ѡ* и *о*.

За глас *у* на почетку речи и у сложеницама претежно долази *у* (*употребимъ* 86/3, *умъ* 22а/5, *убо* 19а/18 итд.), а у осталим позицијама

³ Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне бого-словије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

речи јављају се и у и ѡ (руководствующем ѡ 1а/5, сѣдія 2б/1, суть 8а/6, разѡмь 8б/2 итд.).

Слово *з* није примећено. Уместо *з* јавља се *з* (злаго 2б/3, злы|м| 7а/13, звѣзды 8а/7, зѣло 8а/22 итд.).⁴

Слова *ѡ*, *ѡ* срећу се у страним речима (ѡло|м| 1б/8; коринѡ. 1а/11, саваѡв 21б/8, еѡфраѡвѡв 28а/8, каѡлічская 73б/20 итд.), а *з* није потврђено.

Слово *ѡ* користи се у страним речима у вредности *и* (сѡмволѣ 37а/15), *е* (павель 2б/4, еѡа 10а/5, еѡ|г|лю 18б/5 итд.) и *ј* (моѡсен 9а/3, моѡсеѡ 28б/17 итд.). За *е* уместо *ѡ* долази и *в* (евангелскои 1а/6, павлова 20б/20, евангелскомѡ 21а/13 итд.).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, узвичник и округла заграда или заграда са две удесно искошене црте са по две тачке унутар сваке. На крају реда као знак за растављање речи долази хоризонтална црта или две паралелне хоризонталне црте.

Језик је рускословенски и руски, уз ређе присуство и српских црта, као последица утицаја језика писара. Рефлекси вокализаних полусланика су *о* и *е* (вопнеть 2б/16 итд.; день 29а/3 итд.), осим у речи *сань* 135а/14, где се потврђује српкословенски и српски рефлекс *а*. Према рускословенском слово *ѡ* изговарало се *је*. Слово *ы* имало је вредност *и* код Срба. Рефлекси старословенског *ѡ* и *ѡ* су *ја*, *'а*. Постоје рускословенске групе *ер* (церковѣ 31а/12 итд.), *ол* (исполнениемѣ 39б/5), *ле* (слезы 13б/6), *ло* (плотскія 48а/2), *ре* (древа 47б/1 итд.), *ро* (кровію 62а/4 итд.). Иницијално *вс-* се чува, осим у примеру *сѡмѡ* 7б/21, где је под утицајем српског језика *св-*. Група *жд* се углавном чува (*нѡждно* 141а/6), али има и примера са *ж* (*нѡжное* 140/17, *нѡжныхъ* 141а/13). Гласовна група *шт* јавља се на месту старословенске *шт* (существомѣ 16/1).

У области морфологије већином се потврђују облици у складу с рускословенским језиком, али има и примера из руског језика. Из руског језика су, на пример: Г јд. *самого* 1а/9–10, *ѡ* *самогоѡ* 79б/6 (поред рускословенског *самаго* 81б/2 итд.), инфинитив на *-тъ* (*почитать* 3а/18, *толковать* 5а/3 итд.), поред примера на *-ти* (*слѡжити* 11а/5–6, *украшати* 12а/1), повратни глагол подвергнулся 19а/18, лексеме говорю 6а/16, *въ ... шутѡ* 115а/9 итд.

⁴ Слово *з* у вредности *з* пише се у речима *звѣзда*, *зѣло*, *злакѣ*, *зѡ*, *зѡѡ*, *звѣрь* /в. Ј. Живановић, *Грамматика црквенословенског језика...*, 18/.

Под утицајем српског језика јавља се 1. л. мн. простог будућег времена умремо 61a/19–20.

У случају ѿ бѣа мѡусею данны|х| заповѣде|х| омашком је написано слово х уместо ѣ у заповѣде|х| или је употребљен наставак Л мн. уместо Г мн.

Садржај

1a–21б: Сокращенное Православное Ученіе / Хртїанскїя Бѣгословїи / Часть Первая / ѿ / ѿ Естествоно|м| Бѣгопознанїи Руководствующем| / Нась къ вѣрѣ Евангелскои.⁵ Садржи 18 параграфа (параграфи су у целом рукопису означени знаком за параграф и римским бројевима). Испод текста последње главе повучене су две паралелне хоризонталне црте с размаком око 1 мм, а испод тога истом руком је написано: Доздѣ все по ѡснованїю Разѡма Показанно, и къ Изложенїю изъ / Сїщеннаго Писанїя надлежащая мѣста Приведена сѣтъ: / Слѣдѣющая же Часть на самомъ Сїщенномъ Писанїи ѡсно-вається могуѣт обаче ради изясненїя его и естественная На-/ша Понятія слѣжити.

22a–94б: Часть вторая / ѿ / Евангелской вѣрѣ. Садржи 42 параграфа.

95a–148a/2: Часть Третья / ѿ / Законѣ Бѣжи. Садржи 16 параграфа. Испод текста повучена је хоризонтална линија. Полеђина л. 117 и предња страна л. 118 су празне, вероватно су прескочене у преписивању, јер текст тече без прекида.

148a/3–15: Мѣтва воставѣ. ѿ Сна.

148a/16–148б/10: Мѣтва отходя ко снѣ.

148б/11–15: Мѣтва предѣ обѣдомѣ.

148б/16–149a/1: Мѣтва по обѣдѣ.

149б–156a: Разсѣжденїе. / ѿ / Мелхїседекѣ.

156б: Страна је празна.

157a–158a: Кантѣ / ѿ воспоминанїи Смерти (песма Јована Рајића).⁶

⁵ Упореди наслов књиге и њен садржај са рукописима под бр. 124 и 132.

⁶ Ова песма Јована Рајића, објављена је први пут у књизи *Пјесни различїија на господскїија празници* (Беч 1790). Прештампана је у књизи *Стихи о воспоминанїи смерти ко утѣшенїю својега пријатеља: сочинени у Новом Саду у години 1766, господином Јоаном Рајићем, потом бившим архимандритом монастырїа Ковиља: на свет же сада издани из сопственог jeho рукописа иждивенијем господина Стефана Гавриловича, животописца у Сремски Карловци* (Будим 1814). Међу пиптомцима Василија Кретића знало се да је он преписао ову Рајићеву песму под насловом *На смрт Кантову*, али се није знало да је

Затиси

На хрпту је сачуван део беле маркице на којој је мрким мастилом исписан број **29**.

На предњој корици оловком: **29**.

На предњој страни првог празног листа, при врху, оловком: **74 г**.

Око средине исте стране оловком: **Наука о вери**.

Испод тога оловком: **29**.

Историјат књиге

Књига је купљена од Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте, а у инвентар Библиотеке Матице српске заведена је 2. октобра 1948. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванка Веселинов, *Српске ћирилске рукописне књиге XVIII века у Библиотеци Матице српске (3)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за 1981. годину, књ. 6, Нови Сад 1983, 125–126 (бр. 52).

препис сачуван. Податак да се препис налази у овом рукопису Библиотеке Матице српске објавила је И. Веселинов (в. рад у одељку *Литература*). Песму Јована Рајића Младен Лесковац је уврстио у *Антологију старије српске поезије*, Нови Сад – Београд 1972 (стр. 346–347) истакавши да ју је Василије Крстић преписао крајем 18. века, као и да се препис није очувао. Мастило преписа разликује се од мастила осталог текста књиге, а дуктус одговара рукопису Василија Крстића.

127. РР II 46 (РР 211) – 48258

ПЈАТДЕСЈАТ ДВЈЕ СВЈАШЧЕНИЈА ИСТОРИЈИ ВИБРАНИЈА
ИЗ НОВАГО ЗАВЈЕТА

XVIII век, око 1780/1800. године

Хартија, мастило мрко, 63 л. и 6 празних л. (2 на почетку и 4 на крају књиге), 192 x 131 мм, величина текста 157 x 90 мм. Број редова на пуној страни је 28–31. Један писар, Василије Крстић, парох из Руме. Писар је идентификован на основу упоређивања дуктуса и палеографских карактеристика овог рукописа са другим рукописима Василија Крстића.¹

Према воденим знацима рукопис је настао око 1780/1800. године: *зрб са крином*, врло слично МСПЦГ 212 из 1788. и Лауцевичијус 2125 из 1799. г.; *зрб*, фрагментарно сачуван, из истог временског периода.

Садржи девет свешчица, од којих св. 1–3 (л. 1 у св. 1 је празан), 5–9 имају по 8 л. (последња 4 л. у св. 9 су празна), а св. 4 има 4 л. Први празан лист на почетку књиге чини свешчицу с листом налепљеним на полеђину предње корице.

Корице су од дебљег картона. Обложене су мраморираном хартијом (боје првена, зелена, окер), делимично општењеном. На хрпту са три ребра и на угловима је мрка орнаментирана кожа, местимично истрвена и општењена. Иста хартија и кожа јавља се и у повезу рукописа РР II 44 (в. бр.).

Наслови су исписани курзивом уз присуство и неких брзописних слова. Других украса у књизи нема.

¹ О Василију Крстићу и његовим преписима књига описаним у овом тому каталога из серије *Тиролске рукописне књиге Библиотеке Матице српске* в. опис бр. 122 (фуснота 1).

Писмо књиге је курзив уз присуство и брзописних слова. Рукопис је леп, слова су ситна, разликовање пуних и танких линија постоји. Од малих слова по типу варирају: в (брзописно као курзивно *л* подвучено на дну, обло са две лучне петље које су одвојене или спојене и в слично савременом писаном), д (полуустановно са дугим ножицама какво одликује и брзопис и писано д), м (писано ћирилично блиско савременом и курзивно латиничко *m*), т (брзописно троного, писано слично савременом, курзивно латиничко *t* и брзописно високо једнострано), я (као руско савремено и руско брзописно високо). Слово б је писано, г је руско без црте, ж је као гужвица – облик који је из руског брзописа ушао у српски, з је као број 3 и увек је веће, ш је као курзивно латиничко *m* подвучено на дну. Велика слова су писана или ређе брзописна. Надредна слова се користе и углавном су писана. Према изгледу и начину извођења слова писар рукописа је Василије Крстић. У прилог тој тези иде и стилизовани монограм ВК (= Василије Крстић) на предњој страни првог празног листа (в. одељак *Затиси*), који се јавља и у другим преписима Василија Крстића (в. описе бр. 122, 124).

Правопис је рускословенски и руски неререформисан. Слово *јер* углавном је на крају речи, а доста пута присутан је и *пајерак*. *Јер* је већином високо с почетном везном цртом, те је тешко разликовати које је танко или дебело *јер*.

Иницијална група *ја* етимолошког порекла писана је већином са *я-* (јвнѣе 46/19, вѣ яслѣхъ 96/17, явствуеѣтѣ 20а/23 итд.), ретко са *ia-* (ia 4а/17, iако 116/14, iавствуе|т| 166/7). За *ја-* на месту старословенског *ja-* долази *ia-* (языкъ 11а/3, языковъ 116/16) и *я-* (языкъ 366/12, языки 59а/2). У поствокалној позицији за групу *ја* на етимолошком месту у словенским речима углавном се налази *-я* (первая 4а/11, вторая 4а/15, нравоученія 86/28 итд.). У несловенским речима долази *-а* (хрѣѣанамъ 13а/22–23, хрѣѣане 186/2, дiавола 176/7 итд.) и *-я* (захарія 2а/14, 18, 24, марія 36/10, 4а/5, мессія 46а/18 итд.). Секвенца *-ја* иза вокала која се развила од старословенског *-ja* обележавана је обично са *-я* (Г јд. ж. рода ея 36/17, 18, небесныя 22а/22 итд.). Иза сугласника (осим иза ч, ж, ш и щ) у вредности *'а* потврђује се *я* (всякъ 76/10, хвалящ|х| 96/9, седящемъ 13а/27 итд.). Иза ж, ч потврђује се *а* (ублажать 5а/8, зачала 46/8 итд.).

Групе *л'а*, *њ'а*, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са *ля*, *ня* (помишля|л| 76/22, междѣ учителями 15а/23, отправляющемъ 156/18 итд.; господня 4а/3, покланятыя 13а/24, приняли 406/15 итд.). У случају *помышлала* 3а/26 јавља се *ла* уместо *ля*. Секвенце *ље*, *ње* обично су обележене са *ле*, *не* (поздравленіе 56/5,

поле 26а/7, земљу 37а/16 итд.; исполнень 12а/6, несравнено 246/21, у него 476/10 итд.).

У писању *je-* среће се *e-* (егѡ 20а/10, ему 116/20, 206/20 итд.). За *-je* долази мало *-e* (спасеніе 116/28, убіенъ 14а/5, одѣяніе 156/29 итд.).

У складу са руским језиком употребљава се руско *э* (этотъ 336/10, эта 39а/22).

Слово *ї* претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *j*, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речи *мир* = свет (*міра* 17а/5, 11, *міра* 17а/6, 11, *мірѣ* 17а/28, *фарісея* 25а/12, поред *фарисен* 25а/27 итд.).²

Употреба *ы* већином је у складу с рускословенским или руским правилима, али има и одступања. Потврђује се писање *и* уместо *ы* (*слиши|т|* 226/6, *ушлишавъ* 626/27, до жатви 266/9, *междѣ* добрим и злим 266/11 итд.), као и *ы* уместо *и* или *ї* (*въ вышны|x|* 10а/16, *субботный* 246/20, *в' послѣдны* 266/10 итд.).

Слово *ѣ* скоро увек је стављано по етимологији. У случајевима *слѣзь* 386/7, *посмотрѣтъ* написано је *ѣ* уместо *e*.

За *j* скоро увек долази *й* (*божіей* 39а/23 итд.), а среће се и *и* (*таннья* 46а/21 итд.), као и *й* за *ju* (*очи мой* 116/14).

Нема доследности у употреби *ѡ* и *о*.

За глас *у* на почетку речи и у сложеницама претежно је писано у (*учинитъ* 6а/20, *указъ* 8а/27, *узнали* 12а/25, *научаетъ* 166/5 итд.), а у осталим позицијама јавља се већином *ѣ* (*рѣки* 116/12, *дѣха* 116/20, *емѣ* 13а/25 итд.) или ређе *у* (*стражду* 366/12, *в' пещеру* 56а/16, на путу 56а/24, *ко гробу* 576/19 итд.).

Слово *s* се не употребљава, уместо њега долази *з* у вредности *з* (*звѣзда* 126/9, 16, *звѣздѣ* 13а/2, 11, *зѣло* 196/21 итд.).³

Слово *ѿ* среће се у страним речима (*въ виолеемѣ* 12а/11, 136/7, *виоезда* 206/4, *маѡ*. 256/4, на ... *ѡаворѣ* 31а/12, *марѡѣ* 34а/22, *виоаніи* 39а/25, поред *витлееме* 126/4, *въ витлее|m|* 126/10 итд.). За слова *ѣ*, *ѣ* нису нађене потврде.

Слово *ѵ* користи се у страним речима у вредности *и* (*сѵмеонъ* 116/4, 23, 476/11, поред *симеонъ* 116/21, 22, 25).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, узвичник, упитник, звездица. На крају реда као знак за растављање речи долазе две хоризонталне паралелне црте.

² Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

³ Слово *з* у вредности *з* пише се у речима *звѣзда*, *зѣло*, *злакѣ*, *зѡ*, *зміѡ*, *звѣрь* /в. Ј. Живановић, *Граматика црквенословенског језика...*, 18/.

Језик је руски (претежно) и рускословенски. Рефлекси вокализзованих полугласника су *о* и *е* (*огонь* 166/12 итд.; *стези* 156/24 итд.). Према рускословенском слово **ѣ** изговарало се *је*. Слово **ы** имало је код Срба вредност *и*. Рефлекси старословенског **ѡ** и **ѧ** су *ја*, *'а*. Постоје рускословенске и руске групе *ер* (*жертвѣ* 11а/16 итд.), *ол* (*исполняѣй* 5а/15, *должны* 11а/14), *ле* (*слезы* 40а/13), *ре* (*креститель* 45/11 итд.), *ро* (*кровь* 47а/14 итд.). По рускословенској норми су примери *чрезъ* 126/20, *древу* 166/13 итд., а присутне су и пуногласне групе карактеристичне за руски језик *ере* (*перестань* 166/23), *оро* (*въ ... городѣ* 3а/18, 24, *города* 11а/4, *городскѣ* 20а/21, поред *во градѣ* 96/4 итд.), *оло* (*голодѣ* 35а/13, *холоднои* 366/28). Група *жд* се чува (*стражде|т|* 196/21, *стражду* 366/12), али има и примера са руским *жс* (*вижу* 19а/1, *стражи* 30а/20). Гласовна група *ич* јавља се на месту старословенске *ит* (*крещенѣ* 166/22, *еще* 17а/20 итд.).

Потврђује се руско *будѣчи* 36/2, 9а/22, 12а/18 итд., као и српско *будѣћи* 36а/1–2, 2.

У области морфологије јављају се рускословенски и руски облици. На пример рускословенска норма углавном се поштује у Н мн. ср. рода придева *полезныя* 26/21, 4а/7, заменице м. рода *оныя* 9а/25, у Г јд. сложене придевске промене *святагѡ* 6а/14, 12а/5–6, *сѣгагѡ* 116/5, *которагѡ* 126/20, *рождшагѡся* 12а/26, *сѣдѣшагѡ* 15а/23, *доброгѡ* 166/12, *самагѡ* 20а/8, 10а/5, поред руског *одного* 62а/13.

Од примера карактеристичних за руски језик наводе се: Г, А заменице *меня* 5а/8, 30а/1, инфинитив на *-тъ* (*сохранятъ* 56/2, *посмотреть* 96/14, *убѣгать* 14а/27, *бытъ* 166/21, *думать* 20а/19, *дѣлать* 276/24 итд.), повратни глаголи *возвратились* 10а/4, *остался* 146/20, *исполнилось* 156/22, перфекат глагола *умеръ* 41а/7, лексема *сегодня* 10а/10, *ничего* 25а/4 итд.

Број дванаест потврђује се као *дванадесять* 58а/2, али и као *дванатцати* 9а/11, *дванатца|т|* 47а/21, где је први део речи (*два-*) према рускословенском, а други према руском језику, при чему је у писању испоштован руски изговор *дц* као *тц*. Лексема *тритцать* 23а/10–11 је из руског језика, а писање *тц* уместо *дц* такође је последица изговора.

1а: Пяъдесять двѣ / священныя / исторіи / выбранныя / изъ /
Новаго завѣта.⁴

2а–3а/11: Јсторія⁵ I / ѿ / Священникѣ Захаріи.

3а/12–4а: Јсторія II / ѿ / ѿ благовѣщеніи Маріино|м|.

4б–5б/18: Јсторія III. / ѿ / ѿ посѣщеніи Маріиномъ.

5б/19–6б: Јсторія IV. / ѿ / ѿ Јосифѣ съ Марією.

7а–8а/18: Јсторія V. / ѿ / ѿ Рождествѣ Иоанна Крестителя.

8а/19–9а/11: Јсторія VI / ѿ / ѿ Рождествѣ Христовѣ.

9а/12–10а: Јсторія VII / ѿ / ѿ Пастухахъ витлеемскихъ.

10б–11а/5: Јсторія VIII / ѿ / обрѣзаніи Христовѣ.

11а/6–12а/6: Јсторія IX / ѿ / очищеніи Маріиномъ.

12а/7–13б/3: Јсторія X / ѿ / видѣніи, волхвами видѣнномъ.

13б/4–14б/9: Јсторія XI / ѿ / бѣжаніи Хртово|м| во Египеть и о не-
/повынны|х| младенца|х| въ Виолеемѣ убіенны|х|.

14б/10–15б/15: Јсторія XII / ѿ / дватцатилѣтне|м| отрокѣ Јисусѣ /
оставшемся въ Јерусалимѣ.

15б/16–16б/14: Јсторія XIII. / ѿ / Иоаннѣ Крестителѣ, должность
свою / отпращающемъ.

16б/15–17б/4: Јсторія XIV / ѿ / Крещеніи Хртовомъ.

17б/5–18б/2: Јсторія XV. / ѿ / Јисусѣ, ѿ діавола искушаемомъ.

18б/3–19б/13: Јсторія XVI / ѿ / Женѣ Самарянинѣ.

19б/14–20а: Јсторія XVII / ѿ / сотникѣ, въ городѣ Капернаумѣ
жителство-/вашемъ.

20б–21а/24: Јсторія XVIII. / ѿ / Купѣли вивезда именѣмой.

21а/25–22а/13: Јсторія IX. [тј. XIX] / ѿ / Нанискон въдовницѣ.

22а/14–23а: Јсторія XX. / ѿ / Четверякой землѣ.

23б–24б/8: Јсторія XXI / ѿ / Гергесиняхъ.

24б/9–25а: Јсторія XXII / ѿ / Сухорѣкомъ.

25б–26б/13: Јсторія XXIII / ѿ / Плевелахъ на нивѣ.

26б/14–27б: Јсторія XXIV / ѿ / усѣкновеніи Главы Иоан|н|а
Крѣтителя.

⁴ Препис је вероватно са руског издања: *Сто четыре священныя истории выбранныя из Ветхаго и Новаго завета в пользу юношества* Ионном Гибнером..., ч. 2, 52 священныя истории из Новаго завета, Москва 1798 /в. *Сводный каталог русской книги XVIII века : 1725–1800*, том 1, А–И, Москва 1962, 264 (бр. 1677)/.

⁵ Слово **Ј** је велико **і**.

28а–29а: Јсторія XXV. / Пятитысячахъ чловѣкъ, Хр҃та / насыщенныхъ.

29б–30а/24: Јсторія XXVI / ѿ / Петрѣ по морю лодивше|м|.

30а/25–31а/10: Јсторія XXVII. / ѿ / Женѣ хананейской.

31а/11–31б: Јсторія XXVIII / ѿ / Превображеніи Хр҃тово|м| бывше|м| на горѣ ѿворѣ.

32а–33а/7: Јсторія XXIX. / ѿ / бѣсноватомъ.

33а/8–34а/20: Јсторія XXX. / ѿ / слѣпорожденномъ.

34а/20–34б/24: Јсторія XXXI. / ѿ / Марѣѣ и Маріи.

34б/25–36а/18: Јсторія XXXII / ѿ / Блудномъ сынѣ.

36а/19–37б/9: Јсторія XXXIII. / ѿ / Нѣкое|м| Зломъ Богачѣ.

37б/10–38а/18: Јсторія XXXIV. / ѿ / ѿтрока|x| коихъ Јисусъ Благослови|л|.

38а/19–39а/14: Јсторія XXXV. / ѿ / Закхеѣ принявше|м| Хр҃с|та в' до|м| свой.

39а/14–41а/14: Јсторія XXXVI. / ѿ / Лазаревомъ Воскресеніи

41а/15–41б: Јсторія XXXVII. / ѿ / изсохшей смоковницѣ.

42а–42б/6: Јсторія XXXVIII / ѿ / сокровишницѣ бывшей при Храмеѣ Јеру҃салим|лимскомъ.

42б/7–43б/15: Јсторія XXXIX / ѿ / десяти дѣвахъ.

43б/16–45а/7: Јсторія XL / ѿ / Последнемъ судѣ.

45а/8–46а/19: Јсторія XLI. / ѿ / В'шествіи Хр҃с|тово|м| в' горо|д| Јеру҃салимъ.

46а/20–47а/17: Јсторія XLII / ѿ / Учрежденіи Хр҃с|тово|м| таинья вечеры.

47а/18–48б: Јсторія XLIII / ѿ / Людѣ предатѣлѣ.

49а–50а/14: Јсторія XLIV / ѿ / Петрѣ ѿвергшемся Хр҃с|та.

50а/15–52а/12: Јсторія XLV / ѿ / Јисусѣ Јудеями на смерть осужденно|м|.

52а/12–54а: Јсторія XLVI. / ѿ / Страданіи и смерти Хр҃стовой.

54б–55б/19: Јсторія XLVII / ѿ / Погребеніи Јисусѣ Хр҃с|тово|м|.

55б/20–57б: Јсторія XLVIII / ѿ / Воскрѣсѣніи Јисуса Хр҃с|та изъ мертвихъ.

58а–59а: Јсторія XLIX / ѿ / дванадесять Апостолахъ.

59б–60а/24: Јсторія L / ѿ / Вознесеніи Хр҃с|тово|м| На небо.

60а/25–61а/24: Јсторія LI / ѿ / сошествіи сѣгаѿ дѣа.

61а/25–63а: Јсторія LII / ѿ / Павловомъ обращеніи.

Затиси

На предњој страни првог празног листа, при врху, налази се стилизовани монограм ВК. (= Василије Крстић), изведен мастиљавом оловком, који сведочи да је књига припадала библиотеци Василија Крстића (в. о њему у опису бр. 122, фуснота 1).

На предњој страни другог празног листа, при врху, оловком: 70 г.

Историјат књиге

Др Бошко Петровић „нашао” је ову књигу у породичној библиотеци г. Милоша Рајића, пароха сивачког, која је била веома богата старим књигама (в. одељак *Литература*). У Библиотеку Матице српске књига је доспела куповином од Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте, а у инвентар Библиотеке Матице српске заведена је 1. октобра 1948. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошко Петровић, *Из старе српске књижевности*, Ср. Карловци 1913, 22 (бр. 25).

ЕПИТОМ ДИОНИСИЈА НОВАКОВИЋА¹

1764. година

Хартија, мастило мрко и киновар, 34 л. 212 x 162–164 мм, текст 170 x 110–125 мм. Број редова на пуној страни варира од 21 до 29. На свим странама испод последњег реда, десно, долази кустода (изузетак је л. 7а). Према сачуваном запису на л. 34б, књигу је преписао Јован Костић, 25. априла 1764. године.

Водени знак: 1) *пропети лав са иницијалом R*. Слични типови срећу се у другој половини XVIII века.

¹ Дионисије Новаковић (око 1705–1767) рођен је у свештеничкој породици почетком 18. века, 1705. или 1706. године. Као могућа места његовог рођења наводе се Бока Которска или околина Књина. Био је пострижник манастира Савине. Школовао се у кијевској Духовној академији. По повратку из Русије 1737. дошао је у Нови Сад (тадашњи Петроварадински Шанац), где је постао наставник „Латинско-славенске школе” Висариона Павловића, која је прерасла у Духовни колегиј по узору на кијевски. Ту је написао књигу *Епитом* 1741, који је доживео више преписа до краја 18. века. Дионисије Новаковић изабран је за епископа будимског 1749. Умро је у Сентандреји 1767. године. У Библиотеци Матице српске, осим овог, постоји још један препис *Епитома* Дионисија Новаковића. Тај рукопис је у саставу *Зборника* из 1750. и 1751. године (сигн. PP I 77), чији писар је Стефан Марковић, протопрезвитер новопазарски. Према запису Стефана Марковића *Епитом* је преписан у Карловцима, 1750. године. Рукопис је описан у серији *Тирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, књ. 11, *Зборници*, Нови Сад 2006, 54–64 (бр. 94). *Епитом* Дионисија Новаковића три пута је штампан, 1767, 1783. и 1805. године. Оба преписа Библиотеке Матице српске настала су пре појаве штампаног издања, дакле са рукописног предлошка.

Садржи 8 св. са по 4 л. и још 2 л. на крају књиге која су лепљењем међусобно спојена. Св. 1–8 означене су у горњем десном углу 1. л., арапским бројевима, мрким мастилом. Број је подвучен, а иза њега је тачка (нпр. 1., 3. итд.), изузев ознаке св. 2, где стоји: 2 рый. У св. 1 означени су и листови, арапским бројевима као и свещице. Постоји и новија нумерација листова рађена оловком. На већини листова налазе се мрље од пробијања или разливања мастила, влаге и прљавштине.

Листови 6–7 су волантни. На унутрашњој страни задње корице залепљен је лист новије хартије, а трака исте хартије (ширине 23 мм) залепљена је и дуж десне бочне маргине последње стране (л. 34б).

Повез је полукожа. Корице су обложене мраморираном хартијом, избледелом и доста оштећеном (боје светлосмеђа, тамносмеђа и зеленкаста). Хрбат и део корица уз хрбат (ширине око 15 мм) пресвучени су мрком кожом. На хрпту је шест ребара.

Текст је уоквирен мрким мастилом. Редови су извучени оловком. На маргинама је писар забележио места у *Светом писму* одакле су тумачења узета.

На почетку рукописа јавља се заставица 121 x 40 мм. Унутар правоугаоног ишрафираног оквира мрким мастилом долазе биљни елементи (листови, гранчице), изведени претежно мрким мастилом, а делом киноваром. Наслови су исписани мрким мастилом, великим или већим словима, с тим што је почетно слово прве речи обично највеће. Почетно велико Е у наслову књиге Епитомъ има црвени биљни украс. Црвеним мастилом исписан је и запис писара на л. 34б.

Писмо књиге је претежно брзопис (српски и руски) уз присуство курзивних слова, а у насловима се јављају и полууставна. Одвојено писање слова чешће је присутно од њиховог међусобног везивања. Везивање два слова посебно је упадљиво на крају речи, где су обично у споју сугласничко слово и знак *јер* (нпр. м + њ, с + њ, високо т + њ итд.). Рукопис је леп и исписан. Редови су прави. Разликују се пуне и танке линије. Од малих слова варирају по типу: б (брзописно положено, карактеристично за српски брзопис и облик на прелазу полууставног и брзописног), в (брзописно четвртасто, брзописно као курзивно л подвучено на дну, какво се јавља у руском брзопису и ређе писано), д (брзописно са джим ножицама, д (са крацима и подницом као код полууставног, али само са једном, десном, ножицом која се савија најпре улево па удесно – у доњем делу слова је петља и ређе писано д), е (грчког типа и писано), и (писано блиско савременом и као курзивно латиничко л), к (брзописно са одвојеном бочном страном и слично писаном), т (троного и високо једнострано). Слово г је брзописно са пречком, ж је као гужвица – облик који је из руског брзописа ушао у српски, з је брзописно,

слично броју 3, али се крај доњег лука често савија улево и обликује петљу. И већина осталих слова углавном су брзописног типа (п, р, ѣ ц, ш, ѣ итд.), а од курзивних потврђују се л, м, н и др. Велика слова су претежно писана. Надредна слова углавном су брзописна.

Правопис је рускословенски. *Јерови* су задржани на крају речи, ретко ван те позиције (совершається 3а/19, изъязветь 12а/19, изъязветь 19б/9), а разлика између облика *јерова* често није јасна. Понегде се среће и *пајерак* (в' 11а/13, к' 13а/8, с' 3а/20, ѡб'яснѣнію 3а/12, длѣнт'ся 6б/1, из'ображеніе 10а/6-7, вс'гда 13б/14 итд.). Иницијална група *ја* етимолошког порекла и на месту старословенског *ѡ-* писана је са *ѡ-* (ѡже 1б/8, ѡко, ѡзько|м| 1ба-15 итд.). У положају иза вокала за етимолошко *-ја* у словенским речима углавном долази *-я* (сказаніа 1а/2, инная 1б/2, моя 5а/3 итд.), а само понегде *-ѡ* (перваѡ 3а/1, Г јд. смотреніѡ 31а/18) или *-а* (И мн. братіама 17б/17, Л мн. в ... тонкостахъ 23б/21). У несловенским речима чешће је *-а* (діаконъ 4б/13, елеа 11а/2, архиереа 16а/12, апологіа 22а/2 итд.) од *-я* (іерея 8а/2, 17а/20, екстеніяхъ 12б/22-23, еухаристія 22а/7 итд.). Секвенца *-ја* која се развила од старословенског *-ѡ* обележавана је са *-я* (А мн. м. рода своя, 14а/12, Г јд. ж. рода живоначалнѣишія 18б/17, сѣтя 20а/3 итд.), ретко *-ѡ* (јд. ж. рода еѡ 1а/4, 5а/13, своеѡ 29б/22-23, А мн. сѣѡ 24б/3, сѣѡѡ 28б/20) или једанпут са *-а* (ѡ неа 5а/7). Иза сугласника (осим иза ч, ж, ш и ш) у вредности *'а* потврђује се углавном *я* (распять 3б/20, время 14а/23, имя 16б/14 итд.), а само у случају *баграницѣ* 7б/18 је *-а*. По рускословенској норми иза ж, ч и ш среће се слово *а* (слѣжатъ 3б/7, быша 6б/13, часть 7а/22 итд.). У А мн. заменица *наш, ваш* по рускословенској норми јавља се *-я* за м. и ж. род (м. р. наша 12а/12, 29а/4-5, ж. р. наша 26а/24) и *-а* за ср. род (наша 14а/3, 17б/4).

Групе *л'а, њ'а* које су у старословенском писане с лигатуром, означене су по норми *ля, ня* (павляя 3а/9 итд.; горняя 8б/2 итд.) или ретко *ла, на* (разделається 28а/17, послѣдняя 3б/16, пременалася 23б/16). Секвенце *л'е, н'е* обично су обележене са *ле, не* (пріемлется 3а/6, сочиненъ 1а/6 итд.) или у неким случајевима *лѣ, нѣ* (ѡбителѣхъ 9а/3-4; ѡб'яснѣнію 3а/12, гсѣднѣ 5а-21 итд.).

За *је-* јавља се *е-* грчког типа, мало или веће (егѡ 1а/2, естъ 1б/6, 24б/9 итд.), а за *-је*, поред грчког облика, понегде се среће и писано *е* (ученіе|м| 2а/14, знаменѣтъ 3а/8, пре|д|ложеніе 5а/23 итд.).

Слово *ї* (*і*) претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *ј*, затим у неким речима страног порекла на почетку речи или између два сугласника, као и у речима *вино, мир* = свет (*иѣса* 3б/25,

іриней 22а/4, віно 6а/18, віно 6а/22 итд.).² Потврђује се и писање и уместо ї (вина 16/6, архирейская 86/17 итд.), као и ї уместо и (невидімыя 116/15, ліца 126/2 итд.) или ы (на четірѣхъ 5а/11).

Употреба слова ы чешће одступа од рускословенске норме. Уместо њега долази и (криль 10а/17, И јд. м. рода хр|с|товимъ 15а/7-8, Г мн. избранихъ 18а/3, А мн. ж. рода молитви 18а/25, Г јд. ж. рода ѿ глави 306/23 итд.), ређе ї (Д мн. благословенім 216/9), а доста пута јављају се и примери са ы уместо и (сѣны 4а/13, г|с|днихъ 6а/15, в нихъ 8а/20, поющыхъ 17а/5, Д јд. мы 246/2 итд.).

Слово ѣ углавном је стављено на одговарајуће место. У неким случајевима употребљено је ѣ уместо е (во ... пѣтѣхъ 126/19, въ паслѣхъ 56/14, ѿ четірѣхъ 6а/5, на четірѣхъ 5а/11, на персѣхъ 9а/12, да ниспослѣтъ 21а/3-4 итд.), а замена ѣ са е је ретка (чресла 8а/12).

За ј долази већином и (тайно 2а/3, дѣйство 256/7, вещей 2а/18 итд.), среће се и и (величаниш|х| 2а/18, архиерейски|х| 10а/4-5.), а више пута иј је употребљено на месту ји (по крещеніи 7а/8, в ... зачинаніи 7а/11, въ ... писаніи 116/6 итд.).

Нема доследности у употреби ѿ и о.

Писање у и ѳ је према рускословенским правилима сасвим издиференцирано. На почетку речи и у сложеницама јавља се у (употребленіе 1а/7, учинени 2а/16, умны|х| 16/18, бл҃гоуханія 56/20, златоустъ 216/20 итд., поред златоѳстага ѿ 24а/2), а у осталим позицијама писано је ѳ (гѳстая 16/11, сѳдихъ 16/19, ползѳ 26/1 итд.).

Слово s (вредност з) јавља се на етимолошком месту (свѣздѳ 56/4, слоби 15а/3, сѳло 156/19 итд.).³ У случају свѣзда 56/14 присутна је међусобна замена з и s.

Слова ѱ, ѿ (за ѧ нису нађене потврде) срећу се у страним речима (ѳло|м| 11а/6, 8 итд.; во аѳинѣхъ 2а/11, виолее|м| 56/3, саваоѿ 196/10, еѿодори 226/18 итд.).

Слово ѿ јавља се у вредности и (сѳмвола 18а/2, ѳпѳстаѳъ 236/19, мѳтра 86/17 итд.), в (павла 2а/11, еѳ|г|листовѳ 3а/11-12, еѳ|г|лискага ѿ 86/8 итд.) и ј (моѳсеѿва 4а/4-5 итд.).

Акценатски знаци постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, две тачке, четири тачке у кругу, тачка са запетом, запета, угласте заграде.

² Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

³ Слово s у вредности з пише се у речима свѣзда, сѳло, злакѳ, зло, змѳа, зѳѳрь /в. Ј. Живановић, *Граматика црквенословенског језика...*, 18/.

Прелом речи на крају реда најчешће означавају две паралелне водоравне кратке црте или само једна црта.

Језик је рускословенски. Рефлекси вокализаних полугласника су *o* и *e* (ложь 23а/15; овецъ 9б/6). Према рускословенском слово **ѣ** изговарало се *je*. Слово **ы** имало је вредност *и* код Срба. Рефлекси старословенског **ѡ** и **ѡ** су *ja*, *'a*.

Потврђују се рускословенске групе *ep* (жертва 3а/19), *pe* (крестъ 6б/9), *po* (кровъ 5а/3), *ol* (должное 6а/11), *lo* (воплощеніи 17б/15). Група *жд* се чува (нѣждею 31б/14). Гласовна група *ич* је на месту старословенске *ит* (аще 7б/7 итд.).

У области морфологије рускословенска норма углавном се поштује. Одступају Л јд. **ѡ** пасхи 22а/10, уместо **ѡ** пасцѣ и И мн. заменице с нима 18б/15, уместо с нима, који су из српског језика.

У рукопису има грешака: Г двоихъ 6а/14 уместо двоихъ, пробръктіе 9б/23 уместо пробритіе, Л мн. в ... тонкостахъ 23б/21 са наставком -ахъ уместо -ехъ итд.

Садржај

1а/1–12: Епитомъ: / Сказанія Сщѣннагѡ храма ризь егѡ, / и в' не|м| Совершаемія Бжественныя Лѣѡвргїи, / Со ѡкрестности, еѡ, Чрезъ краткїя / вопросы и ѡвѣсти. / Сочиненъ / Во употребленіе Сщеннослужителей православныя, восточныя каѡолїческїя црк=ве, Блгословеніе|м| Преосщѣннїшагѡ / Висарїона Пауловича. пра=вославнагѡ Еп|с|кпа Бачкагѡ, Сеге=дин|ск|: и Ега|р|: лѣта обно|в|: сп(а)си|т|: 1741.

л. 16–26: Пре|д|словїе / К' Блгочестивомѹ Читателю...

3а–7а: Часть первая (садржи 26 питања и одговора). / ѡ храмѣ Бжественномѣ и сщѣнныхъ сосѣд|х| / и ѡдеждахъ егѡ. Вопросъ; 1.(=епр)вый / Что есть црковь, / ѡвѣсть. / Црковь многоразлично прїемлется 1(=пр)ва зна=менѣть собраніе всѣхъ правѡвѣрныхъ...

7б–10а/22: Часть вторая ѡ ѡдѣя=нїи Сщѣнническо|м| (садржи питања и одговоре означених бројевима 27–41). вопро|с| 27: / Что Знаменѣть Стихарь; ѡвѣсть: / Аще Есть. Бѣль, являеть Свѣть Бжественнїя Блгодати...

10а/23–34б/8: Часть третья ѡ Бжест=венной лѣѡвргїи (садржи 74 питања и одговора, бр. 1–74). вопросъ, 1: / Что есть. Лѣѡвргїя ѡвѣсть: / Лѣѡвргїя есть, Сщѣнодѣвствїе Без'=кровныя жертви...

346/9–19: И сѣ убо ѿсщенной лѣѡѡргїи да= / довлѣють нынѣ
любви вашей / в ны|x| же Аще Что речеса прилично / и такоже вещь
изстязоваше еже / весма мало разѡмѣю, то е да= / бѣдеть самому
Архиерею нб=/номѣ Јисѣ Хр|с|тѣ снѣ Бжїю / въ честь и славу / въки
възовѣ / Аминѣ. / Конецъ и Бгѣ слава. 1764.

Затиси

На залешеном листу уз предњу корицу, при врху, десно, мрким
мастилом записан је број N 40, који је подвучен.

Испод тога је запис, исписан курзивом, мрким мастилом: Изз (!)
Книг / Николая Ковачеви[ча] / 840 (тј. 1840).

На истој страни, улево од претходног записа, јављају се два воштана
различито орнаментирана печата (црни и црвени), један испод другог.
Они су оштећени, орнаментика им је излизана и једва видљива. При дну
оба печата утиснути су иницијали великим курзивним словима *N. K.* (= *Николаја Ковачевића*, писара претходног записа и власника књиге).

На истој страни су и нека слова као пробе пера (ж, ж, ни).

На л. 346, испод завршетка текста запис писара црвеним мастилом:
Сей Епитомъ 3 Бжїимъ Произволе|нїе|мъ (слова између усправних црта
су додата над редом мрким мастилом, као што је и текст) / преписа|x|
(слово x дописано је над редом истим мрким мастилом) Јѡанъ Костичъ
м|с|ца. Апри|л|: 25 / В лѣто Г|с|днѣ 1764 (=1764).

На залешеном листу уз задњу корицу, оспод половине стране,
десно, оловком, а савременом ћирилицом, записано је: 1-IV-958 купио од
Бошка / Николића чији је стрѣц / био калуђер у Срему / Ириг С.
Радошевић.

На истој страни савременом ћирилицом, оловком: **Опра[]** / [једно
или два слова замрљана][ме] / [слово замрљано] N[и]. Запис није сачуван
у целини због тога што део листа недостаје, а на два места је и замрљан.
Почетак прве речи може да указује на то да у запису стоји да је књига
„оправљана”, о чему сведочи и додата хартија, као и корице (в. напред).

На истој страни оловком, руком С. Радошевића, исписана су два
рачуна одузимања, која се највероватније односе на године: од 1958
(година 1958 јавља се у претходно цитираном запису) одузет је број 1741,
што је дало 217, а од 1958 одузет је број 1764 и добијен је 194. Бројеви
217 и 194 записани су и посебно на истој страни.

Историјат књиге

Књига је купљена од Саве Радошевића из Новог Сада и у инвентар Библиотеке Матице српске заведена је 24. октобра 1959. године. Сава Радошевић купио је рукопис 1958. од Бошка Николајевића, чији стриц је био калуђер у Срему. Према запису и печатима на залепљеном листу уз предњу корицу, књига је 1840. припадала извесном Николају Ковачевићу, а у прилогу Вељка Миросављевића из 1903 (в. одељак *Литература*, бр. 1) стоји да се налази у библиотеци Епархије бачке под бр. 1213 (број данас није сачуван на књизи).

ЛИТЕРАТУРА

1. Вељко Миросављевић, *Српске вероучевне књиге у Аустро-угарској у времењу од 1690.–1902. год.* : (Историјско-библиографски приказ), Богословски гласник, год. II, књ. 4, Сремски Карловци 1903, 179–182.

2. Иванка Веселинов, *Српске ћирилске рукописне књиге XVIII века у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1979, IV, Нови Сад 1981, 70–71 (бр. 26).

3. Лаза Чурчић, *Популарност и неки проблеми ширења Епитома Дионисија Новаковића*, Српске књиге и српски писци 18. века, Нови Сад 1988, 78; *Исто*, Зборник за друштвене науке Матице српске, св. 36, Нови Сад 1963, 103–115.

4. *Епитом или кратка објашњења о светом храму, одежама, божанственој литургији која се служи у њему и њеном окружењу, кроз кратка питања и одговоре*, приредио Владимир Вукашиновић, Панчево 2007, 32.

ИСТИНОЈЕ ХРИСТИЈАНСКОЈЕ НАСТАВЛЕНИЈЕ ВОСТОЧНАГО
БЛАГОЧЕСТИЈА О ВЈЕРЈЕ И ДОЛЖНОСТЕХ ХРИСТИЈАНСКИХ

XVIII–XIX век, око 1790/1810. године

Хартија, мастило мрко, 267 л. и још 4 празна листа (по 2 на почетку и на крају књиге). Величина листова 220 x 170 мм, а текста 173–180 x 123 x 130 мм. Број редова на пуној страни износи 22–31, најчешће 27. Скоро на свакој страни испод последњег реда, са десне стране јавља се кустода. Један писар, Аврам Максимовић.¹ Рукопис представља препис *Катихизиса* Јована Рајића из 1763. године.²

У рукопису постоје два водена знака која се, на основу пронађених сличних, врло сличних, или идентичних паралела, различито датирају: 1) *крин са потписом FVDS*, идентично БСП 23 из 1763. и БСП 236 из 1775, а врло слично НБС 63 из 1776, МСПЦГ 133 после 1772, Праг, НМ IX – Н – 4 (Š 27) из 1762. и Ајнедер 485 из 1767; 2) *грб – двоглави орао са круном и*

¹ Аврам Максимовић (1772–1845) рођен је у Сомбору, где је завршио најпре главну школу, а 1787/1788 и тромесечни течај за учитеље Аврама Мразовића. Зајаконио се 1790, а потом је службовао у Старом Сивцу као ђакон и учитељ. Године 1794. постављен је за пароха у Леђену (данас Риђица код Сомбора), а 1803. постао је сомборски парох. Творац је прве књиге о пчеларству (*Нови пчелар*, Будим 1810). Од 1829. до краја живота био је вероучитељ у Учитељској школи у Сомбору. Бавио се преписивањем књига.

² *Катихизис* из 1763. Јован Рајић написао је у Темпшвару. Рукопис се налази у збирци Радослава Грујића у Музеју Српске православне цркве у Београду (МСПЦ Грујић 159). Књига је више пута преписивана (в. о томе рад Иванке Веселинов наведен у одељку *Литература*). У овом каталогу в. и рукописе PP IV 27 и PP IV 28 (описи бр. 132 и 133).

инсигнијама, идентично МСПЦ 72 из 1754, а врло слично БСП 40 из 1790/1810. и Ајнедер 565 из 1810. године.

Полазећи од чињеница да је Аврам Максимовић рођен 1772. године, као и да је за Ђакона рукоположен 22. јула 1792. у манастиру Ковиљу, од стране Јована Јовановића, епископа бачког, уз присуство Јована Рајића, архимандрита манастира и састављача ове књиге, препис је највероватније настао после 1792. године, односно у периоду између 1792. и 1810, ако се узме у обзир и други водени знак.

Број свецница тешко је утврдити због количине везива на „леђима“ књиге.

Готово на свим листовима јављају се мрље од пробијања и разливања мастила, што отежава читање.

Повез књиге чине картонске корице обложене мрком кожом. Обе корице уоквирује украсна лозица у златотиску. На хрпту са пет ребара такође се јављају украсне лозице у златотиску.

Од украса у књизи постоје вињете испод текста на крају четврте и шесте главе (л. 208б, 267а) изведене мрким мастилом текста. Страна са насловом уоквирена је танком линијом, мрким мастилом. На страницама с *Предговором* (2а–4а) образоване су бочне маргине, тако што су од почетка до краја странице повучене вертикалне линије (спољашње маргине су шире од унутрашњих). Наслови су писани мастилом истим као текст. Слова су брзописна, писана или полууставна. Обично је почетно слово у првој речи, а доста пута и у још неким речима, велико, а остала су мања, али већа него у тексту.

Писмо књиге је претежно грађанска ћирилица уз присуство и брзописних и полууставних слова. Потврђују се и слова црквене ћирилице (углавном у насловима). Рукопис је леп и исписан. Слова су ситна, по величини доста уједначена и углавном међусобно повезана. Разликују се пуне и танке линије. Украсна црта среће се на пречки високог т, високог *јера*, као и на лучном (удесно) стубу брзописног д, који полази из горњег међупростора, а доњи крај му се савија улево и образује петљу. Од слова у врсти типолошки варирају: б (брзописно положено које карактерише српски брзопис, писано као савремено и б слично полууставном са елементима брзописа), в (брзописно као курзивно *v* подвучено при дну, какво се јавља у руском брзопису, писано слично савременом и понегде полууставно), д (брзописно с дужим ножицама карактеристично и за полуустав, брзописно са удесно лучним стубом који полази из горњег међупростора и петљом у доњем делу и писано), е (писано слично савременом, веће брзописно грчког типа и понегде веће обло слично полууставном), м (писано као савремено ћириличко и као курзивно *m*), т (брзописно треного, писано са цртом изнад, писано као курзивно *t* и

затим грчко, а понегде и обло -е (второе 66/4, своей 9а/2, своего 1406/34, страшное 141а/10 итд.).

Слово **ї** (**i**) претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред **j**, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речима *вино*, *мир* = свет (*міра* 76/9, *мірѣ* 436/26, *віна* 169а/20 итд.).³ Има и случајева са **ї** уместо **и** (*убіваемъ* 164а/17), као и са **и** уместо **ї** (*патриарсѣхъ* 1106/27–28, *воспрнем* 119а/12 итд.).

Слово **ы** писано је већином по норми. Среће се и писање **и** уместо **ы** (*ѡкриль* 116/13, *ѡкринутся* 85а/22, *добрими* 166а/22, **Г** јд. *чистоти* 169а/26 итд.), као и чешћа употреба **ы** уместо **и** (*в заключенные* 296/1, *бгословья* 316/24, *выждѣ* 37а/17 итд.).

Слово **ѣ** користи се на етимолошком месту.

За **j** долази **й** (*тайною* 76/1 итд.), понегде **и** (*григоріи* 206/9, *аванасіи* 226/14–15, *иларіи* 28а/23, *великии* 956/22 итд.).

Нема доследности у употреби **ѡ** и **о**.

За глас **у** на почетку речи и у сложеницама претежно се користи **у** (*убо* 9а/20, *уже* 10а/22, *учитися* 186/9, *наученіе* 27а/25 итд.). У осталим позицијама речи писано је **ѣ** (*радѣтся* 7а/20, *мѣдрости* 96/1, *верѣ* 208 итд.).

Слово **з** јавља се по етимологији (*слыхъ же* 7а/20, *смывѣ* 57а/13, *сла* 866/28 итд.), али је присутно и **з** уместо **с** (*злыи* 866/1, *злая* 124а/19, 20, *звѣрен* 134а/23, *звѣздѣ* 1516/3 итд.).⁴

Слова **з**, **ѣ**, **ѡ** срећу се у страним речима (*александріискій* 20а/13, 91а/26, *мазімъ* 62а/9, *контеѣта* 134а/1; *ѡа*л 66/21, *апокалиѡ(и)* 22а/17 итд.; *аванасіи* 18а/21, *ѡѡдоритъ* 206/6, *сиѡ* 56а/19 итд.).

Слово **ѡ** користи се у страним речима у вредности **и** (*іеронѡмъ* 206/2, *кѡриль* 216/18, *ѡ сѡмволѣ* 326/13 итд.), **j** (*моѡсею* 166/2 итд.) и **в** (*ѡсѡсѣи* 14а/22, *ѡв*г|г|лскомъ 14а/23, *ѡвгѡстинъ* 17а/23–24 итд.).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, упитник и округла заграда (са унутрашње стране обе заграде долазе две тачке), заграда, коју чине две удесно искошене црте са по две тачке са унутрашње стране обе црте. На крају реда као знак за растављање речи јављају се две паралелне хоризонталне црте.

Језик је рускословенски. Потврђују се рускословенски и руски рефлекси **о** и **е** вокализаних полугласника (*ложная* 184а/23 итд.; *мечъ* 1756/3 итд.). Према рускословенском језику слово **ѣ** изговарало се *је*.

³ Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

⁴ Слово **з** у вредности **з** пише се у речима *звѣзда*, *зѣло*, *злакъ*, *зло*, *зміа*, *звѣрь* /в. Ј. Живановић, *Граматика црквенословенског језика...*, 18/.

Слово **ы** имало је вредност *и* код Срба. Рефлекси старословенског **ѣ** и **ѡ** су *ја*, *'а*. Јављају се групе *ер* (умерша 24а/15), *ре* (на ... греческомъ 236/9 итд.), *ор* (торгованиемъ 1716/27), *ро* (кровію 180а/8), *ле* (слезное 252а/5 итд.), *ол* (должна 216/12 итд.), *ло* (плоть 27а/15 итд.). Група *жд* се чува (**нѣ**ждное 176/9 итд.). Гласовна група *ич* јавља се на месту старословенске *ит* (**сѣ**щество 8а/8 итд.).

У области морфологије рускословенска норма углавном се поштује. Под утицајем српског језика потврђује се: *-у* у Л јд. именице и *-ому* придева м. рода (у паризу францѣскомъ 926/23–24) и *-и* у Л јд. именице ж. рода (въ црской библіовоки 926/25).

Јављају се и грешке као последица писарева непажње (на многихъ мѣстѣ 1576/19 уместо мѣстѣхъ итд.).

Садржај

1а: Истинное Хрїстіанское / наставленіе / Восточнаго Благочестія. / **Ѡ** / **вѣрѣ** / и / Должностехъ Хрїстіанскихъ / и / **к'** **тѣмъ** водящы|х| средствяхъ. / На священномъ писанїи, / Основанное, / и согласіемъ святыхъ оцѣ / подтвержденное. / **вѣ** / **обѣ**ченїе **тѣхъ**, иже желаютъ священства, / и иныхъ всѣхъ хотящы|х| жати спасеніе ползу / сочиненное.

2а–4а: Пред'словїе. Текст почиње: Всякъ простосердечнїи и Бл҃горазумнїи члѣкъ исповѣ|сть, іако всеблагїи Б҃гъ Создалѣ члѣка умомъ и Смысло|м| / **Ѡ**даренна ... Къ томѣ раздѣленнѣ сїе наставленїе на Главныхъ Пять Бесѣдъ, / или разговорѣ ... Текст се завршава: ... Вящче / бо, Гл҃еть помянѣты **мѣ**жъ **стѣ**иї, естъ писанїа|м| / достоинство нежели все / ума члѣвчес=скаго **Ѡ** понятїе.

4б: Страна је празна.

5а–336/8: Бесѣда I / **Ѡ** / Приуготовленїи къ б҃говѣднїю / и б҃гопочитанїю въ писанїи Б҃же=ственномъ **Ѡ**кровенномѣ. Садржи 11 глава, а 66 питања и одговора.

336/9–144б: Бесѣда Вторая / **Ѡ** / **вѣ**рѣемыхъ. Садржи 12 глава, а 245 питања и одговора.

145а–184б: Бесѣда; **҃**: / **Ѡ** / Творимыхъ. Садржи 12 глава, 84 питања и одговора.

185а, б: Стране су празне.

186а–208б: Бесѣда [четврта – број беседе изостаје]. Садржи 10 глава, а 77 питања и одговора.

209а–267а: Беседа V / ѿ тайнахъ. Садржи 8 глава, 121 питање и одговор.

Затиси

На предњој страни првог празног листа запис курзивом, мрким мастилом: Изъ книгъ Авраама Мази́мовича Діакона и учи́теля юности Сивачкія / лѣта 1792. Мѣ|ца Декемр. 15=го.

У доњем десном углу исте стране оловком: К 7.

На полејини другог празног листа курзивом, мастилом: Наука Катихетическа Есть, иже образъ наставленія Кати́ческой предписеть. / Вѣжественное свойство Катихеты Есть и знание Догматики, / Богословія моральная, Јсторіи церковныя, правилъ соборныхъ / и пр: / Богословія Догматическа, / ѿ / вѣрваемыхъ / Богословія морална ѿ / творимыхъ. / Јсторія или повѣстница / Церковная / содержитъ. / Старый и Новый Заветъ. / Наука Благочестія Хрїанскогъ, дели се на II части и содержитъ у себи правила / Богопознаніе На и Богопочитаніе / или / Богословію Догматическѣ Богословію моралнѣ / Коя дѣйствиѣ / ѿ вѣрваемыхъ ѿ творимыхъ / съ / изложеніемъ своію 12. членовъ / вѣры. съ / изясненіемъ содержанія въ / десятословіи, истолкованіемъ / таннъ новаго завета / Катихетика, или Меѡодъ Катихисиса, Есть наука, коя / предписе образъ наставленія во вѣрѣ Хрїстіанскої, и / законѣ Божіи.

На доњим маргинама предњих страна л. 5а–13а и на доњој маргини полејине л. 12 налази се континуирани запис, исписан курзивом, мрким мастилом текста: Азь / Авраамъ / Мази́мовичъ / Браќсочетахся / съ сѣпрѣгою / моею / Софіею / у Сечью / лѣта Г|с|дня 1790=го 10=го дне / м|с|ца Ноемвріа.

На левој маргини л. 33б, уз наслов *Друге беседе*, истом руком, истим писмом и мастилом: Богословія / Догматическа / ѿ / вѣрваемыхъ.

На горњој маргини л. 145а, изнад наслова *Трѣће беседе*, истом руком, истим писмом и мастилом: Богословія Морална / ѿ / творимыхъ.

На доњим маргинама предњих страна л. 145–159 и на доњој маргини полејине л. 151 истом руком, истим писмом и мастилом јавља се континуирани запис: Азь / Авраамъ / Мази́мовичъ / лѣта Г|с|дня 1792=го / 20=го дне. М|с|ца Јуліа / ѿ Преосвѣщеннѣйшаго Г|с|дна / Јѡанна Јѡанновичъ / Правъ Еп|с|кпа Бачкаго и пръ / въ Монастырѣ Ковилѣ / Присѣтельствующѣ / Пречестнѣ и Высокоученнѣйшемѣ / Гъ.

Г|с|днѣ Јѡанѣ Раичѣ достоиннѣйшемѣ / Архіандритѣ, и сея книги / Составителю / въ Чинѣ Діконства / посвященѣ Есмѣ.

На л. 267а, на левој маргини, шаре оловком.

На полеђини л. 267б, при врху, мрким избледелим мастилом, вероватно истом руком: 67. табака хартіе.

Историјат књиге

Рукопис је инвентарисан у Библиотеци Матице српске 7. јуна 1968, са напоменом да је затечен у Библиотеци.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванка Веселинов, *О непознатим претисима Рајићева Катихизиса из године 1763*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, 22/3, Нови Сад 1974, 498–503.

БОГОСЛОВСКИ РУКОПИСИ

XVIII век, 1740, 1745. и око 1740/50. године

Хартија, конволут (три рукописа увезана заједно), 341 л. 223 x 167 мм.

Конволут чине: I *Уставленије св. апостола...*, 1745, II *Ученије краткоје о светих тајнах...*, 1740. и III *Обличеније Никитино* (без податка о години настанка). Три писара (по један у свакој књизи).

Према воденим знацима рукописи су настали око 1740/50. године (тој деценији 18. века одговарају и године настанка које садрже прве две књиге конволута): 1) *крин*, врло слично МСПЦ 241 из 1740/1750. и БСП 115 из 1753. г.; *лађа*, идентично МСПЦ 315 и 316 из 1734. и НБС 64 из 1746, МСПЦ 180 из 1749/1753, БСП 107 из 1753. и МСПЦ 103 из друге половине XVIII в.; *ловачки рог*, идентично Декер 92а из 1751. г.; *грб са круном и ловачким рогом* из истог временског периода.

Листови све три књиге су обрезивани приликом препевезивања при чему је на доста места оштећен и текст на маргинама, највише у трећој књизи. На листовима су видљиве мрље од разливеденог мастила, влаге и прљавштине.

Повез књиге чине дашчице закошених рубова обложене светломрком орнаментираном кожом. Обе корице исто су украшене: уоквирене су лозицама у златотиску и имају златотиском стилизоване украсе у угловима и медаљон на средини (биљни елементи). На хрпту су четири ребра, између којих је лозица у златотиску. Постоји једна копча (доња) и остатак горње.

I Уставленије св. апостола чрез Климента римскога епископа же и
гражданина : соборноје ученије осмију књигама, 1745.

Мастило мрко, 183 л. (први је празан), величина текста 185 x 145 мм. Број редова на пуној страни износи 25. Са обе стране листа, десно, долазе кустоде или понегде део речи који није стао у последњи ред. Један писар. Према запису на л. 1а књигу је превео са грчког и исписао Јован Младеновић 1745. године,¹ по налогу патријарха пећког Арсенија Јовановића.² Година записа одговара воденим знацима хартије.

Рукопис садржи на почетку 1 празан лист, иза којег следе 23 свешчнице са по 8 л., осим последње где је 6. Свешчнице су нумерисане арапским бројевима, изузев св. 17 и 23 у којима ознака изостаје. Бројеви се углавном налазе на доњој маргини полеђине 8. л. Одступају: св. 7 и 15 (број се јавља на предњој страни 1. и полеђини 8. л.), св. 11 (на предњој страни 1. л.) и св. 18 (полеђина 7. л., вероватно омашком). Листови немају оригиналну фолијацију, постоји само новија нумерација, оловком, од 1 до 182 (није означен први празан лист).

Украса нема. Наслови су исписани брзописним и писаним словима или понегде полууставним. Постоји „жива глава“.

Писмо књиге је претежно брзопис (српски и руски), уз присуство курзивне грађанске ћирилице, а потврђују се и нека слова црквене ћирилице. Рукопис је леп и исписан. Слова су ситна, по величини доста уједначена и већином нису међусобно повезана. Везивање два слова најчешће је присутно на крају речи, где су обично у споју сугласничко слово и знак *јер*. Посебно пада у очи везивање последњег слова у речи и надредног изнад њега на крају реда и ван те позиције (а + з, е + м, н + з, н + м, њ + м итд.). Разликују се пуне и танке линије. Од слова у врсти типолошки варирају: в (брзописно четвртасто, обло са две обично спојене петље и ређе блиско писаном), г (најчешће на прелазу полуустава и брзописа, ређе писано са цртом изнад), д (брзописно с дужим ножицама карактеристично и за полуустав и писано), е (брзописно грчког типа и понегде веће обло), ж (брзописно као гужвица – облик који је из руског

¹ Јован Младеновић родио се у Петроварадинском Шанцу (Новом Саду) око 1721, где је учио Духовни колегиј Висариона Павловића. Године 1742. рукоположен је за свештеника у цркви С. Турђа у Н. Саду. Потом је био наставник Духовног колегија, предавао је грчки језик и православну литургију. Године 1757. замонашио се у манастиру Раковцу и добио име Софроније. После тога отишао је у Русију, где је предавао на Духовној академији у Москви. Умро је 1781. године. Његов књижевни рад чине углавном преводи теолошких дела са грчког.

² Арсеније IV Јовановић Шакабента (Пећ, 1698 – Сремски Карловци, 18. јануар 1748). Био је 28. пећки патријарх (1725–1737), те карловачки митрополит аустријских Срба.

брзописа ушао у српски брзопис и брзописно са једном, десном петљом), л (брзописно и писано), м (брзописно и писано), т (брзописно тронога и високо једнострано т). Слово б је на прелазу полуустава и брзописа, з је као тројка у висини словног низа.

Велика слова су брзописна, писана или у насловима полууставна. Употребљавају се не само иза тачке, већ и ван те позиције, на почетку многих речи, без посебних правила. Надредна слова су углавном брзописна.

Правопис је рускословенски. Слово *јер* користи се претежно на крају речи, а уместо *јера* јавља се и *пајерак*. Група *ја-* етимолошког порекла писана је са *па-* (*пакѡ* 46/19, *паже* 7а/14 итд.). У сложеницама у другој речи, поред *па-* (*уязвися* 6а/19–20, *уязвляемъ* 206/17), јавља се и *я-* (*уязвлятися* 56/1, *уязвитися* 6а/17). На месту старословенског *ѡ-* писано је *па-* (*язычной* 36/13, *языкъ* 4а/8, 46/5 итд.) или *я-* (*язычникъ* 116/21–22, *языцѣхъ* 116/25 итд.). У поствокалској позицији за групу *ја* у словенским речима налази се углавном *-я* (*первая* 4а/6, *ѡбѣщанія* 4а/22, *сѣять* 56/16 итд.) или понегде у насловима *-а* (*оуставленіа* 4а/1, *четвертаа* 73а/9, *седмаа* 122а/13). У речима несловенског порекла по рускословенској норми потврђује се *-а* (*хрстіанини* 11а/19, *манасѣа* 32а/19, *елеа* 616/20 итд.). Иза вокала на месту старословенског *-ѡ* среће се *-я* (Г јд. ж. рода *моја* 33а/25, *твоја* 616/24, *пріяша* 61а/18–19). Иза сугласника (осим иза *ч*, *ж*, *ш* и *щ*) у вредности *'а* употребљава се *я* (*десятословіе* 46/19, *взятися* 5а/25, *хранящѣ* 66/8 итд.). Иза *ч*, *ж*, *ш*, *щ* среће се слово *а* по рускословенској норми (*быша* 5а/11, *чада* 56/18, *пощадить* 21а/13, *можахѣ* 90а/9 итд.), али иза *ж* нађен је и пример са *я* уместо са *а* (*лежя* 7а/18). У А мн. заменице *ваш* по рускословенским правилима јавља се *-я* за м. и ж. род (м. р. *вашя* 56/12, 416/18, ж. р. *вашя* 7а/3 итд.), а за ср. род *-а* (*ваша* 416/18, 526/20).

Групе *л'а*, *н'а*, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са *ля*, *ня* (*всдержителя* 4а/10, *блѣгословляя* (!) 56/4–5, *прославляти* 76/20 итд.; *исполняа* 46/19, итд.; *ближнягѡ* 46/23, 5а/15, *рабиня|м|* 10а/4 итд.). Секвенце *л'е*, *н'е* скоро су увек обележене са *ле*, *не* (*кропленія* 4а/17, *во|злюбленнагѡ* 4а/21, *въ помишленіи* 46/25 итд.; *въ не|м|* 76/17–18, *къ ней* 9а/17, *вънегда* 1186/20 итд.).

У писању *је-* потврђује се подједнако често мало и веће грчко *е-* (*егѡ* 4а/11, 4а/14, *естъ* 46/20, *еже* 5а/1 итд.), а за *-је* углавном мало, а ређе веће грчко *-е* (*сѣенное* 4а/22, *повелѣнїемъ* 4а/22–23, *приличное* 4а/23, *блѣгословляется* 1386/22 итд.). Веће грчко *е* среће се и у вредности *е* (*пр|орочество* 1456/17, *промыслителю* 1476/12 итд.).

Слово **ї** (**i**) претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред **ј**, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речима *вино, виноград, мир* = свет (*вїногра|д|* 4а/12, *въ мїръ* 80б/14, *пїлатѹ* 94а/12 итд.).³

Слово **ы** писано је већином по норми. Доста пута среће се и писање и (или **ї**) уместо **ы** (*ѡ сирихъ* 73а/9, друго **и**, *взици* 7а/14, *малими* 12а/8 итд.), као и **ы** уместо **и** (*внѣшны|х|* 3б/8, *внѣшны|м|* 12а/7 итд.).

Слово **ѣ** углавном се користи на етимолошком месту. Понегде се јавља е уместо **ѣ** (*чресла* 10а/6, 130б/11).

За **ј** долази **й** (*вѣрной* 11б/16 итд.), ређе и (**Г** мн. *таинъ* 150б/9 итд.).

Нема доследности у употреби **ѡ** и **о**.

За глас **у** на почетку речи и у сложеницама претежно се користи **у** (*ученіе* 4а/5, *умножитъ* 4а/11, *услышите* 4а/21 итд.), а среће се и **оу** (*оуоставленіа* 4а/1). У сложеницама на почетку друге речи јавља се **ѹ** (*блгоѹханія* 6б/20, *пзыкоѹчены|х|* 7б/), а оно се налази и у осталим позицијама (*къ селѹ* 5а/8, *рекѹтъ* 5а/13, *дрѹгаѡ* 5а/20 итд.).

Слово **з** (вредност **з**) долази по рускословенским правилима (*слѣ* 3б/5, *слѣй* 3б/9, *слонравно* 5а/24, *слобы* 16а/10, *свѣремь* 22а/23, *смїа* 73б/24 итд.).⁴ Писање **з** уместо **с** је ретко (*злая* 9б/24, *звѣрей* 83а/7).

Слова **з**, **ѡ**, **ѣ** срећу се у страним речима (*алезандра* 80а/24; *ѡалмопѣвецъ* 39а/18; *саваѡѡа* 5а/11, *ѡадей* 107а/21 итд.).

Слово **ѵ** користи се у страним речима у вредности **и** (*пресвѣтери* 4а/8, *егѣптянь* 33б/3 итд.), **ѵ** (*евѣгѣлїи* 4б/18, 5б/6, *павло|м|* 106б/8 итд.) и **ѵ** (*моѵсеомъ* 4б/21, *моѵсей* 5а/14 итд.).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, заграда (две удесно искошене црте). На крају реда као знак за растављање речи јављају се две паралелне хоризонталне црте или само једна црта. Као знак за уметање пропуштеног текста употребљава се знак *плюс* (+).

Језик је рускословенски. Потврђују се рускословенски и руски рефлексии **о** и **е** вокализаних полугласника (*соборная* 4а/12 итд.; *день* 11б/14 итд.). Према рускословенском језику слово **ѣ** изговарало се *је*. Слово **ы** имало је вредност **и** код Срба. Рефлекси старословенског **ѡ** и **ѡ** су *ја*, *'а*.

³ Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловицама 1912, 15.

⁴ Слово **з** у вредности **з** пише се у речима *звѣзда, зѣло, злакъ, зѡо, смїа, звѣрь* /в. Ј. Живановић, *Граматика црквенословенског језика...*, 18/.

Јављају се рускословенске групе *ер* (церковь 4а/12 итд.), *ор* (скорби 33б/17 итд.), *ре* (крещати 67а/22 итд.), *ро* (крове 4а/18 итд.), *ле* (нелестное 4а/13 итд.), *ол* (солнце 5б/15 итд.), *ло* (плоти 9а/20–21 итд.). Група *жд* се чува (чѣждымъ 10б/16 итд.). Гласовна група *ич* долази на месту старословенске *ит* (аще 6а/2 итд.). Понегде у Н јд. придева изостаје финално *ј* (вторы 3б/7, уместо вторый) под утицајем српског језика.

У области морфологије рускословенска норма углавном се поштује. У примеру **ω даровъ** 143а/10 јавља се Г мн. именице уместо Л мн.

Садржај

1а: [наслов]: Уставленія Сѣихъ Ап|с|лъ Чрез Климен-/та римскаго Еп|с|кпа же и Граждани-/на: соборное ученіе Осмію Книгами. / Повелѣніемъ же и Блѣгословеніемъ / Сѣйшаго и Блѣженнѣйшаго Г|с|дина / Г|с|дина Арсенія Јованновича / Сѣтя и Ап|слс|кїя Цр|кве восточнїя / Православнаго Архїеп|с|кпа Пекскаго / всѣхъ же Сербовъ и Болгаровъ, и- / цѣлаго Јл|лѣ|рїка великаго Г|с|дина и- / Патріарха. / Нынѣ Первѣе съ Еллинскаго На Сла=/венскїй Дїалектъ, къ ползѣ Бѣо=/избраннаго Клера ѿ Јованна Мла=/деновича, Смирннаго Пресвѣтера, / изведенная / ,аѣме го (= 1745) Лѣта.

1б: Блѣженнѣйшемѣ, и Сѣйшемѣ, Г|с|динѣ / Г|с|динѣ Арсенію Јованновичѣ Право-/славномѣ Архїеп|с|кпѣ Пекскомѣ, Патріа-/рхѣ же Славеносербскомѣ: достодолжное / Поклоненіе. Текст почиње: Се радованіе Блѣженства Вишего **ω** Словесѣхъ / Гдны|х|, **какω** **ωбрѣ**тающаго Корысть многа, / исполняется... На крају текста, у потпису: Вашего Сѣйшаго Блѣженства / рабъ и подножіе / Јованъ Младеновичъ.

2а–3а: Сїеннѣйшемѣ Читателю Бѣоизбраннаго / Клира: Пристойное поклоненіе, и- / торжествованіе молебствїю. Текст почиње: Повелителное намѣреніе преписаніемъ / книги сея, **ωсїенне** тоя Читателю, Сѣѣ-/йшаго и Блѣженнѣйшаго Г|с|дина великаго / и Патріарха Славеносербскаго **бѣ**, и есть / Представити вамъ... Текст се завршава: Здравствїйте Читающїи. / Ваши|х| Сты|х| мѣтвѣ / всегдашнїй требователь / Ј: Младенови|ч|: Сїен.

3б: **Ω**главленіе первїя книги.

4а–12а: Оуставленіа / Стыхъ Ап̄сть / Чрезъ Климента римскаго
Еп̄с̄кпа же / и Гражданина / Соборное ученіе. / Книга Первая / ѿ
мірски|x|.

12б–15а: Ѡглавленіе вторыя книги.

15б–61а: Книга вторая / ѿ еп̄с̄копѣхъ, пресвѣтерѣхъ, и діаконѣхъ.

61б–62а/11: Ѡглавленіе третія книг(и).

62а/12–72а: Книга третья / ѿ вдовица|x|.

72б: Ѡглавленіе четвертыя книги.

73а–78а/9: Книга четвертаа / ѿ сирихъ.

78а/10–78б: Ѡглавленіе ѣ я книги.

79а–97а/4: Книга пятая ѿ мѣницѣхъ.

97а/5–98а/8: Ѡглавленіе шестыя книги.

98а/9–120б/3: Книга шестая ѿ схісма|x|.

120б/4–122а/12: Ѡглавленіе се|д|мыя книги.

122а/13–143б/8: Книга се|д|маа / ѿ жителствѣ, и Бл̄годареніи, и /
По Бз̄ѣ ученіи.

141б/9–143а/7: Ѡглавленіе осмыя книги.

143а/8–182б: Книга осмая / ѿ / дарѡвъ, и хіротоніа|x|, / и
правила|x| црковны|x|. Испод завршетка текста стоји: Конецъ
установленій Сты|x| Ап̄с̄лѣ чрезъ / Климента Соборнаго Ученія.

II Ученије краткоје о светихъ тајнахъ..., 1740.

Мастило мрко, 107 л. (последњи је празан). Величина текста је 175 x 140 мм. Број редова на пуној страни је од 22 до 28. Кустода постоји скоро на свакој полејини листа, а понегде и на његовој предњој страни. На насловној страни наведена је година настанка рукописа 1740. Један писар. Податак о писару у рукопису изостаје.

Састоји се од 14 свещница, од којих већина има по 8 л. (у св. 14 последњи је празан), док су св. 1 и 13, са по 6, а у св. 12 је 7 л. (текст тече без прекида). Свещнице су означене арапским бројевима мастилом текста, а налазе се у десном горњем углу предње стране 1. л. у св. Број изостаје у св. 1, а због опсецања листова на неким странама види се делимично или га нема, као у св. 12. У новије време листови су означени оловком од 1 до 107, а оригиналне фолијације нема.

Наслови су исписани брзописним и писаним словима (ретко делимично и полууставним). Украса нема.

Писмо књиге је претежно брзописно уз присуство курзивних или понегде и полууставних слова. Рукопис је леп и исписан. Слова су

крупнија од оних у друге две књиге конволута. Разликовање пуних и танких линија постоји. Везивање слова је ређе присутно. Слово а је писано; б је на прелазу полуустава и брзописа; в је обло са две спојене или ређе одвојене петље, а негде је блиско и писаном; г је брзописно са стубом који је на доњем крају мало повијен удесно, а на врху има црту; д има краке и подницу као код полуустваног, с тим што у једном облику има обе ножице, од којих је лева дужа од десне и на крају савијена улево, а у другом лева ножица изостаје, док се десна јаче савија најпре улево па удесно (у доњем делу слова је хоризонтална петља); е је грчког типа (мало и веће); ж је као гужвица – облик који је из руског брзописа ушао у српски; з је брзописно као тројка и мало веће од осталих малих слова; к је брзописно са одвојеном бочном страном; т се јавља треног и високо једнострано. Остала слова су брзописна или су на прелазу између полуустава и брзописа или брзописа и курзива.

Велика слова су брзописна или писана, а понегде и полуустванна. Употребљавају се не само иза тачке, већ и ван те позиције, на почетку многих речи, без посебних правила. Надредна слова су углавном брзописна.

Правопис је рускословенски. Слово *јер* користи се претежно на крају речи, а уместо *јера* јавља се и *пајерак*. Група *ја-* етимолошког порекла писана је са *па-* (*такѡ* 16/29, *ѡа*/18, *павляеться* 2а/6 итд.). У сложеницама у другој речи такође се јавља *па-* (*уазвлєнны|х|* 26/5, *изяснитися* 286/27, *изпавляе|т|* 696/9). На месту старословенског *ѡа-* писано је *па-* (*пазыки* 7а/22, *пазыковѡвѣ* 17а/22 итд.), а нађена је потврда и за *ѡ-* (*ѡзыкомѣ* 1016/6), као и за *я* у сложеници *уяти* 102а/23. У поствокалској позицији за групу *ја* у словенским речима налази се углавном *-я* (*дѡяннїя* 46/21, *чѡвѡственнaja* 46/21, *ѡснованїя* 15а/18 итд.) или понегде *-ѡ* (*разѡумѡнїѡ* 1а/4, *знаменїѡ* 16/20, *перваѡ* 3а/6, 11 итд.). У речима несловенског порекла по рускословенској норми потврђује се *-а* (*ѡѡхарїстїа* 26/3–4, *матерїа* 56/22, *христїанинѡ* 21а/25–26 итд.). Иза вокала на месту старословенског *-ѡа* среће се *-я* (*Г јд. ж. рода своја* 36/8, *нашея* 4а/6, *ея* 12а/23 итд.). Иза сугласника (осим иза *ч, ж, ш* и *щ*) у вредности *'а* употребљава се *я* (*хотѡщѡ* 11а/17, *вїсѡять* 11а/23, *навѡдѡять* 21а/14 итд.). Иза *ч, ж, ш, щ* је слово *а* по рускословенској норми (*начѡть* 16/11, *содержа|т|* 5а/1, *можаше* 156/16 итд.).

Групе *л'а, н'а*, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са *ля, ня* (*исцѡвляе|т|* 26/5, *исправляеть* 26/6, *составляеть* 6а/17–18 итд.; *измѡнѡются* 9а/14, *премѡнѡється* 9а/21, *господнѡя* 1016/8 итд.). Потврђује се и на уместо *ня* (*внѡтреннaja* 9а/25, 10а/9, *силнaja* 12а/19, *внѡтреннѡѡ* 336/26). Секвенце *л'е, н'е* скоро су увек обележене са

ле, не (ѡемлется 10а/22, 24; уставленныя 11а/23, со умиленіемъ 23а/28 итд.; ѡ нем же 26/23, из нея 6а/3, 13, понеже 25а/19 итд.).

У писању *je-* потврђује се већином веће грчко *e-* (естъ 2а/16, 12а/26, егда 2а/21 итд.), а за *-je* мало грчко *-e* (краткое 1а/1, предисловіе 16/1, данное 16/2 итд.).

Слово *ї* (*і*) претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *j*, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речима *вино*, *виноград*, *мир* = свет (калвінь 89а/12 итд.).⁵ У случају *вино* 7а/ 25 употребљено је и уместо *ї*.

Слово *ы* писано је већином по норми. Доста пута среће се *ы* уместо *и* (или *ї*) (*внѣшній* 4а/3, *пре|д| нымъ* 4а/7, *матернѣ|м|* 29а/21 итд.).

За *j* долази *й* (Г мн. ср. рода *сопротивленій* 1066/23 итд.), ређе и (Г мн. *таннахъ* 1а/2 итд.).

Слово *ѣ* углавном се користи се на етимолошком месту.

Нема доследности у употреби *ѡ* и *о*.

За глас *у* на почетку речи претежно се користи *у* (*умалилися* 26/12, *употребляхъ* 36/12, *удобна* 6а/18 итд.), а среће се и *оу* (*оученіе* 1а/1). У сложеницама на почетку друге речи потврђују се *ѣ* (*пре|д|ѣ|ставленъ* 736/18) и *у* (*научаю|т|* 566/12). У осталим позицијама налази се *ѣ* (*разѣма* 36/5, *таниѣ* 36/7, *бяхъѣ* 5а/17 итд.).

Слово *з* (вредност *з*) писано је по рускословенским правилима (*словослѡвцѣи* 3а/1, *сѣлѡ* 15а/16, *слыхъ* 47а/10 итд.).⁶ Писање *з* уместо *с* је ретко (*злыя* 20, *злыи* 47а/10).

Слова *ѡ*, *ѡ* сређу се у страним речима (*теѡта* 21а/14, *на ѡ|л|* 20а/1 итд.; *ѡѡфн|лак|т|* 20а/10, *ѡѡлоги* 50а/19, *ѡѡанасія* 87а/12итд.). Слово *ѡ* није потврђено у речи.

Слово *ѡ* користи се у страним речима у вредности *и* (*сѡмволъ* 4а/3, *кѡрѣлль* 236/14, *кѡпріанъ* 236/14 итд.) и *в* (*ѡвѡстѣнъ* 3а/13, *ѡвѡловъ|х|* 36/6, *ѡвѡг|лскія* 186/3 итд.).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, четири тачке у кругу, упитник, обле заграде са по две тачке унутар сваке. На крају реда као знак за растављање речи јављају се две паралелне хоризонталне црте или само једна црта. Као знак за уметање пропуштеног текста употребљава се знак *plus* (+).

⁵ Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

⁶ Слово *з* у вредности *з* пише се у речима *звѣзда*, *сѣло*, *злакъ*, *злѡ*, *зміѡ*, *звѣрь* /в. Ј. Живановић, *Граматика црквенословенског језика...*, 18/.

Језик је рускословенски. Потврђују се рускословенски и руски рефлекси *о* и *е* вокализаних полугласника (созда 16/7 итд.; праведень 35а/23 итд.). Према рускословенском језику слово **ѣ** изговарало се *је*. Слово **ы** имало је вредност *и* код Срба. Рефлекси старословенског **ѡ** и **ѣ** су *ја, 'а*.

Јављају се рускословенске групе *ер* (мертвыхъ 186/8 итд.), *ре* (крещеніе 16/28 итд.), *ро* (крове 61а/14 итд.), *ол* (недополненная 326/17 итд.), *ло* (плотію 2а/19 итд.). Група *жд* се чува (нѣждна 16/17 итд.), а присутно је и *ж* (чѣжїя 11а/8). Гласовна група *ич* јавља се на месту старословенске *ич* (вещь 6а/2 итд.). У случају Н јд. м. рода вторы 56а/9 према српском језику потврђује се **-ы** у вредности *и* уместо **-ѣи**.

У области морфологије рускословенска норма углавном се поштује. Одступа случај А јд. **дѣа стѡго** 1066/4 са наставком **-ого** као у руском језику уместо рускословенског **-аго**. Има више примера придева са наставком тврде промене уместо меке: **внѣтренномѣ** 12а/18, **во внѣшно** 13а/3, 12, **внѣшно** 146/21, **под внѣтреннымѣ** 136/15 итд.

Садржај

1а: Оученіе Краткое / ѡ Сѣтых Таинахъ въ ѡбществѣ / и въ частномъ разсѣждаемыхъ, / удобнѣйшаго ради разѣмнїа, / чрезъ вопросы и ѡвѣты ѡбѣча-/ющимся Таинослужителемъ / православно. Јлѣѣрическаго Народа / Предложеное / и въ Славѣ треблѣго (тј. преблѣго) и пре/великаго Бѣга единственна сѣществомъ / лица же трончна / Сложеное / лѣта Хр|с|това 1740.

16–3а/5: Предисловіе к' учащимся / Текст почиње: Свыше данное таинъ познаніе, слышате-/ліе таинодѣйствителныи, такѡ есть полезное намъ и нѣждное...

Књига је подељена на две части, а свака част на главе.

3а/6–61б: Часть первая / ѡ таинахъ въ ѡбществѣ / Сїю первую часть на краткія главы распо-/ложимъ, въ которы|х| речется ѡ таинахъ вет-/хаго и новаго завѣта ѡбще. Садржи 10 глава.

3а/11–46/4: Глава первая. Нема општег наслова. 1 вопросъ, Что есть Таина? ѡвѣтъ: Та-/ина есть, по авѣстїи, знаменіе вещи сїщенныя...

46/5–66/7: Глава вторая. / ѡ естествѣ таинъ фісично / разсѣждаемыхъ.

66/8–9а/23: Глава третья. / ѡ Матерїи и формѣ / Таинъ новаго завѣта.

9а/24–146/21: Глава четврта. / ѿ еже аще кромѣ матерїи и форми...

146/22–186: Глава пята. / ѿ нѣждномъ таинъ.

19а–226/12: Глава ѿ / ѿ Началиишемъ таин|н| дѣиствѣ.

226/13–35а/4: Глава седмая. / ѿ таинахъ новаго Завѣта.

35а/4–396/15: Глава ѿмая / ѿ различїи Благодати таинъ.

396/16–44а/16: Глава девятая. / ѿ вторствующемъ извод|д|ствѣ...

44а/17–616: Глава десятая. / ѿ винахъ таинствъ.

62а–1046/11: Часть ѿ. / Взыкание 1 / ѿ Таинахъ въ Частномъ.

Садржи 6 глава.

62а/4–73а/22: Глава Перва. / ѿ Крещенїа.

73а/23–85а/24: Глава ѿ. / ѿ нѣждномъ Крещенїа.

85а/25–906/4: Глава ѿ. / ѿ слѣжителѣхъ Крещенїа.

906/5–966/8: Глава ѿ. / ѿ прїятныхъ Крещенїа.

966/9–100а/23: Глава ѿ. / ѿ дѣиствахъ Крещенїа.

100а/24–1046/11: Глава ѿ. / ѿ церїмонїяхъ и кондїїа|x| Креще:

1046/12–105а/6: Состязанїе ѿ / ѿ Мѣропомазанїа.

105а/7–1066: Глава ѿ: ѿ истинномъ и своиственномъ тайны / Мѣропомазанїа.

III Обличеније Никитино

Мастило мрко и кинобар, 51 л. (последњи је празан). Величина текста 190 x 140 мм. Број редова на страни износи од 23 до 28. Са обе стране листа, десно, постоје кустоде. Један писар.

Садржи 5 неозначених свешчица с различитим бројем листова: св. 1 има 12 л., у св. 2 је 10, св. 3 састоји се од 14, св. 4 садржи 8, а у св. 5 је 7 л. (л. 6 и 7 су празни). Не постоји оригинална фолијација листова, већ само новија, рађена оловком (1–51). Обухваћена су и 2 празна листа на крају књиге.

Наслови су исписани полууставним или брзописним словима, или комбиновано (полуустав, брзопис). Чине их црвена велика слова или је само почетно слово велико, а остала су мала. Црвеним словима изведена су и велика слова на почетку одељака.

Писмо књиге је претежно брзописно уз присуство полууставних и курзивних слова. Рукопис је леп и исписан. Разликују се пуне и танке линије. Слова су углавном писана одвојено. Слово а је блиско савременом писаном; б је полууставно, на прелазу полуустава и брзописа и положено брзописно; в је обло са две спојене петље, затим четвртасто или као

курзивно *и* подвучено на дну; *г* је на прелазу полуустава и брзописа (стуб се на крају савија удесно, на врху је надвучен цртом); *д* је полууствавно са дужим ножицама (карактеристика и полуустава и брзописа), брзописно са стубовима и подницом као код полууствавног и само са једном десном ножицом која се на доњем крају савија и образује петљу, брзописно у виду оштрог угла и лучном спојницом при дну и курзивни тип, *е* је брзописно грчког типа или обло (плиће), *ж* је брзописно као гужвица – облик који је из руског брзописа ушао у српски, *з* је брзописно као тројка (није веће од осталих слова) или је ређе полууствавно с пречком и привеском, *т* је троного и високо једнострано, *јер* је високо брзописно, а такође и *јат*. Остала слова су брзописна или су на прелазу полуустава и брзописа или брзописа и курзива. Велика слова су полууствавна, брзописна или писана и у њиховој употреби нема посебних правила. Надредна слова су претежно брзописна.

Правопис је рускословенски. Слово *јер* углавном се користи на крају речи, а уместо *јера* јавља се и *пајерак*. Група *ја-* етимолошког порекла писана је са *па-* (*пасиѣ* 1а/11, *пакѡ* 1а/11, *паже* 1б/2 итд.). У сложеницама на почетку друге речи среће се *-я* (из'является 2б/25). На месту старословенског *ѡ-* потврђује се *ѡ* у примеру А мн. заменице *он* (ѡ 3ба/2). У поствокалској позицији за групу *ја* у словенским речима налази се углавном *-я* (*писанія* 1а/10, *восточная* 1а/15, *православная* 1а/24 итд.) или ређе *-ѡ* (*сїянїѡ* 15а/21, *положеннаѡ* 1бб/21). У речима несловенског порекла по рускословенској норми потврђује се *-а* (*василїа* 7б/2, *захарїа* 19а/7 итд.), али и *-я* (*василїя* 9а/5). Иза вокала на месту старословенског *-ѡ* среће се обично *-я* (Г јд. ж. рода *сѣѡ* 10а/23, 11б/2, 12а/4 итд.), а присутно је и *-ѡ* (Г јд. ж. рода *сѣѡ* 10а/14, Н мн. ж. рода *слѡѡ* 10а/16, *разсѣѡ* 24б/13 итд.). Иза сугласника (осим иза *ч*, *ж*, *ш* и *щ*) у вредности *'а* употребљава се *я* (*видя* 1а/3, А јд. *тя* 1б/11, да заградятся 6а/21 итд.) или ретко *ѡ* (*вѡщши* 21а/3). Иза *ч*, *ж*, *ш* је слово *а* по рускословенској норми (*пришедша* 6а/5, *зачатїя* 6а/20, *держаше* 18а/13 итд.).

Групе *ла*, *на*, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са *ля*, *ня* (*земля* 1а/20, *в'стремляющеса* 7а/15, *ѡслѣпляются* 7а/18 итд.; *ѡбясняется* 3б/2, *г'с|дня* 6б/6 итд.). Секвенце *ле*, *не* обележене су спојевима *ле*, *не*, у којима је слово *е* чешће грчког типа, а ређе обло (*свѣдѣтелямь* 1а/9; *х'вленїя* 1а/21, *вселенски|х|* 1б/1, *не прїемлеть* 1б/2, *г'лется* 2б/8 итд.; *в' немь* 2б/29, *ѡ негѡ* 6а/13, *г'с|дне* 6б/1 итд.).

У писању *је-* потврђује се мало обло или грчко *е-* (*есть* 1а/13, *еже* 1а/24, *еси* 2б/16 итд.) и веће полууствавно *є* (*есть* 7а/23, *є|ѡ|гліста* 7б/7 итд.), а за *-је* мало грчко *-е* (*твоегѡ* 1б/10, *твое* 2б/12, *безѡміе* 1б/12 итд.).

Слово **ї** (**i**) претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *j*, затим у неким речима страног порекла између два сугласника (**ніконовыхъ** 2а/3, **нікита** 2а/11 итд.). Постоје и примери са и уместо **ї** (**винограды** 1б/24, **вино** 27б/23 итд.).⁷

Слово **ы** писано је по норми. Ређе је присутно и уместо **ы** (**Г јд. цени** 1б/17) или **ы** уместо **и** (**древныхъ** 1а/4, 1б итд.).

Слово **ѣ** углавном је на етимолошком месту.

За *j* долази **й** (**твой** 1а/2 итд.). Слово **й** потврђује се и за *ju* (**в' бгословїи** 4б/18 итд.).

Нема доследности у употреби **ѡ** и **о**.

За глас *y* на почетку речи претежно се користи **у** (**уподобился** 1а/17, **уста** 1а/20, **ученїя** 1б/2, **убо** 1б/5 итд.), а присутно је и **ѣ** (**из' ѣсть** 1а/18). У сложеницама потврђује се **ѣ** (**наѣчиша** 1б/1–2, **наѣчимъ** 12б/4), а оно је и осталим позицијама (**испѣстившемъ** 1а/18, **сѣтъ** 1б/5 итд.).

Слово **з** (вредност *z*) писано је по рускословенским правилима (**смїю** 1а/18, **сломя** 2а/10, **свѣрь** 5а/5 итд.).⁸ Среће се и писање **з** уместо **з** (**жесломъ** 1а/5, 2б/9).

Слова **ѡ**, **ѣ** употребљавају се у страним речима (**во ѡалмѣ** 3а/7, **во ѡалтирѣ** 3а/17; **голіаѡови** 1б/7 итд.). За **ѡ** нису нађене потврде у речи.

Слово **ѣ** је у страним речима у вредности **и** (**во ѡпостаси** 7а/5, **курїлла** 9б/2, поред **кирїлла** 9а/19 итд.) и **е** (**евгїліста** 7б/7 итд.).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, угласта заграда. На крају реда као знак за растављање речи долази хоризонтална црта.

Језик је рускословенски. Потврђују се рускословенски и руски рефлекс **о** и **е** вокализаних полугласника (**ложњыя** 5а/14 итд.; **праведень** 35а/23 итд.). Према рускословенском слово **ѣ** изговарало се *је*. Слово **ы** имало је вредност *и* код Срба. Рефлекси старословенског **ѡ** и **ѡ** су *ja*, *'a*.

Јављају се рускословенске групе *ep* (**держитъ** 1а/15 итд.), *pe* (**крещенъ** 30б/24 итд.), *po* (**кровъ** 5б/6 итд.), *op* (**скорбъ**), *ol* (**солнечнагѡ** 15а/20 итд.), *lo* (**плоть** 7б/21 итд.). Група *жд* се чува (**нѣжда** 6а/1 итд.), а налази се и **ж** (**утвержаетъ** 5б/9). Гласовна група *ич* јавља се на месту старословенске *ит* (**хощемъ** 1б/11 итд.).

У области морфологије рускословенска норма углавном се поштује.

⁷ Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

⁸ Према *Граматичи Јована Живановића* слово **з** у вредности *з* пише се у речима **звѣзда**, **зѣло**, **злакѣ**, **зѡ**, **зміѡ**, **зѣръ** /Ј. Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије...*, 18/.

Садржај

Садржи *обличенија* 1–18, 24, 27–29, чији наслови се овде наводе, а примера ради цитира се и део првог *обличенија*.

1а–2а/1: **Ω**бличеніе Нїкитино **ѧ** є. / И азъ бѣгомолецъ твой [глаголетъ к' православно-/мѡ црїю] видя в' той новой книгѣ [ω скрижали глаголетъ] древныхъ еретїкѡвъ останки Бѣохлнныя. / и прочая. Еже сице жезломъ симъ сокрушася. / Возобличеніе. / Невѣста оная, юже видѣ ѡаннъ стый Бѣгословъ во / апокалѡпѡти, во главѣ, вѣ, **ω**бличенна бяхе в' слнцѣ. / нечтоже ино знаменоваше, по **всѣ**мъ свѣдѣтелямъ / писанїя Бѣжественна**ω**, точїю црковь...

2а/2–4а/2: **Ω**бличеніе Нїкитино **Ѣ** є.

4а/3–4б/20: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Ѧ**.

4б/20–6б/2: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Ѧ** є.

6б/3–10а/9: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Є**.

10а/10–12а/8: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Є**.

12а/9–12б/14: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Є**.

12б/15–13б/8: **Ω**бличеніе Нїкитино, **И**.

13б/9–15а/8: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Џ**.

15а/9–18а/17: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Ї**.

18а/17–19б/2: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Ї**.

19б/3–20а/21: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Ї**.

20а/22–24а/12: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Ї**.

24а/13–26а/7: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Ї**.

26а/7–28б/14: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Є**.

28б/14–29б/16: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Є**.

29б/17–33а/12: **Ω**бличеніе Нїкитино, **Є**.

33а/12–36а/2: **Ω**бличеніе Нїкитино, **И**.

36а/3–39б/19: **Ω**бличеніе Нїкитино, **КД**.

39б/19–42а/4: **Ω**бличеніе **кз**.

42а/4–44б/8: **Ω**бличеніе, **кИ**.

44б/9–49б: **Ω**бличеніе, **кѦ**.

На залепљеном листу уз предњу корицу курзивом, избледелим мрким мастилом: Anno chomini chomini chomini / Arsenius Živkovich⁹/ Protopop [Zs]ged (тј. Szeged)/ Ahtanasius / Ahtanasius Živkovic¹⁰ Арсениј Живкови|ч| / Арсениу|сь / Arsenius Živkovich / Protopop Seged / Arsenius / Arsenius.

Истом руком и истим мастилом, улево: Živkovich / Живкови|ч|.

На истој страни још неке пробе пера другом руком, тамније мрким мастилом.

На истој страни другом руком најпре обичном оловком, па преко тога мастиљавом оловком, курзивом: ипайћ (можда иницијал имена И и презиме Панћ).

На предњој страни празног листа на почетку књиге мрким мастилом курзивним и брзописним словима: Сја Книга Како сѣаго Климента, / тако ѿ тайнства, и про|ч|: еже / имѣт се, ѿ жезла дхо|в|наго / Сымъ запретися и|х|; 15. к. (круна) / ѿправа [] к (круна) 45: но|в|(аца): / ап|р|(и|л|а). 13 го: ѿправи се 1746. Подаци о цени „оправке“ књиге могуће да се односе на увезивање три рукописа заједно и формирање конволута.

Испод тога новом руком истим писмом тамније мрким мастилом: чего ради, не допѣшет се / епископѣ съ чѣжей епархіи / и сѣеникѣ Во иной парохіи / никакавогъ таинства. :/: Кроме / нѣжди:/. Совершивати... зри / здѣ во Трактате ѿ крще|ніи главѣ з ли|с|т: втори.

Испод тога другом руком, брзописом и курзивом, црним мастилом: естъ лѣпѣ шприхвортѣ (немач. Sprichwort = *пословица*). / ега Кто Согрѣши, не по|д|(о)баеѣт / егѿ без| наказаніа ѿставитѣ / да Кто ѿпраца зли|м|, оувраждае|т| / добри|х|. То естъ и добримъ / Поводѣ даеѣт Кѣ без|закѣнію. / [] что мѣ сѣдѣ донесе / да терпи,

На полеђини исте стране, лево, истом руком, истим писмом и мастилом: шприфортѣ / да кто ѿпраца злимъ оувраждае / добри|х|. / и паки мѣдри люди говоре / единаго Наказаніе без|числе|нимъ Страхѣ и исправлѣніе.

⁹ Арсеније Живковић био је парох храма Св. Николе у Сегедину од 1734. до 1745, а касније епископ пакрачки /в. Милан Дујмов, *Листа свештеника Српске православне епархије будимске*, Будимпешта 2013, 146/.

¹⁰ О Атанасију Живковићу (? – 1782) в. опис бр. 123 (фусота 3).

Истом руком и мастилом, удесно наспрам прве речи из претходног записа: зриши [] / [] гла|в|: љ []

На истој страни другом руком, брзописним и курзивним словима: шеста гла|в|(а), што ап|с|л| говоре / ап|с| Ко|р|: 18 гла|в|(а): вси тожде / брашна д|х|ов: ѡдоше и проч| / гла|в|(а) 10: ѡ церимо|н|: и прочи|х| / изредни|х| вещей знати на|д|лежи|т|.

Мало испод половине исте стране мрким мастилом инвентарни број књиге у некој збирци: Но 105.

На л. 1а, при дну, избледелим мрким мастилом: 2 Но.

На доњим маргинама предњих страна л. 2–4 новом руком континуирани запис истим писмом, мрким мастилом: из Книгъ / Арсенія Жи|в|ковича / протопресвѣтера / Сегеди|н|скаго.

На л. 50а треће књиге конволута: Въ лѣто ѿ о|с|нванія міра. ѣстас: (= 6366): ѿ ро|ж|: Хѣа / ѡиі (= 858). црѣ михаи|л| сынѣ ѡеофила и ѡеодо|ри, изгна|в| сѣѡишаго патриарха / цриград|скаго игнатія, возвѣде на пре|сто|ль фотіа. / Въ лѣто ѣстоѣ (= 6375). ѿ Хри|с|та: ѡѡз (867). / црѣ михаи|лѣ оубіе|н|, по не|м| наста на цр|с|тво. Василии македонѣ, той изгна|в| / фотіа ѿ престола патриаршаго, паки / игнатія сѣаго на престоль во|з|вратил / естъ. / Въ лѣто ѣстпс (= 6386). ѡиі (= 878) игнатіи сѣиі / преста|ви| се фотіи паки престоль / при|лѣ|тъ изволеніе|м| цр|а| василіа / македона. ѿ Сего цр|а| василіа / и ѿ патриарха фотіа. присла|н| бѣ Архи-/ерей в рѣсь иже вложи|л| еѡ|гл|ліе / Въ ѡгнь иніе горѣ. а в то время Кнѡз / жилѣ въ Кіевѣ ѡлегѣ съ млади|м| / игоро|м| рѣриковиче|м|: / Въ лѣто ѣстчд (= 6394). ѡиі. (= 886) црѣ Василии / македонѣ оумре наста по не|м| сѣи ег(о) / левѣ премѣдріи, и паки фотіи ѿ патр|и|аршства изгна се, при|лѣ|тъ же по не|м| / стефа|н| братѣ црѣвѣ. / Сіе из гниги (тј. кнѣги) Житія Сти|х|, м|с|ца / јѣліа 11-го ли|с|тъ ѡкз: (= 427) изписа се.

На л. 51б истом руком, истим писмом и истим мастилом делимично читљив запис: здѣ Кли|м|: ѡтре|т|: Кни|г|: знак за параграф: втори, за че|т|вертии бракъ, и за третіи [] / [] премѣдро говори|т|: [] / []ста заградити, мало[]/[] и с прочи|м| да|м| [] / [].

На полеђини задње корице неколико нечитких записа из књига о мучењу и крштењу неверних и поганих, са ознаком главе, књиге и стиха.

Историјат књиге

Књига је купљена од Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте, а у инвентар Библиотеке Матице српске заведена је 2. октобра 1948. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошко Петровић, *Из старе српске књижевности*, Ср. Карловци 1913, 20–22 (бр. 22–24).
2. Иванка Веселинов, *Српске ћирилске рукописне књиге XVIII века у Библиотеци Матице српске (2)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за 1980. годину, књ. 5, Нови Сад 1982, 112–116 (бр. 37).
3. Бодин Вуксан, *Покајање и исповед код Срба у религиозној литератури и графици 18. века*, Зборник Филозофског факултета : Споменица Бранка Гавеле, Серија А, Историјске науке, XVII, Београд 1991, 258 (фуснота 87).

131. РР III 66 (РР 432) – 435243

ПРАВОСЛАВНОЈЕ УЧЕНИЈЕ ИЛИ СОКРАШЧЕНАЈА
ХРИСТИЈАНСКАЈА БОГОСЛОВИЈА ПЛАТОНА ЛЕВШИНА¹

1774. година

Хартија, мастило црно и тамномрко, хартија, 151 л. (празна су два на почетку нумерисана и л. 146–149). Величина листова је 212 x 172 л., а текста 172 x 123 мм. Број редова на пуној страни варира од 18 до 24. Испод последњег реда на страни постоји кустода. Један писар. Према запису на л. 134а књига је преписана са штампане 3. јула 1774. у Будиму.

Водени знаци хартије одговарају години из записа: 1) *кота са четворком и иницијалима IPS*, сличан тип БМС, РР IV 28 из 1776/78, а сличне варијанте НБС 752 из 1778. и Ајнедер 28 из 1776. г.; *крин са иницијалима HL*, идентично Декер 493 ab из 1779. г.; 3) *папска тјјара* из истог временског периода.

¹ Рукопис је преписан 1774. у Будиму са руског штампаног издања. Прво издање штампано грађанском ћирилицом објављено је 1765 – *Православное учение или Сокращенная христианская богословия, для употребления ... цесаревича и великаго князя Павла Петровича; сочиненная его имп. высочества и учителем иеромонахом Платоном 1765 года*, Санкт-Петербург, при Имп. акад. наук, [1765] /в. *Сводный каталог русской книги XVIII века : 1725–1800*, том 2, К–П, Москва 1964, 426 (бр. 5361)/. Друго изд. грађ. ћир., као том 7 *Поучительные слова...* Санкт-Петербург 1780 /в. *Сводный каталог русской книги XVIII века*, 423–424 (бр. 5353)/. Из 18. века постоји и више издања која су штампана црквеном ћирилицом (1. изд. 1765) /в. А. С. Зернова, Т. Н. Каменева, *Сводный каталог русской книги кирилловской печати XVIII века*, Москва 1968, 248–249 (бр. 713) итд./ . У Библиотеци Матице српске налазе се још два преписа *Богословије* Платона Левшина (РР II 42 и РР II 44), в. описе бр. 124 и 126.

Рукопис садржи 39 несигнираних свештица, од којих прва св. има 8 л. (л 1–2 су празни), св. 2–38 су са по 4 л. (полеђина л. 2 у св. 35 је празна), а у св. 39 су 3 празна л. Првих шест листова с текстом немају оригиналну фолијацију (у руском издању из 1780. ови листови су такође нумерисани). У наставку, тј. од почетка самог текста књиге тече оригинална нумерација листова од 1 до 147, арапским бројевима, мрким мастилом. У том низу има грешака: после л. 61 уместо броја 62 стављен је број 66, потом следе бројеви 67–90 и 100–147, па број листова износи 147, уместо 134. Остали листови до краја књиге (л. 135–149) немају оригиналну фолијацију (в. *Садржај*). Постоји новија нумерација рађена оловком, према којој је првих шест листова означено римским бројевима (I–VI), а остали листови до краја књиге арапским (1–149). Листови су цели, осим што су неки на крајевима искрзани. Имају мрље од влаге, прљавштине и пробијеног мастила, па је текст на појединим местима теже читљив.

Корице су картонске, обложене светлољубичастом хартијом, која је доста похабана. На хрпу недостаје картон, те су видљиви жљебови (има их 5) прошивени концем.

Текст је уоквирен оловком, а оловком су извучени и редови са размаком од 10 мм.

Од украса постоје два цртежа изведена мрким мастилом истим као и текст. Један представља *круну* (предња страна л. VI, при дну), а други *медаљон* са круном на врху (л. 134а, испод текста). У средини медаљона која је празна уписане су речи *конецъ сего*. Са обе стране и испод медаљона тече запис писара са подацима о томе да је књига преписана са „труковане”, тј. штампане, 3. јула 1774. у Будиму (в. одељак *Затису*).

Наслови су исписани црквеном или грађанском ћирилицом, словима већим од малих слова, а само прво слово почетне речи и још неких речи јавља се велико.

Писмо књиге је курзивна ћирилица уз присуство и неких брзописних слова. Рукопис је леп и исписан. Слова су ситна, по величини доста уједначена и углавном међусобно повезана. Разликују се пуне и танке линије. Украсна црта се не среће. Од слова у врсти типолошки варирају: б (брзописно положено и писано), в (брзописно као латиничко *v* подвучено на дну, брзописно обло са две раздвојене или спојене петље), д (полууставно са дугим ножицама, карактеристично и за брзопис и писано), м (писано ћирилично и ређе писано латиничко *m*), т (троноги, карактеристично и за брзопис и за полуустав и брзописно високо једнострано), я (писано руско я и брзописно високо я руског типа). Слово ж је као гужвица, з је слично броју 3 и увек је веће.

Велика слова углавном су писана, слична савременим. Долазе не само иза тачке, већ и ван те позиције, на почетку многих речи, без посебних правила. Надредна слова су писана или брзописна.

Правопис је рускословенски. Слово *јер* користи се на крају речи, а ретко ван тог положаја. Углавном на почетку има хоризонталну црту, те је овде у цитирању речи преношено као дебело *јер*. *Пајерак* је присутан већином на крају речи. Група *ја* на почетку речи и у сложеницама када је етимолошког порекла или на месту старословенског *ѣа*- писана је чешће са *ѣа*- (гавится 3а/7, ѣако 4а/9, ѣже 9б/13, ѣзычникѡв| 22а/5, въ ѣзычникахъ 35б/9, ѣзычники 29б/15 итд.) него са *ја*- (яснѣя 2а/6, ѣзыческа 4б/3, изяснѣеть 4б/17, 20а/4, ѣже 9б/13, ѣзыкѣ 18б/19, ѣвленѣя 33б/18, ѣзыкѣ 83а/25 итд.). У поствокалској позицији за групу *-ја* на етимолошком месту и на месту старословенског *-ѣа* у словенским речима налази се *-я* (твоя 3а/8, состоянїе 8б/17, Г јд. ж. рода своѣя 9а/19, 113б/18, наша 48а/7, сея 120а/15, сїѣеть 9б/20 итд.), осим два случаја у насловима где је *-а* (перваа 1а/1, втораа 29а/14). У речима несловенског порекла обично је присутно *-а* (хрстїанское 28а/14, дїаволь 34б/6, при валерїанѣ 41б/8, сїмонїанская 42б/12, церемонїальной 137а/15 итд.) или ретко *-я* (патрїярха 31а/11). Иза сугласника (осим иза *ч, ж, ш*) среће се *-я* (всякая 5а/4, помянѣтаго 14а/19, нїя 18а/4 итд.). Иза слова *ч, ж, ш* среће се слово *а* по рускословенској норми (начала 4б/14, 15, быша 9б/13 итд.), са једним изузетком где је *-я* (молча 126б/1). У А мн. заменица *наш* по рускословенским правилима писано је *-я* за м. род (наша 130б/10, 132б/1 итд.), а *-а* за ср. род (наша 88б/6 итд.).

Групе *л'а, њ'а*, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са *ля, ня* (создателя 2а/4, помьшляема 2а/9–10, раздѣляются 9б/2–3 итд.; крайняго 1б/21, сохрѣнять 9а/9, послѣдняго 11а/3 итд.). Секвенце *л'е, њ'е* обележене су са *ле, не* (объявлено 25а/19, по|дкрѣпленїе 39а/23, искѣпленїя 60а/4 итд.; понеже 12а/3, гоненїе 14б/21, виѣшнее 16б/14 итд.).

Групе *је-* и *-је* писане су словом *е*, при чему је оно на почетку речи скоро увек веће (естъ 3б/2, единъ 3б/13, единаго 4б/6 итд.; познанїемъ 1а/14, первѣе 1а/14, заключаемъ 1а/17 итд.).

Слово *ї* (*і*) претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *ј*, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речима *вино, мѣр* = свет (*в' мѣрѣ* 1б/5, *мѣра* 1б/13, *вїна* 84б/18 итд.).² Понегде се среће и *и* уместо *ї* (*пїяя* 87б/5 итд.).

² Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

Слово **ы** претежно је писано по норми, али пуно пута има и замене **ы** са **и** (самихъ 1а/14, добрихъ 26/8, из' которихъ 5а/6 итд.) или и са **ы** (Г јд. протчѣя 5а/19, Н мн. вещи 49а/1, внѣтрянны|х| 636/14, источныкъ 132а/19, вышнихъ 1436/23 итд.).

Слово **ѣ** користи се на етимолошком месту.

За **ј** долази **й** (щедрїй 26/9 итд.). Слово **й** се више пута јавља и за **ји** (россїй Ш6/12, 17, свойхъ 8а/14 итд.), а среће се и уместо **и** (прійсходитъ 26/5).

Нема доследности у употреби **ѡ** и **о**.

За глас **у** на почетку речи и у сложеницама претежно долази **у** (узнаемъ 1а/15, уши 5а/19, удерживаетъ 7а/18, не узнаетъ 286/10, приготавлиють 336/19 итд.). У осталим позицијама је **ѳ** (сѳета 3а/1, разѳумъ 186/9, слѳжнѳитъ 29а/13 итд.).

Слово **с** је већином по норми (сла 26/3, слыхъ 26/9, сѳло 10а/4, смїиѳ 346/10 итд.), а писање **з** уместо њега је ређе (звѳзды 11а/13 итд.).³

Слова **з**, **ѳ** и **ѡ** потврђују се у страним речима (мазімінѳ 416/7; ѳалмѳ 16/11, ѳало|м| 66/5, ѳал. 66/14, апокалиѳисѳъ 34а/15 итд.; анерѡпоморфиты 12а/6, саваѡвъ 286/19–20, сиѡа 406/9, каѡолическая 646/22–23 итд.).

Слово **ѵ** користи се у страним речима у вредности **и** (въ сѳимволѳ 38а/18 итд.), **ј** (моѳсей итд.) и **в** (паѳла 26/11, еѳа 12а/18, еѳа|г|лская 226/3 итд., поред павловѳ 46/8, еврее|м| 386/25 итд.).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, узвичник, округла заграда, четвртаста заграда. На крају реда као знак за растављање речи долазе две хоризонталне црте.

Језик је руски с елементима рускословенског.⁴ Потврђују се рефлекси **о** и **е** вокализаних полугласника (создана 16/2 итд.; день

³ Слово **з** у вредности **з** пише се у речима звѳзда, сѳло, злакъ, зѡо, смїа, звѳрь /в. Ј. Живановић, *Граматика црквенословенског језика...*, 18/.

⁴ На основу летимичних поређења овог рукописа са 2. штампаним издањем грађанском ћирилицом *Богословије* Платона Левшина (Санкт Петербург 1780), које постоји у Библиотеци Матице српске (Р18Рс II 3/7.1) и са издањем из 1779. штампаним црквеном ћирилицом (примерак у збирци манастира Грабовца у Музеју Српске православне епархије будимске у Сентандреји – Гр 72) утврдила сам да језик рукописа одговара језику тих издања, осим неких изузетака који су последица писареве грешке. *Богословија* Платона Левшина објављена је за Србе у Бечу 1784. црквеном ћирилицом на рускословенском језику. Делимичним увидом запазила сам да су руске језичке црте (фонетске, морфолошке и лексичке) замењене ту рускословенским: нпр. уместо **началася** потврђује се **началаса**, **могъ** – **могль**, **холодности** – **хладности**, **хотя** – **аще** итд.). Упореди и рукопис РР II 42, опис бр. 124. О језику *Богословије* П. Левшина в. и: В. М. Живов, *Язык и культура в России XVIII века*, Москва 1996, 399–400.

106/18 итд.). Према рускословенском слово **ѣ** изговарало се *je*. Слово **ѣ** имало је вредност *и* код Срба. Рефлекси старословенског **ѣ** и **ѡ** су *ja*, *'a*.

Присутне су рускословенске и руске групе *ep* (смерти 836/16 итд.), *re* (греческою 77a/17 итд.), *po* (кровъ 36a/23 итд.), *le* (слезы 19a/8 итд.), *ol* (должно 26/5, итд.) и *lo* (без'плотные 96/9 итд.). Срећу се и групе *olo* и *oro* карактеристичне за руски језик (золотъ 226/6, холоднаго 876/17, холодности 114a/18; предосторожности 86/1, предѡсторожности 1246/лева маргина, сторонъ 139a/8, стороны 1446/7).

Група *жд* се углавном чува (**нѣжно** Ia/6 итд.), али се јавља и **ж**, које одликује и руски и српски език (**нѣжно** Ша/18, **нѣжное** 96a/4, **въ нѣжно|м|** 1226/13). Гласовна група *ич* јавља се на месту старословенске *ит* (**вещь** 16/5, **сѣчею** 16/8 итд.).

Лексема **бѣдѣчи** у складу је са руским језиком (**бѣдѣчи** 116/12, 26a/23, 69a/8 итд.), а три пута у тој речи уместо руског **ч** запажено је српско **ћ** (**бѣдѣћи** 11a/20, 576/13, 1196/3).

Реч **пошоль** 406/8 уместо **пошель** написана је према руском изговору.

У области морфологије присутни су углавном облици руског језика, а ређе рускословенског. На пример, у инфинитиву глагола претежно се налази наставак *-т* карактеристичан за руски језик (**быть** Ia/17, **сказать** 26/20, **удержать** 8a/9 итд.), док се рускословенски облик на *-ти* ређе среће (**быти** 5a/15, 10a/8, **видѣти** 236/3, **слѣжити** 71a/16, **помыслити** 1286/18 итд.). Одлике руског језика имају и облици повратних глагола (**здѣлалось** 11a/7, **началась** 40a/23, поред **началася** 406/1, **соединилося** 656/2 итд.), затим пример 3. л. јд. м. рода глагола прошлог времена **могъ бы** 576/12 уместо **могль**, Г јд. заменице **самого** 41a/2, 83a/23, 1116/13 итд. (поред **самаго** 86a/13, 88a/6 итд.) и др. На лексичком плану такође преовлађују одлике руског језика: **для** Ia/6, **нельзя** 116/2, **столь** 23a/2, **хотя** 8a/18, **въ прогѣлахъ** 1146/1 итд.

Садржај

I–IV: Недостаје почетак књиге. Према штампаном издању из 1780. и према рукопису Библиотеке Матице српске РР II 42 са истим насловом (в. опис бр. 124) недостају насловни лист, посвета цесаревичу и великом кнезу Павлу Петровичу, као и почетак текста **Пресвѣтлѣйшій Государь наследникъ, благовѣрный цесаревичъ и великїй Князь...** до речи: **въ свѣтѣ Имперїи, и носить на земли Бжїи Образъ: то сїе само чрез' себя есть свѣтлѣ сїянія полуденнаго...** На крају текста је потпис: **Пресвѣтлѣйшій Г[о]с[о]д[ар]ь / Наслѣдникъ! / Вашего Императорскаго /**

высочества / Всенижайшій и всеусерднѣйшій Бѣгомлецъ. / Иеромонахъ Платонъ.

V-VIa: Къ читателю. Текст почиѣ: Высокій примѣръ Егѡ Императорскаѡ Высочества должень возбѣдѣть / родителей, чтобѣ, / дѣтей своихъ ѡ младыхъ / ногтей воспитывали / в' Законѣ Гц|дни...

VIб: Премудрости Соломонове, глава 9: Бже Оцѣвъ, и Гди милости Твоя, сотворивый вся / словомъ твоимъ, даждь Мнѣ Твоимъ Престоломъ / Присѣдѣющю Премудрость, и не ѡрини Мене ѡ О=трокъ Твоихъ ... Премудр: Солом: гла|в|(а), 9.

1a-29a/13: Часть первая / ѡ Бѣгопознаи естествен=воиъ рѣководствѣющемъ / къ вѣрѣ е|г|лской. Садри 18 параграфа означенихъ знаком за параграф и словима у бројној вредности, осим прве главе где је број 1 арапски. Питања су дата на маргинама, без речи *вопрос*, а испод ознаке главе следи одговор, без речи *ответ*.

29a/14-94б/13: Часть вторая / ѡ вѣрѣ е|г|лской. Садри 42 главе. Првих 15 глава означено је знаком за параграф и словима у бројној вредности, а бројеви нареднихъ глава су арапски (16-42).

94б/14-133б/9: Часть Третя ѡ Зако=нѣ Бжѣи. Садри 16 глава означенихъ знаком за параграф и арапскимъ бројевима.

133б/10-24: Мѣтва воставъ ѡ Сна.

134a/1-10: Мѣтва ѡходя ко снѣ.

134a/11-15: Пред' Обѣдомъ

134a/16-19: Послѣ Обѣда.

134б: Страна је празна.

135a: наслов на средини стране: Разсѣжденіе / ѡ Мелхиседекѣ / егѡ императорско|м|с| = / высочествѣ / подпесное / 1764 года, м|с|ца во|врѣ.

135б: Страна је празна.

136a-141б: Пресвѣтлѣйшій Гц|дарь / наслѣдникъ! Текст почиѣ: Не однократно примѣтилъ я достохвалное / Вашеѡ Императорскаѡ висо=чества желаніе, познать кто такой былъ Мел=хиседекъ, и почемѣ онъ называется... На крају текста је потпис: Вашеѡ Императорскаѡ / Высочества. / Всенижайшій Бѣгомлецъ / Иеромонахъ|х| Платонъ.

142a-145a: На ѡное разсѣденіе Егѡ / Императорское Высочество / удостоилъ сочинителя / Слѣдующимъ писмен=нымъ ѡвѣтомъ. / Преподобный Оцѣ! Текст почиѣ: Разсѣденіе ваше ѡ Мелхиседекѣ читаль я съ / крайнимъ удовольствіемъ... На крају текста стоји: На

подлинномъ Собственною Егѡ / Импера=/торскагѡ Высочества рѣкою
подпи=/сано: / Пачель. / Ноября 20|=ѡ| Дня / 1764 годѣ.

Затиси

На полеђини предње корице црним мастилом записани су неки рачуни.

Испод тога је запис мрким мастилом, курзивом: Сія Книга Церкви / Столнобѣлиградске Ествъ.

На предњој страни првог празног листа на почетку књиге оловком: Православное оученіе или совращен/наѡ Христіанскаѡ Богословіѡ Свѣтотроцкіѡ лав/ра архимандритомъ господиномъ Платономъ со/чиненнаѡ – Напечатанаѡ въ царствующемъ гра/дѣ Виenniѣ у Јѡсифа благород. ѡ Курцбека / Въ лѣто Хрстово 1784. / Ова књига је у рукопису / преписана са руске штампане / књиге у Будиму 1774, а штампана је / у Бечу 1784.

На предњој страни првог празног листа неки рачун, замрљан, мастило мрко.

На предњој страни другог празног листа мрким мастилом, курзивом: Богословія Платонова рѣкописна.

На доњим маргинама предње стране л. I–VI континуирани запис курзивом, црним мастилом: из книгъ / Јерея / Јѡанна / Субботича / Пароха / Столнобѣлиградскагѡ.⁵

На л. 134а запис курзивом, црним мастилом: Преписася Сія Книга из трѣ=/коване М|с|ца Юлія 3|=ѡ| 1774 |=ѡ| Года. / В' Будимѣ.

Историјат књиге

Књига је купљена од проф. др Павла Ивића из Новог Сада и заведена у инвентар Библиотеке Матице српске 8. јануара 1976. године.

Литературе о рукопису нема.

⁵ Јован Суботић био је парох у Стоном Београду од 1790. до 1802, када је умро /в. Милан Дујмов, *Листа свештеника Српске православне епархије будимске*, Будимпешта 2013, 75, 270/. Судећи по дуктусу и боји мастила није искључено да је он и писар књиге.

132. PP IV 27 (PP 295) – 48265

ИСТИНОЈЕ ХРИСТИЈАНСКОЈЕ НАСТАВЛЕНИЈЕ ВОСТОЧНАГО
БЛАГОЧЕСТИЈА О ВЈЕРЈЕ И ДОЛЖНОСТЕХ ХРИСТИЈАНСКИХ

XVIII век, око 1780/1800. године

Хартија, мастило мрко, 245 л. и 3 празна на крају књиге. Величина листова је 333 x 200 мм, а текста 270–275 x 150–155 мм. Број редова на пуној страни варира од 28 до 32. На више страна испод последњег реда, десно, налази се кустода. Један писар. Рукопис представља препис рукописног *Катихизиса* Јована Рајића из 1763. године.¹

Према воденом знаку хартије рукопис је настао око 1780/1800. године: *грб са круном, крстом, лавом, орлом и потписом FEIN PAPIR*, слично МСПЦГ 49 из 1780. и Ајнедер 364 из 1816, а сличан тип МСПЦ 338 (на форзацу) из 1774. године.

Садржи 30 свешчница од којих св. 1 има 3 л., у св. 2 и 7 је по 9 л., св. 3 је са 12, у св. 4–6, 8–9, 14–15, 18 и 26–28 је по 10 л., св. 10 и 12 су са по 4, св. 11, 13 и 16 имају по 6, св. 17, 19–25 и 29 су са по 8, а у св. 30 је 7 л. (3 последња л. су празна). Оригинална фолијација листова изостаје, постоји само новија арапским бројевима, рађена оловком.

Листови су цели, осим првог којем недостаје комад хартије у доњем делу. На доста листова мастило је јаче пробило са друге стране, те је

¹ *Катихизис* из 1763. Јован Рајић написао је у Темпшвару. Рукопис се налази у збирци Радослава Грујића у Музеју Српске православне цркве у Београду (МСПЦ Грујић 159). Књига је више пута преписивана (в. о томе рад Иванке Веселинов наведен у одељку *Литература*). У овом каталогу в. и рукописе РР III 1 и РР IV 28 (описи бр. 129 и 133).

читање отежано. На неким листовима јављају се мрље од влаге и нечистоће.

Повез књиге чине картонске корице обложене мрком кожом, која је делимично оштећена. На хрпту са шест ребара кожа има орнаменте у златотиску. Ту се налази налепница црвенкасте боје (30 x 50 мм), украшена златотиском. На налепници златотиском је утиснут и наслов књиге: *Христiан/ское / наставленiе*. Полеђине обе корице обложене су мраморираном хартијом (црвене, зелене, окер, љубичасте, мрке боје).

На л. 1а са леве и десне стране уз текст с насловом књиге повучена је по једна вертикална линија мрким мастилом. Текст на осталим странама у књизи уоквирен је оловком. Оловком су извучени и редови за писање. Наслови су писани црквеном или грађанском ћирилицом или комбинацијом оба писма, великим словима или словима већим од малих. У наслову *Прве беседе* (л. 4а), слова су декоративна, јер су украшена гранчицама, лишћем, тачкама и сл. (мастило мрко). Сличне украсе имају и нека почетна слова која су у функцији иницијала.

Писмо књиге је брзопис, курзив и понегде полуустав. Рукопис је леп и исписан. Слова су ситна, по величини доста уједначена и већином нису међусобно повезана. Разликују се пуне и танке линије. Од слова у врсти типолошки варирају: б (брзописно положено и писано), в (брзописно као латиничко *v* подвучено на дну и обло са две раздвојене петље), д (брзописно с дужим ножицама карактеристично и за полуустав и писано), е (брзописно грчког типа, писано и понегде веће обло), м (писано и као латиничко *m*), т (брзописно троного, високо т). Слово ж је брзописно као гужвица (одлика руског брзописа), з је као тројка.

Велика слова су писана, брзописна или у насловима полууставна. Употребљавају се не само иза тачке, већ и ван те позиције, на почетку многих речи, без посебних правила. Надредна слова су углавном брзописна.

Правопис је рускословенски. Слово *јер* користи се претежно на крају речи, а уместо *јера* јавља се и *пајерак*. Група *ја-* етимолошког порекла, укључујући и сложенице, писана је са *ja-* (из'гасненно 3а/33, *јак* 3а/36, *јаж* 4б/32 итд.), а на месту старословенског *ja-* долази обично *ja-* (гзѣцѣ 5б/21, гзѣчннѣка 5б/30, гзѣчннѣцѣ 9б/31 итд.) или ређе *ja-* (язѣкъ 47б/5, 151б/32 итд.). У поствокалној позицији за групу *ја* у словенским речима налази се углавном *-ja* (созданная 4а/15, высокая 5а/33, сѣя 8б/17 итд.), а у насловима више пута присутно је и *-ja* (*ѡ* преданѣахъ 18а/34, втораѡ 24а/1, 36а/4, перваѡ 24б/19, четвѣртаѡ 54б/29, осмаѡ 73а/12 итд.). Иза вокала на месту старословенског *ja* среће се *-ja* (Г јд. ж. рода *ѡ* всея 4б/4, А мн. ср. рода *своя* 27б/7, *ѡ* нея 92б/5 итд.). У речима несловенског

порекала по рускословенској норми потврђују се -а (хр|с|т|і|а|н|н|а 56/29, **Ј**л|і|а|н|ъ 10а/8, патр|і|а|р|х|о|в|ъ 116/31 итд.) и -я (ар|і|я 24а/18, е|в|г|л|ск|і|я 30а/14, мар|і|я 47а/27) или ретко -а (мес|с|і|а 41а/15, 506/29). Иза сугласника (осим иза ч, ж, ш и щ) у вредности 'а' употребљава се ја (им|я 2а/27, нос|я|щ|і|х|ъ 2а/27, тв|о|р|я 12а/32 итд.), ретко а (п|а|т|о|е 41а/15, п|а|т|ы|й 606/17, дес|а|т|а|а 100а/13 итд.). Иза ж, ч и ш среће се слово а по рускословенској норми (нач|а|а 6а/9, в|ъ|р|о|в|а|ш|а 116/32, сл|ъ|ж|а|т|ъ 48а/7 итд.). Иза щ запажен је случај са ја уместо а (и|щ|я). У А мн. заменице *наш* по рускословенским правилима јавља се -ја за м. и ж. род (м. р. на|ш|я 556/26, 30, ж. р. на|ш|я 1636/6 итд.) и -а за ср. род на|ш|а 20а/18, 72а/25, 1646/5 итд.).

Групе *л'а*, *н'а*, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са лја, ня (упр|а|в|л|я|т|и 26/28, уд|в|л|я|ю|с|я 4а/14, ѡ|ж|ив|л|я|е|т|ъ 5а/30–31 итд.; сол|ъ|н|н|а 2а/18, бл|і|ж|н|я|го 2а/20, пок|л|а|н|я|ю|с|я итд.). Потврђују се примери са на уместо ня (в'н|ъ|т|р|ен|н|а 96/11, в|н|ъ|т|р|ен|н|а 256/28, 189а/3), а среће се и ня уместо на (дов|о|л|н|я 7а/31). У случају *крайнійо* 2а/33 јавља се нѣ уместо ню. Секвенце *л'е*, *н'е* скоро увек обележене су са ле, не (род|і|т|е|л|е|й 2а/27, на|ст|ав|л|ен|і|е 36/6, ѡ|п|р|ед|ѣ|л|ен|і|й 176/34 итд.; вь не|й 3а/31, ѡ не|ѡ 66/15, пон|е|ж|е 76/2 итд.), а срећу се и лѣ, нѣ (дов|лѣ|т|ъ 56/25, 76/28; в' нѣ|й 3а/15, в|н|ѣ|ш|н|ѣ 1396/18–19, г|с|д|н|ѣ 45а/10).

У писању *је-* обично долази веће грчко е- (емѣ 46/14, егда 46/32, е|ст|е|с|т|в|ен|н|ы|м| 66/14 итд.), а за *-је* углавном је присутно мало грчко или писано -е (рас|п|о|л|о|ж|ен|і|е 26/36, тв|о|е|м|ѣ 4а/14, в|о|зр|а|щ|ен|і|е 36/12 итд.).

Слово *ї* (і) претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *ј*, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речима *вино*, *мир* = свет (м|і|р|ъ 27а/33, 276/31, в|і|но 276/14 итд.).² Јавља се и слово *и* уместо *ї* (т|е|рт|ъ|л|н|а|н|ъ 106/13), као и *ї* уместо *и* (кн|і|га 106/1, со|ч|і|н|і|т|е|л|е|й 106/22, об|і|л|і|я 306/24 итд.).

Слово *ы* писано је већином по норми. Доста пута среће се и писање *и* (или *ї*) уместо *ы* (м|с|л|и 26/19, Г јд. ѡ ... ист|и|н|и 18а/32, па|п|и 44а/12 итд.), као и *ы* уместо *и* (в|д|и|ш|ы 4а/17, в|н|ъ|т|р|ен|н|ы|й 106/27, др|ев|н|ы|х|ъ 156/26 итд.).

Слово *ѣ* углавном се користи на етимолошком месту. Понегде се јавља е уместо *ѣ* (чр|е|с|ла 72а/25) или *ѣ* уместо е (в. примере за *л'е*, *н'е*).

За *ј* долази *й* (*тайная* 56/14 итд.), ређе *и* (*великій* 86/27 итд.). Слово *й* јавља се и у вредности *ји* (*тайнство* 28а/15 итд.).

² Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

Нема доследности у употреби **ѡ** и **о**.

За глас у на почетку речи и у сложеницама претежно се користи у (убо 36/5, ума 36/23, управљаєть 6а/31, научени 17а/3 итд.). У осталим позицијама речи, али и у неким сложеницама писано је **ѡ** (нѡждѡ 4а/10, лѡчшагѡ 4а/11, твоємѡ 4а/14, наѡчениѡ 5а/17 итд.).

Слово **с** изостаје, уместо њега је **з** (злѡдѡйство 56/12, злѡи 7а/1, зѡло 13а/23, змѡя 43а/24 итд.).³

Слова **з**, **ѡ**, **ѡ** срећу се у страним речима (во александриѡ 936/33; ѡало|м| 96/26, 12а/4 итд.; ѡѡдоритѡ 14а/3, ѡѡнасиѡ 15а/32, ѡѡфилактѡ 54а/20, к тимѡеѡ 73а/11 итд.).

Слово **ѡ** користи се у страним речима у вредности *и* (сѡнонима 116/34, кѡпрѡана 206/2, итд.), *ј* (мѡѡсеѡ 11а/32, мѡѡсей 506/29 итд.) и *е* (авѡѡстина 36/13, еѡ|г|лѡя 10а/8, пѡвѡл 13а/25 итд.).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, четири тачке у кругу, запета, тачка са запетом, две тачке, заграда (округле или две удесно искошене црте) унутар којих су две тачке. На крају реда као знак за растављање речи јављају се две паралелне хоризонталне црте.

Језик је рускословенски. Потврђују се рускословенски и руски рефлeksi *о* и *е* вокализаних полугласника (вопрѡсь 4а/8 итд.; кѡнець 3а/34 итд.). Према рускословенском језику слово **ѡ** изговарало се *је*. Слово **ѡ** имало је вредност *и* код Срба. Рефлeksi старословенског **ѡ** и **ѡ** су *ја*, *'а*.

Јављају се рускословенске групе *ер* (четвертая 3а/32 итд.), *ре* (грѡческоє 37а/12 итд.), *ор* (торгованиємѡ 148/29–30), *ро* (крѡвиѡ 55а/32), *ле* (слезное 231а/30 итд.), *ол* (должна 5а/1 итд.), *ло* (воплѡтившагѡся 42а/18 итд.). У примеру крѡцати 1886/29 потврђује се вокално *р* (реч је написана без титле). Група *жд* се чува (нѡждна 26/33 итд.). Гласовна група *ич* јавља се на месту старословенске *ит* (вѡещи 46/32 итд.). Понегде у Н јд. придева изостаје финално *ј* (вторѡи 36а/7, уместо вторѡий) под утицајем српског језика.

У области морфологије рускословенска норма углавном се поштује. Одступање у складу са српским језиком запажено је у случају Д мн. заменице нама 1746/23.

³ Слово **з** у вредности *з* пише се у речима звѡзда, зѡло, злѡкѡ, злѡ, змѡа, звѡрь /в. Ј. Живановић, Граматика црквенословенског језика..., 18/.

1а: Истинвоє $\chi\rho|c|т\grave{т}авское$ / паставленіє. / восточнаго бѣгочестїѡ / ω / $в\grave{т}р\grave{т}$ / и / должвосте $|x| \chi\rho|c|т\grave{т}авски|x|$ / и къ тѣмъ бодѡщы $|x|$ / сре $|д|ствїѡ|x|$ / на сїевно $|м|$ писави / ω сновѡ $|щ|оє$ / и согласїе $|м|$ і стѣхъ оцѣ / потвержде $|щ|оє$, въ / обѣчевїе тѣхъ: иже желають сїевства, и ивнѣхъ всѣхъ / хотѡщѣхъ жати спасенїя, ползѣ. сочиниввоє.

1б: Страна је празна.

2а–3б: Предсловїе. Текст почиње: Всякъ простосердечный и Бл҃горазумный чл҃къ исповѣсть, / Ико всебл҃гїи. Б҃гъ Создалъ чл҃ка умомъ и смысломъ ѡдаренно, / еже Неточно Себѣ Самомъ угождати, и Своихъ си искати, / Но Икоже Гл҃еть, Апостоль Иже Сѣтъ Первѣе Бж҃їя, Потомъ же / и Ближнаго... Текст се завршава: ... аще / Без свидѣтельства Слова Бж҃їя и Просто предлагаются, / Ико Простое и чл҃ческое ѡложи. Аще ли въ томъ ѡсно=ванно есть, Не мнѣ, Но томѣжде Слово Бж҃їю Припиши. / Вящше бо Гл҃еть Мѣжъ Стѣи есть Писанїе. достой=нство, Нежели все ума чл҃ческаго Понятіе.

4а–23б: Бесѣда первая / ω / кѣ бѣговѣдѣвїю и бѣгопо-/читавїю вѣ пїевїи вѣкствєвнѡмъ ω крове ω мъ. Садржи 11 глава означених речима, укупно 66 питања и одговора нумерисаних арапским бројевима, осим првог питања које је означено речју *први*.

24а–121а: Бесѣда втора / ω / вѣрвємыхъ. Садржи 12 глава, укупно 245 питања и одговора (главе су означене речима, а питања арапским бројевима).

121б–162а: Бесѣда Третья, / о творимыхъ. Садржи 12 глава, укупно 84 питања и одговора.

162б–185а: Бесѣда четверта. Нема општег натписа. Глава прва има натпис: Глава первая. / ω / молитевѣ вообще. Садржи 10 глава, укупно 77 питања и одговора (главе су означене речима, осим главе 2–4 које су нумерисане арапским бројевима, док су сва питања нумерисана арапским бројевима).

185б–245б: Бесѣда пята. / ω / Таивахъ. Садржи 8 глава, укупно 121 питање и одговор (главе су означене речима, а питања арапским бројевима). Текст књиге се завршава: Конецъ Пятой Бесѣды. Одмах испод тога истом руком, али црвеним мастилом: Г|с|ди ѡврзи ми умъ разумѣти писанїя.

Затиси

На полеђини предње корице брзописом и курзивом, мрким мастилом делимично читљив запис због оштећености хартије: **Что убо речемъ законъ ли Противѹ [] / Сотворимъ ли Зла[я] да Прі[]тъ Бл̄гое: / Не бѹди т[о] зри ѿ законѹ въпросъ [4].**

На л. 1а оловком: 88 г.

На доста страна, на маргинама, налазе се разне пробе пера, међу којима је и стилизовано велико писано в, какво се више пута јавља и у речи *вопрос* у насловима одељака.

На полеђини другог празног листа курзивом, оловком: 3 го Јуліа 855 дато цркви / 3 Стіхара / 1 Чаршавъ велики / 2 Мала чаршава / 4 Велика 4 мала пешкира / 2 Чаршава ѿ цица и 1 малый.

На полеђини последњег празног листа мрким мастилом: **але[а]и миросавлевиць / моя [].**

На истој страни су још неке пробе пера.

Историјат књиге

Књига је купљена од Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте, а у инвентар Библиотеке Матице српске заведена је 1. октобра 1948. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванка Веселинов, *О непознатим преписима Рајићева Катихизиса из године 1763*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, 22/3, Нови Сад 1974, 498–503.

133. PP IV 28 (PP 296) – 48266

ИСТИНОЈЕ ХРИСТИЈАНСКОЈЕ НАСТАВЛЕНИЈЕ ВОСТОЧНАГО
БЛАГОЧЕСТИЈА О ВЈЕРЈЕ И ДОЛЖНОСТЕХ ХРИСТИЈАНСКИХ

XVIII век, око 1780. године

Хартија, мастило мрко, 168 л. и 2 празна листа (по 1 на почетку и на крају књиге). Величина листова 315 x 197 мм, а текста 258 x 157 мм. Број редова на пуној страни је 43–49. Испод последњег реда са десне стране долази кустода. Рукопис представља препис рукописног *Катихизиса* Јована Рајића из 1763. године.¹

Према воденим знацима књига је настала око 1780. године: 1) *кота* са четворком и иницијалима *MH*, врло слично, али са иницијалима *LP*, НБС 752 из 1778. и Ајнедер 28 из 1776, а сличан тип МСПЦГ 21 из друге половине XVIII в.; *орао* са инсигнијама, сличан тип БСП 326 из 1765/1775. године.

Садржи 32 неозначене свешчице, од којих св. 1–16 имају по 4 л., у св. 17–30 је по 6 л., св. 31 је са 12, а у св. 32 је 8 л. Следи још 1 л., који нема пара. Листови имају оригиналну фолијацију арапским бројевима (низ 1–3 и 1–165), мрким мастилом. Први означени низ обухвата лист са насловом и листове са предговором (л. 1–3), а други остале листове с текстом (л. 1–165). Два празна листа су без нумерације. Постоји и новија нумерација рађена оловком од 1 до 168 (празни листови нису означени).

¹ *Катихизис* из 1763. Јован Рајић написао је у Темпшвару. Рукопис се налази у збирци Радослава Грујића у Музеју Српске православне цркве у Београду (МСПЦ Грујић 159). Књига је више пута преписивана (в. о томе рад Иванке Веселинов наведен у одељку *Литература*). У овом каталогу в. и рукописе PP III 1 и PP IV 27 (описи бр. 129 и 132).

Листови су делимично на крајевима искрзани (текст је сачуван). На њима су видљиве мрље од пробијеног мастила и трагови влаге и нечистоће.

Повез књиге чине картонске корице обложене мрком доста оштећеном кожом. Хрбат има четири ребра. На хрпту је залепљена црвена маркица (50 x 28 мм), без текста или броја.

Текст са насловом уоквирен је мрким мастилом, којим је и књига исписана. На осталим странама, укључујући и празне листове, оквир чине три линије (горња и две бочне) или само две бочне. На горњој маргини полеђине листова стоји реч *Беседа* и број беседе, а на горњој маргини предње стране листа јавља се реч *Глава* и број главе. Наслови су изведени великим полууставним словима или писаним и брзописним (слова су мала, осим почетног у првој речи или у још некој речи, где је велико, а срећу се и сва велика слова).

Писмо књиге је претежно курзивна грађанска ћирилица уз присуство и брзописних слова. Потврђују се и слова црквене ћирилице (углавном у насловима). Рукопис је леп и исписан. Слова су ситна, по величини доста уједначена и углавном међусобно повезана. Разликују се пуне и танке линије. Од слова у врсти типолошки варирају: б (брзописно положено и писано), в (брзописно као латиничко *v* подвучено на дну и писано слично савременом), д (брзописно с дужим ножицама карактеристично и за полуустав и писано), е (брзописно грчког типа, веће и мање и писано), м (писано и понегде као латиничко *m*), т (брзописно треного, писано са цртом изнад, писано као латиничко *t* и високо т) и я (писано руско я и високо брзописно я руског типа). Слово ж је брзописно као гужвица (одлика руског брзописа).

Велика слова су писана, брзописна или као штампана. У тексту не долазе само иза тачке, већ и ван те позиције, на почетку многих речи, без посебних правила. Надредна слова су углавном брзописна.

Правопис је рускословенски. Слово *јер* налази се претежно на крају речи. Уместо *јера* користи се и *пајерак*. Група *ја-* етимолошког порекла писана је са *ѡ-* (ѡвѡшѡюся 2а/31, ѡвѡъ 2а/28, ѡко 2б/21 итд.), а на месту старословенског *ѡ-* долази обично *ѡ-* (ѡзыцы 5а/34, ѡзыкѡ 8б/40, ѡзычницѡ 9а/35 итд.) или ређе *ѡ-* (ѡзыкѡ 30б/36 итд.). У поствокалској позицији за групу *ја* у словенским речима налази се углавном *-ѡ* (сѡя 2а/26, вѡчнѡя 2б/19, бѡгаѡя 2б/19 итд.), ређе *-ѡ* (бѡгочестѡ 1а/3, вѡторѡ 83а/8, бѡжѡ 84а/21, четвѡртѡ 149а/22) или *ѡ* (средствѡѡхъ 1а/9). У речима несловенског порекла по рускословенској норми потврђује се обично *-ѡ* (хрѡсѡтѡѡнина 5б/4, кѡпрѡѡнѡ 9а/1, терѡтѡлѡнѡ 9а/15 итд.) или понегде *-ѡ* (василѡя 14а/32, истѡрѡя 27а/29, еѡхарѡистѡя 167а/34) или *-ѡ*

(библија 76/26). Иза вокала на месту старословенског љ среће се -я (А мн. ж. рода своя 266/42, Г јд. ж. рода всея 276/19, ѿ нея 31а/21 итд.) или ретко -а (Г јд. ж. рода патыа 168а/36). Иза сугласника (осим иза ч, ж, ш и щ) у вредности 'а употребљава се я (зависятъ 26/19, всякъ 26/20, водять 46/32, князь 1036/42 итд.), ретко ѡ (патыа 168а/36) или га (водащыхъ 1а/9, патыи 38а/14). Иза ж, ч и ш среће се слово а по рускословенској норми (часто ба/25, умолишася 16а/14, ублажать 13а/25 итд.). Иза щ запажен је случај са я уместо а (ищя 110а/41) У А мн. заменица *наши, ваши* по рускословенским правилима јавља се -я за м. и ж. род (м. р. наша 103а/22, 111а/34, ж. р. наша 1066/16, 107а/25 итд.), а слово -а за ср. род (наша 107а/35, 109а/7, ваша 16а/20 итд.). У А мн. ср. рода потврђује се и -я (наша 1096/24).

Групе *л'а, њ'а*, које су у старословенском писане с лигатуром, означене су са ля, ня (похваляемихъ ба/20, повѣдателя 8а/35, раздѣляющаго 166/13 итд.; ближняго 2а/6, солѣнѣи 2а/17, покланяюся 12а/29 итд.). Писање на уместо ня јавља се у примерима искреннаго 99а/37, внѣтряннаго 166а/71. Секвенце *л'е, н'е* обележене су са ле, не (учителемъ 2а/27, одѣшвенъ 4а/22, глаголетъ 76/1 итд.; въ ней 3а/17, понеже ба/25, г|с|дней 16а/25 итд.), а за *н'е* нађено је и нѣ (внѣтрянѣ 91а/20, виѣшнѣ 91а/20, г|с|днѣ 1656/31).

У писању *је-* обично долази веће грчко *е-* (есмъ 4а/14, естъ 46/6, егда 46/24 итд.), а за *-је* углавном је присутно мало грчко или писано *-е* (признаеть ба/6, своей ба/11, не биваетъ ба/29 итд.).

Слово *ї* (*і*) претежно се користи по рускословенским правилима, тј. испред *ј*, затим у неким речима страног порекла између два сугласника, као и у речима *вино, мир* = свет (въ мѣрѣ 46/2, мѣра 5а/34, вино 21а/43 итд.).² Има и случајева са *ї* уместо *и* (сие 76/20, излияся 141а/39, виноградъ 160а/18 итд.).

Слово *ѣ* углавном се користи се на етимолошком месту, а јављају се и примери са *ѣ* уместо *е* (Л мн. ѡ ... заповедѣхъ 816/29, в. и примере за *н'е*). Слово *ы* (вредност *и* код Срба) писано је већином по норми. Доста пута среће се и писање и (или *ї*) уместо *ы* (мисли 26/16, билъ 32а/41, пастѣрие 136/20, прво *ї*, покриваемъ 1016/13, Г јд. тайни 135а/29 итд.), као и *ы* уместо *и* (ѡ твары 5а/8, А въ нихъ 111а/42, жизнѣи 136а/44, виѣшнихъ 1606/16 итд.).

За *ј* долази *й* (тайны 26/22 итд.), ређе и (къ таинамъ 1446/5, въ искреннои и незорнои 1626/1 итд.).

² Јован Живановић, *Грамматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

Нема доследности у употреби **ѡ** и **о**.

За глас у на почетку речи и у сложеницама претежно је употребљено у (учити 2а/29, угроженія 2а/35, убоившесея 2а/35, научени 13а/30 итд.). У осталим позицијама речи писано је **ѡ** (спасителнѡ 2а/31, по глаголѡ 2а/34, дрѡгъ 26/12 итд.).

Слово **с** јавља се по етимологији (**сѡ** 216/34, 49, 144а/3 итд.), али је присутно и з уместо **с** (злаго 216/33, презѡлна 216/50, ѡзлобленно 236/19 итд.).³

Слова **ѡ**, **ѡ**, **ѡ** срећу се у страним речима (алезандрѡнскѡи 116/47, 104а/1, 142а/9; ѡалмопѡвецъ 126/39, ѡ ѡалма 156/20 итд.; ѡеѡдоритъ 116/2, ѡнасіи 12а/31, ѡеѡфанъ 126/4 итд.).

Слово **ѡ** користи се у страним речима у вредности *и* (**сѡ**мволъ 26/21, Јеронѡмъ 11а/48, кѡрилъ 116/47 итд.), *ј* (**мѡ**всеа 13а/16 итд.) и *в* (**авѡ**стинъ 56/2–3, 86/8, еѡгелскомъ 9а/4, павелъ 11а/15 итд.).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, заграда (округле или две удесно искошене црте) унутар којих су две тачке. На крају реда као знак за растављање речи јавља се хоризонтална црта.

Језик је рускословенски. Потврђују се рускословенски и руски рефлекси *о* и *е* вокализованих полугласника (**восточная** 136/16 итд.; **день** 26/20 итд.), а присутан је и српски рефлекс *а* у примеру **грѡ**шанъ 103а/34. Према рускословенском слово **ѡ** изговарало се *је*. Слово **ѡ** имало је вредност *и* код Срба.

Јављају се рускословенске групе *ер* (**умершаго** 13а/15 итд.), *ре* (**крещенія** 14а/33 итд.), *ор* (**торгованіемъ** 96б/20), *ро* (**кровію** 26/1), *ле* (**слезное** 156б/31 итд.), *ол* (**должно** 12а/19 итд.), *ло* (**плоть** 25а/28 итд.). У случају **невоздржаніемъ** 28а/44 потврђује се вокално *р* у складу са српским језиком, уместо рускословенског *ер* (реч је написана без титле). Група *жд* се чува (**нѡ**ждна 176/19 итд.). Гласовна група *ич* јавља се на месту старословенске *ит* (**аще** 2а/33 итд.).

У области морфологије рускословенска норма углавном се поштује. Под утицајем српског језика срећу се примери: Г јд. ж. рода придева **г|с|дне** 29б/8, уместо **г|с|дни**, Д мн. заменице **нама** 115б/9, уместо **намъ**.

³ Слово **з** у вредности *з* пише се у речима **зѡ**зда, **зѡ**ло, **злакъ**, **злѡ**, **зміа**, **зѡ**брь /в. Ј. Живановић, Граматика црквенословенског језика..., 18/.

Садржај

1а: Истинвоє хр|с|т|јанскоє / паставленіє / восточваго вѣгочестїѡ / ѡ / вѣрѣ / и / должносте|х| хр|с|т|јански|х| / и / къ тѣмъ водашыхъ средствѣихъ / на сцѣвномъ писанїи / ѡснованное / и согласїем стѣхъ отецъ / подтвержденное, / въ / ѡбщевїе тѣхъ иже желаютъ сцѣвства / и ивиухъ всѣхъ хотѣшыхъ жати спасенїѡ, ползѡ / сочиненное.

1б: Страна је празна.

2а–3а: Предсловїе / Всыякъ простосердечный, и Блгоразумни члѣвкъ, исповѣсть, / како всеблгїи Бгъ Создалъ члѣвка умомъ и смысломъ ѡдаре/нно, еже неточїю себѣ самому угождати, и своихъ си иска/ти, Но какоже глаголетъ апсль, иже суть первѣе Бжїя, пото-/мже и Ближняго... Текст се завршава: ... аще / Безъ свидѣтельства слова / Бжїя и просто пред|д|лагаются, како простое и члѣвческое / ѡложи: аще ли въ томъ ѡснованно есть, не миѣ, / но томѣже словѣ Бжїю припиши. вящшее / бо, глаголетъ помянути мѣжъ Стїий / есть писанїя. достоинство, нежели / все ума члѣвческаго понятїе.

3б: Страна је празна.

4а–17б: Бесѣда 1 / ѡ / приготовленїи къ бгѡвѣденїю и / бгѡпочитанїю в писанїи в вѣствевно|м| / Укровенномѣ. Садржи 11 глава, укупно 66 питања и одговора.

18а–78а: Бесѣда 2 я / ѡ вѣрѣемыхъ. Садржи 12 глава, укупно 245 питања и одговора.

78б–105б: Бесѣда 3 / ѡ творимыхъ. Садржи 12 глава, укупно 84 питања и одговора.

106а–123б: Бесѣда 4. Нема општег наслова. Наслов прве главе: Глава 1 / ѡ млѣтвѣ вообще. Садржи 10 глава, укупно 77 питања и одговора.

124а–168а: Бесѣда 5 / ѡ тайнахъ. Садржи 8 глава, укупно 121 питање и одговор.

168б: Страна је празна.

Замиси

На предњој страни оловком је написано: 86 г.

На предњој корици залепљена је маркица (комадић хартије 37 x 20 мм), на којој је мрким мастилом написан број 8., а испод оловком број 26.

Историјат књиге

Књига је купљена од Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте, а у инвентар Библиотеке Матице српске заведена је 2. октобра 1948. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошко Петровић, *Из старе српске књижевности*, Ср. Карловци 1913, 22–23 (бр. 26).

2. Иванка Веселинов, *О непознатим претисима Рајићева Катихизиса из године 1763*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, 22/3, Нови Сад 1974, 498–503.

134. PP IV 59 (PP 394) – 396259

ПРИМЈЕЧАНИЈА НА КАТИХИЗМ ПОДНЕСЕНИ ОСВЈАШЧЕНОМУ
СИНОДУ ... ЈОВАНА РАЈИЋА

1774. година

Хартија, мастило мрко, 14 л. 392 x 245 мм, текст 370 x 115 мм, број редова на пуној страни 80–85. Један писар. Рукопис је исписао Јован Рајић у манастиру Ковиљу 1774. године.

Водени знак хартије одговара години наведеној у рукопису: 1) *грб са круном, ловачким рогом и иницијалима IM*, врло слично НБС 152, I део из 1764, БСП 23 из 1763, 236 из 1775, 310 из 1772. и 402 из 1770/1780, МСПЦГ 133 из 1772, Ајнедер 1467 из 1771. и Декер 13а-б из 1778. године.

Једна расповезана свешчица. На горњој маргини прве стране је ознака коју чини слово **а** подвучено хоризонталном цртом, испод које је **ω**. Оригинална нумерација листова изостаје, постоји новија рађена оловком од 1 до 14. Листови су цели, али су на крајевима искрзани. Имају мрље од разливеденог мастила, влаге и нечистоће.

Без повеза.

Рукопис није украшен. Писан је углавном на једној половини стране (стубац са леве стране предње стране листа или стубац са десне стране његове полеђине). Друга половина стране је белина на којој су наведени извори, примедбе, допуне и сл. Два ступца јављају се само на л. 6б и 11а. Наслови су писани словима као и текст и обично су подвучени.

Писмо књиге је курзив уз присуство и неких брзописних слова. Рукопис је леп и исписан. Слова су веома ситна. Разликују се танке и дебеле линије. По типу варирају **б** (углавном писано, ретко брзописно

као и у речима *вино*, *мир* = свет (мірови 46/38, во міръ 6а/76, віно 106/20 итд.).¹

Слово **ы** већином је на месту по рускословенским правилима. Постоје и примери са **ы** уместо **и** или **ї** (древный 12а/21, обыды 146/48, прво **ы**) или **и** уместо **ы** (пастири 9а/42, такови|x| 11а/37, други стубац, четири 146/29, миротворци 146/38 итд.).

Слово **ѣ** углавном је стављено по етимологији. Писање **ѣ** уместо **е** примећено је у групама *л'е*, *н'е* (примере в. напред).

За **ј** долази **й** (обычай 9а/14 итд.). Слово **й** користи се и на месту *ји* (Райчъ 1а/6 итд.).

Нема доследности у употреби **ѡ** и **о**.

За глас **у** на почетку речи и у сложеницама претежно је употребљено **у** (ученіе 1а/77, научили се 2а/16, уста 46/72 итд.), а у осталим позицијама речи већином је **ѳ** (разѳумѳли бы 2а/17, семѳ, 2а/22, радѳете се 2а/23 итд.). У обележавању **њу** једанпут се јавља **нѳ** (искреннѳю 116/15) уместо **ню**.

Слово **з** се не потврђује, уместо њега је **з** (зла 2а/63, злимъ 26/39, звѣзди 3а/65 итд.).²

Слова **ѵ**, **ѿ** срећу се у страним речима (ѵал. 16/74; каѿоліческаја 26/9 итд.). Слово **ѿ** није потврђено.

Слово **ѿ** користи се у страним речима у вредности *и* (сѿнодѳ 1а/2, сѿмвољ 1а/30 итд.) и *е* (евѿггелістѳ 36/82 итд.), поред примера са словом **в** (еврейскаго 4а/56 итд.).

Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке и угласта заграда. На крају реда као знак за растављање речи стављене су две водоравне паралелне црте.

Питања су означена словима црквене ћирилице у бројној вредности.

Језик је рускословенски. Рефлекси вокализваних полугласника су **о** и **е** (точное 1а/65; день 46/58). Према рускословенском слово **ѣ** изговарало се *је*. Слово **ы** имало је вредност *и* код Срба. Рефлекси старословенског **ѡ** и **ѡ** су *ја*, *'а*. Постоје рускословенске групе *ер* (мертвы|x| 26/6), *ре* (въ греческо|м| 1а/38), *ол* (должно 116/25), *ло* (плоть 14а/6), *ро* (кровъ 96/80). Група *жд* се чува. Гласовна група *ич* јавља се на месту старословенске *шт* (еще 4а/1 итд.).

У области морфологије рускословенска норма углавном се поштује, а одступања су ређа. Срећу се облици карактеристични за српски језик, као

¹ Јован Живановић, *Граматика црквенословенског језика за српске православне богословије*, у Ср. Карловцима 1912, 15.

² Слово **з** у вредности **з** пише се у речима *звѣзда*, *зѣло*, *злакъ*, *зло*, *зміѡ*, *звѣрь* /в. Ј. Живановић, *Граматика црквенословенског језика...*, 18/.

што су: Г јд. именице ж. рода правде ради 146/53, уместо правды, научили се 2а/16, радѣте се 2а/23, уместо научилися, радѣтесе.

Садржај

Рукопис садржи „примјечанија” Јована Рајића на *Катехизис* Јохана Игнаца фон Фелбигера, који је предао Синоду у Сремским Карловцима барон Матезен, ц. и кр. комесар из Беча, да га усвоји. Синод је после ових „примјечанија” одбио *Катехизис*.³

1а–16: Примѣчаніа на Катихісмъ по|д|несенный Ѡ|щенномѣ / С|нодѣ| чре|з| Ц. К. Г. Барона Матезнѣ 1774 М|с|ца Авг|в(ста). Наспрам овог наслова на другој половини стране стоји: Катихісмъ С|нода / по|д|несенный Царскомѣ величествѣ / въ Заченіе Цекве и благочестіа, / и за Ѡвращеніе належавшыя / Уніи. / Райчѣ.

Текст почиње: [] главнѣшымъ причина обрѣтаются в' Катихісмѣ томѣ, и|х| / же рад онѣ в' восточнѣю Церковѣ| приняты и введень быти / не можеть [] образомъ кромѣ нарушенія восточная / православія и благочестія. Ѡ коихъ / 1.) Первая главная причина е|с| (тъ), что в' стѣпленіи Католи[] съ начала в' / вопросѣ 12. полагається во Основаніе вѣры и исповѣданія восточнаго Сѣмволѣ ап|с|лскіи, которіи Сѣмволѣ никогда в' восточной Цркви| воупотребля[ем] не бывалѣ...

2а: Во имя О|ца и С|на, и с|аго Д|ха, аминѣ. / Ѡснованіе (поднаслов подвучен): / возлюбленіи Словесное и Нелестное млеко возлюбите, / ѡко да ѡ немѣ| возрастетъ во спасеніе. / встѣпленіе (поднаслов подвучен). Садржи 7 питања и одговора, која нису означена бројевима.

На истој страни при врху десног ступца писарева напомена: Авг|в(ста). 2. 1774. въ М(о)н(а)|с|тырѣ. Ковилѣ. Начато.

26–76: Глава 1. / Ѡ Вѣрѣ, и Сѣмволѣ православнаго Исповѣданія|.

8а–11а: Глава 2. / Ѡ Любви.

116–146: Глава 3. / Ѡ Надеждѣ.

Затиса нема.

³ Димитрије Руварац, *Два непозната превода и један оригиналан спис архимандрита Јована Рајића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. 6, Београд 1926, 91–98.

Историјат књиге

Рукопис је доспео у Библиотеку Матице српске куповином од Мирјане Кириловић из Новог Сада, а у инвентар Библиотеке Матице српске заведен је 19. новембра 1973. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванка Веселинов, *Српске ћирилске рукописне књиге XVIII века у Библиотеци Матице српске : 1. Датиране*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1979, IV, Нови Сад 1981, 67 (бр. 23).

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА КОЈЕ СУ КОРИШЋЕНЕ У ОПИСУ
ВОДЕНИХ ЗНАКОВА

Ајнедер	– G. Eineder, <i>The ancient paper-mills of the former Austro-Hungarian Empire and their Watermarks</i> , Hilversum 1960.
БМС	– Нови Сад, Библиотека Матице српске, рукописна збирка
БСП	Библиотека Српске патријаршије, рукописна збирка
Ворн	H. Woom, <i>De papier molens de provincie Noord-Holand, Haarlem 1960.</i>
Декер	– V. Decker, <i>Dejny ručney viroby papiera na Slovensku</i> , Matica slovenska 1982.
Лауцевичијус	– E. Laucevicius, <i>Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.</i> Vilnius 1967.
МСПЦ	– Рукописне књиге Музеја Српске православне цркве у Београду
МСПЦГ	– Рукописне књиге Музеја Српске православне цркве – Грујићева збирка
НБС	– Народна библиотека Србије, рукописна збирка
Никољац	– <i>Рукописне књиге манастира Никољца код Бијелог Поља</i>
Праг, НМ	– Рукописна збирка Народног музеја у Прагу
СА Гр	Сентандреја, рукописи манастира Грабовца
Савина	– Рукописна збирка манастира Савине
Хивуд	– E. Heawood, <i>Watermarks mainly of the 17th and 18th</i> , Hilversum 1950, 1957, Amsterdam 1969.

НАУЧНИ ПРИЛОЗИ

Владимир Вукашиновић

КРАТКА ИСТОРИЈА КАТИХИЗИСА И СИМБОЛИЧКИХ КЊИГА НА ИСТОКУ И ЗАПАДУ

XVII и XVIII век су вероватно најтрагичнији периоди у историји православне теологије... Док су отачка духовност и богословље били очувани у манастирима и литургијским књигама као и у популарној побожности, њих су, у ствари, заборавили образовани људи чије је школовање неизбежно било или протестантско или римокатоличко. Православне Цркве су, да би избегле деловање западних мисионара, инстинктивно реаговале и узимале неизбежну форму коришћења протестантских аргумената против римокатолика и обратно.¹

Џон Мајендорф

Постоји дубока унутрашња спона која повезује катихизисе и симболичка исповедања вере – док су исповедања, велики доктринарни изрази начина на који једна Црква верује, теолошки сложена, са циљем да обухвате и објасне специфичност и аутентичност неке вере, дотле су катихизиси управо она оруђа којима та заједница настоји да своје учење, односно своју веру, пренесе и приближи свим својим члановима.²

¹ J. Meyendorff, "The Significance of the Reformation in the History Of Christendom", *Catholicity and the Church*, New York 1983, 78.

² Или, како је Јован Рајић рекао: „... свету збирку најглавнијих и најнужнијих догмата назвала је древност Символ вере, што ће рећи залог вере, а кратко изјашњење тих догмата

Катихеза као технички термин³ означава вербалну верску поуку, најчешће у форми питања и одговора.⁴ Са тог вербалног, динамичког и дијалогског аспекта појам се преноси и на књигу са таквим истим упутствима. Катихизиси, као засебне књиге и текстови, представљају помоћна средства у процесу верског поучавања и релативну новину у историји катихетске поуке верних.

Историјски гледано, метод катихетског поучавања налазимо још у старозаветном јудаизму (Изл. 12, 26; Понзак. 6. 7, 20). Јевреји су знали за три врсте катихетских поука: *домаћу* – коју су преносили родитељи деци, *школску* – коју су вршили учитељи ђацима и *религијско-култну* – коју су давали свештеници народу. Све су се оне одвијале у форми питања и одговора. То имамо и у Лукином Јеванђељу (2. 46–47), где је описано како Христос као дете учествује у таквој култној катихези. Код старозаветних Јудеја се јављају и прва синтетизовања верског учења, односно најстарији *симболи* вере. Најстарији симболи су старозаветна исповедања: *Јахве* – Ја Сам Онај Који Јесте (2 Мој. 3, 14), и *Шема* – Почуј, о Израилу: Господ наш Бог, Господ је један (Понзак. 6, 4). То ће и апостол Павле поновити, са христолошком разрадом (1. Кор. 8, 4–6) и то на неколико места (Еф. 4, 5–6).

Текстови катихетског садржаја на Истоку и на Западу настају од раних дана живота Цркве. Најпознатији примери су, свакако, Дидахи, дела Оригена, Августина, Амвросија Миланског, Кирила Јерусалимског, Григорија Ниског, Јована Златоустог, Теодора Мопсуестијског и многа друга.

Однос Символа вере и Светога писма је узајаман. Као што постоје рудиментарни симболи и симболичке химне у Светом писму, тако се и Библија у великој мери рефлектује у самосталним симболима, они се

катихизисом или катихетичком науком. Као што дакле Библија садржава у себи откривење воље Божије и описаније чувених дела његових тако Символ најнужније догмате а катихизис изјашњење тих догмата садржава.“ (Јован Рајић, *Историја Катихизма Православних Србаља у Цесарским државама*, Панчево, s. a., 7). Таква је била и судбина Рајићевог богословља. Радојчић о томе исправно говори: „Рајићев богословски систем ушао је међу Србе само као извод из извода, преко његова мала катихизиса, из кога су се Срби више од сто година учили основним појмовима православне вере.“ (Н. Радојчић, „Јован Рајић: *О двестагодишњици његовог рођења*“, ГНУ 36, 1927, 213).

³ Сам, пак, глагол *катихезис* има значења: оглашавати, саопштавати широком аудиторiju, гласно поучавати.

⁴ St. Thomas Aquinas, *The Catechetical Instructions*, St. Thomas in history of Catechesis. <<http://www.ewtn.com/>>

заснивају на њој.⁵ Оченаш и Декалог, текстови библијског порекла, од најстаријих времена саставни су део катихизације одраслих, које је требало да ови уче напамет. Тако се појавила потреба да се састави и неки други фиксирани текст који би било могуће меморисати. То је био Символ вере.⁶

Са опадањем а касније и престанком организоване катихетске припреме одраслих кандидата за крштење (пети век) деца постају предметом катихетске бриге. Њих сада припремају за прву исповест и то постаје јако битан фактор у развоју и катихизиса као књиге и катихетске праксе.

КАТИХИЗИСИ НА ЗАПАДУ

Начин на који се организује градиво у класичним катихизисима утемељио је Августин у свом делу *Енхиридион о Вери, Нади и Љубави*⁷ (око 421. године), насталом на основу питања Лаврентија Римљанина. Августин је у њему класичну схему врлина: вера, нада, љубав, коју је установио Апостол Павле (1 Кор. 13, 13) преузео, и таква врста поделе грађе постаје стандардни садржај средњовековних и каснијих исповедања вере и катихизиса.

Августин говори да се Богу служи вером, надом и љубављу, а да се кроз правилно објашњавање ове три врлине – у шта да верујемо, чему да се надамо и кога и како да волимо – може стећи озбиљан увид како у теологију тако и у духовни живот (Увод, 3). Касније то разрађује говорећи да се помоћу Символа вере и Оченаша најбоље разумевају и доживљавају ове врлине – начини живљења са Богом. Овде Августин инсистира и на томе да се поменути текстови *уче напамет* (Увод, 7). Текст *Енхиридиона* подељен је у три дела. У првом, који говори о *вери*, у основи се тумачи Символ вере, али у једном ширем доктринарном контексту који обухвата и многа питања аскетске проблематике, светотајинског богословља и сл. Други, много краћи (као што је случај и са трећим делом), о *нади*, бави се тумачењем молитве Оченаш, а трећи који говори о *љубави*, обрађује однос заповести Божијих, закона и слободе.

Ова августиновска схема постала је стандардни образац по коме је био компонован највећи број катихетских приручника. Треба напоменути

⁵ J. Pelikan, *Credo – Historical and Theological Guide to Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition*, Yale – London, 2003, 136.

⁶ *Op. cit.*, 158.

⁷ S. Aurelii Augustini, *Enchiridion de Fide, Spe et Charitate liber unus*. OPERA OMNIA, PL 40.

да је Символ вере у оквиру одељка о вери, Исток тумачио на Никеоцариградском, а Запад најчешће на тзв. Апостолском предлошку.⁸

Августин је значајан и због тога што је у свом делу *О обучавању оглашених* (399–400) препоручио дијалогски метод наставе као најприкладнији.⁹ Ту се Августин директно наслања на теологију Св. апостола Петра из његових посланица. (1 Пет. 3, 15).

Прапочеци оваквог преношења знања виде се, по једним ауторима, у пракси немачких цркава које су настајале у доба Карла Великог. Тада је, приликом покрштавања германских племена, Карло Велики, на савет свог дворског англосаксонског духовника и саветника Алкуина, аутора познатог дела: *Disputatio puerorum per interrogationes et responsiones*, VIII век, наредио да сваки крштени мора да зна напамет Оченаш и Символ вере.¹⁰ Са појавом интензивнијег крштавања деце долази до настојања да она буду научена истим стварима, а обавеза поучавања деце прелази на кумове. Сада кумови морају да знају напамет те основне верске текстове и да њима науче децу, што је био и предуслов за кумство.

Посебно је значајан утицај Свете тајне исповести на формирање садржаја катихизиса. Када се ustalio систем редовне годишње исповести, IV Латеранским концилом 1215. године, појавила се потреба да се општи текстови који су до тада учени напамет прошире новим који би послужили као помоћ у препознавању и исповедању грехова. Тако у њихов број улази и листа грехова и њима супротних врлина. Уз то, појављује се и Декалог као својеврсни подсетник и норматив за исповест. Овом списку придодате су и катихетске беседе које су говорене као својеврсно тумачење текстова, посебно у временима предвиђеним за исповедање као што је био Велики Пост. У то време се и молитва *Здраво Марија* уноси у списак и постаје равноправна са прва два текста. На тај начин катихизиси постају и врста практичне основе за духовни живот, за проверу савести.¹¹

Предреформациони период зна за мали број катихизиса који су више били упућени свештеницима као доктринарни приручници, а мање деци

⁸ J. Pelikan, *op. cit.*, 161.

⁹ М. Корзо, *Украинская и белоруская катехетическая традиция конца XVI–XVIII вв.: становление, эволюция и проблема заимствований*, Москва 2007, 5–6.

¹⁰ *Ibid.*, 6.

¹¹ После IV Латеранског концила 1215. године у катихизисе се убацују и Свете тајне; различите категорије греха: смртни, туђи и они против Духа Светога (Мт. 12, 31–32); пет телесних чула; каталози врлина: три богословске (1 Кор. 13, 13), четири главне (Прем. 8, 7) и три јеванђелске (Мт. 19, 21); дела милости душе и тела (Мт. 25, 34–36); блаженства (Мт. 5, 3–11); дарови (Ис. 11, 2–3; Рим. 12, 3–9) и плодови Духа Светога (Гал. 5, 22–23) као и Заповести Новог завета (Мт. 22, 37–40). (Корзо, *op. cit.*, 12) Од XIII века улази са папом Урбаном IV и анђелски поздрав – Здраво Марија у обавезно катихетско штиво. (Корзо, *op. cit.*, 9).

као поучно штиво. Еразмо је, тако, на латински превео текст који је Џон Колет (1466–1519) написао за дечаке богословске школе Светога Павла у Енглеској. Сам термин *катихизис* се први пут помиње 1528. године када протестантски теолог Андреас Алтамер објављује *Catechismus in Frag und Antwort*.¹² Лутер је био незадовољан верским знањем по школама свога времена. Он је желео такав приручник који ће бити једноставан, прецизан, јасан – лак за учење напамет и разумевање.¹³ Због тога је написао априла 1529. године, *Велики или Немачки катихизис* – који није био намењен широким слојевима, него ужим интелектуалним и образовним круговима. Јула исте године издао је свој *Енхиридион* (приручник) – *Мали катихизис*. Написано у форми питања и одговора, ово дело тумачи три основна текста: Декалог, Апостолски симбол и Оченачи. Касније ће овом тексту бити додата још и поглавља о Крштењу, Вечери Господњој и Исповести. Лутер пише катихизис да би помогао утврђивање вере међу људима, поготово омладином која, иако је била формално крштена, ипак није познавала доктринарне основе вере. Текст је био намењен учењу напамет, а после га је требало тумачити.¹⁴ Жан Калвин је 1536. године написао на латинском први женевски катихизис *Catechismus Genevensis prior* који је 1541. године објављен на француском језику у форми разговора свештеника и детета, односно у форми питања и одговора.¹⁵ Оваква је форма катихизиса утицала на касније реформатске катихизисе по свој Европи. *Хајделбершким катихизисом* из 1563. године добијамо треће стандардно исповедање вере и катихизис за протестанте. Све ово наведено показује да је:

Почетком XVI века катихизис доживљава поновно рођење: ако се у средњовековној Цркви под „катихизисом“ подразумевало, (на) првом месту, усмено поучавање то га је реформација претворила у књигу; а ширење штампарства ову књигу је учинило доступном не само црквеној елити.¹⁶

¹² *Op. cit.*, 7.

¹³ Е. Ж. Леонар, *Општа историја Протестантизма – Реформација*, том 1, Нови Сад – Загреб, 2002, 113.

¹⁴ Мартин Лутер, „The Small Catechism, 1529“, *Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition* Vol. II – *Creeds and Confessions of the Reformation Era*, ed. by J. Pelikan and V. Hotchkiss, Yale–London, 2003, Предговор, 14.

¹⁵ Корзо, *op. cit.*, 134.

¹⁶ *Op. cit.*, 13.

Римокатолички катихизиси настајали у то време предмет су нашег већег интересовања. То на првом месту важи за катихетско дело језуите Петра Канизија (1521–1597) названог „другим апостолом Немачке“. 1555. године он је анонимно, на латинском, а 1556. у Келну на немачком језику, издао свој познати катихизис – *Summa doctrinae christianae per quaestiones tradita et in usum christianae pueritiae nunc primunt edita* – у форми питања и одговора, са око 2000 библијских цитата и 1200 позивања на отачке текстове. Ова књига има преко 130 издања. Постоје три верзије Канизијевог *Катихизиса*. *Први, већ поменути, Велики* катихизис, *Кратки* из 1556. и *Средњи* из 1558. године.¹⁷ Скраћивања су, у ствари, представљала прилагођавања текстова млађим читаоцима.

Канизијев *Катихизис* био је доступан на овим просторима не само на латинском језику. И Хрвати и Словенци су у XVII веку имали преводе овог дела.¹⁸ Хрвати су имали *Кратка азбѣквица, и кратак керстајвски католичавски вѣк*. П. ѿ. Петра Канизија дрѣштѣа и мѣва Исѣсова. Сложѣн ѿ Славишски Иѣзик. Притискав по милости Припошовавога, и Привисокога Гѣа Кардивала Коловиѣа Остроговскога Арцивискиѣпа. ѿ Терѣави Тип. Акадѣм. Лито Госп. 4X-ѡ5 (= 1696),¹⁹ а Словенци Peter Kanizij, *Catechismus: Skusi malane figure naprej postavljen, 1615.*²⁰

¹⁷ *Op. cit.*, 51, 59, 124.

¹⁸ *Подела градива у словеначком издању је*: Први део – Вера: Символ вере; Други део – Сакраменти; Трећи део – Љубав: Десет Божијих заповести (и пет заповести црквених); Четврти део – Нада: Оченаш и Здраво Марија; Пети део – Хришћанска праведност: Седам смртних грехова, Греси против Духа Светога, Греси који вапију на небо, Туђи греси, Добра дела, Дела милости телесне, Дела милости духовне, Јеванђелска блажена, Јеванђелски савети – врлине богословске и природне, Дарови Духа Светога и Последње ствари. У хрватском преводу се на крају књиге налази и кратки побожни зборник – додаток молитава, начина исповедања, припремања за причешће, начина мољења крунице и духовних песама. Из *Катихизиса* ове теме – међу њима и јеванђелска блаженства – прелазе и на зидове хришћанских богомоља. На првом месту римокатоличких, а потом и православних. Тако се у манастиру Крушедол, на пример, по први пут у српском монументалном сликарству сликају девет блаженстава, што Дејан Медаковић везује за теологију уметности Тридентинског концила, истичући њену педагошку функцију (Д. Медаковић, „Зидно сликарство манастира Крушедола“, *Путеви српског барока*, Београд, 1971, 121).

¹⁹ Хрвати су имали и старији превод задарског каноника Шимуна Будинића из 1583. године (Корзо, *op. cit.*, 53, ф. 5).

²⁰ Ову књигу користимо у репринту (Celje, 1991), пошто је од целог првобитног тиража, који је превео словеначки језуита Јанез Чандик и издао 1615. године у Аугсбургу, сачуван само један примерак.

У распореду грађе Канизијевог катихизиса Свете тајне претходе Декалогу. То је типично антипротестантски став. Само уз помоћ благодати (а она извире из Тајни) могу да се испуњавају дела вере (Заповести) које су неопходне претпоставке спасења. Исто тако каталози врлина иду након Тајни јер су неоствариви без Божије благодатне помоћи.²¹

Тридентски концил 1566. године издаје катихизис *Catechismus ex Decreto Concilii Tridentinica* распоредом грађе: Символ вере, Свете тајне, Декалог, Молитва.²² То је чувени Тридентински или Римски катихиз, настао на основу концилских одлука, као резиме тридентске теологије, вероватно скициран руком Петра Канизија. Од XVI века основна схема римокатоличких катихизиса садржи четири елемента: Символ вере (у оквиру Вере – оно што се верује), Оченаш (у оквиру Наде – оно за шта се моли), Декалог (у оквиру Љубави – оно што је дозвољено и недозвољено) и Четири последње ствари. Овоме су потом додавани каталози грехова и врлина као и свете тајне посебно у посттридентинско доба. Овај концил претаче идеје контрареформације у доктринарни кодекс и практични пастирски програм. Потребне полемичке природе довеле су до процеса конфесионализације. Немачки историчари тај феномен називају *другом реформацијом*. Очување правоверности био је основни циљ контрареформаторског западног Католицизма. Језуити су били званични папски теолози на Тридентинском концилу и непосредно су утицали на процес доношења његових одлука и декрета.²³

Савремена историјска истраживања замењују појам *контрареформације* синтагмом *римокатоличка реформација*. Појам *контрареформација* су произвели историчари са циљем да означе римокатоличку реакцију, од средине XVI века па надаље, на протестантску реформацију. У XX веку појављује се алтернативни појам – *римокатоличка реформација*, са циљем да се укаже на независне корене институционалних и индивидуалних духовних реформи у каснијем средњовековном западном Хришћанству. У овој замени имена види се жеља да се избегне димензија реактивног одговора и на њено место уведе идеја религијског покрета заснованог на независним изворима и импулсима за обнову,²⁴ који дели

²¹ Корзо, *op. cit.*, 56–57.

²² *Ibid.*, 36.

²³ Ј. Brodrick, *PrviIsusovci*, Zagreb 1979, 199–237.

²⁴ Пример за то је и PiereJanelle, *The Catholic Reformation*, London, 1973 – књига посвећена доказивању тезе да је Тридентински концил у ствари врхунац римокатоличке реформације,

основне циљеве и намере протестаната да евангелизирају, поуче и морално усаврше друштво. На тај начин добијамо два паралелна покрета духовне обнове и пасторалног усавршавања.

Следећи важан римокатолички катихизис, *Мали катихизис* – *Doctrina Christiana breve* из 1597. године, написао је италијански језуита *Роберт Белармин* (1542–1621), кардинал, лични папски теолог, дипломата и човек од угледа, аутор многобројних теолошких дела. Катихизис је познат у две верзије: из 1597. и 1598. године, у форми питања и одговора учитеља и ученика. Био је заиста много краћи од претходних издања, са свега деведесет и шест питања и одговора,²⁵ и то му је помогло да постане најраширенији катихетски текст римокатоличког света свога доба. При састављању ових катихизиса Белармин није знао за Канизјеве радове. Године 1633. ова књига преведена је на словенски језик и објављена у Бечу.²⁶

СИМБОЛИЧКЕ КЊИГЕ И КАТИХИЗИСИ НА ИСТОКУ

Православне средине су појавом реформације и слојевитом и компликованом полемиком која се потом развила у раздвојеним крилима западног Хришћанства – а која је своје изразе имала и у појави симболичких књига и катихизиса – биле махом затечене и у њу потом увучене директно или индиректно.

Сусрет православног богословља са токовима западне теологије након XV века донео је једну нову ситуацију чије последице и данас осећамо. Православна теологија се укључује у једну већ дефинисану и постављену полемику, у којој користи постојеће моделе мишљења, богословске ставове, полазишта и исказе, покушавајући да се у њој снађе, и, како је то рекао Јован Зизјулас: „да укаже на свој теолошки став стварањем сопствених исповедања“.²⁷

Очигледне латинске и протестантске утицаје у исповедањима православне вере, катихизисима и сличним текстовима Кирила Лукариса, Митрофана Кривопулоса, Доситеја Јерусалимског и Петра Могиле пре

независног духовног покрета у оквиру Римокатоличке цркве, а не пуке реакције на протестантску реформацију.

²⁵ Садржај Беларминовог *Катихизиса* је: О називању хришћанином, О осењавању крским знаком, Символ вере, Оче наш, Здраво Марија, Заповести Божије, Заповести Црквене, Свете Тајне, Богословске врлине, Дарови Светога Духа, Дела Милости, Греси, Четири последње ствари и Круница.

²⁶ Корзо, *op. cit.*, 66.

²⁷ Ј. Зизјулас, *Православље*, Београд 2003, 34.

треба тражити, по тачним речима Атанасија Јевтића, у начину схватања, излагања и доживљавања појединих догмата вере, него у директном преузимању догма.²⁸

Да је и богословље српске теолошке средине учествовало у арбитражу међу сукобљеним странама римокатолика и протестаната видимо на примеру Посланице Гаврила Светогорца²⁹ угарском краљу Јовану Запољи: *Од прота Свете Горе Атонске и свег њеног сабора Јовану краљу угарском, друга посланица и одговор на његово питање, против учења Лутеровог, учитеља њиховог.*³⁰ За нас је важно то да је Протос Гаврило, припадник српске светогорске средине,³¹ где га Ђорђе Трифуновић тако назива, у својој посланици исказао једно неокрњено и потпуно православно богословље поводом проблема и питања која су покретали протестанти, а да се том приликом *није служио* аргументима римокатолика.

Појава симболичке полемике, издавања симболичких књига и изјава, а потом одговарање на њих истим таквим текстовима, те стварање огромне литературе, карактерише појаву реформације и контрареформацијску полемику. Православни и католици су више полемисали теолошким трактатима, списима, текстовима, а не симболичким књигама.³² Све то ипак није спречило Цркве Истока да и саме покушају да напишу своје симболичке књиге.³³ И сам термин *симболичке књиге* увезен је у Православље са Запада, тачније, из реформације и постреформацијског протестантизма.³⁴

²⁸ А. Јевтић, „Развој богословља код Срба“, *Духовност православља*, Београд 1990, 240–241.

²⁹ О пореклу Гаврила Светогорца постоје двојни подаци. Једни га сматрају Русом а други Србином. С обзиром на његово изврсно познавање српскословенског језика, претпоставља се да је или био Србин или се дуже време формирао у неком манастиру где је постојала јака заједница Срба монаха – највероватније Хиландару (*Српске посланице шеснаестог века*, приред. Ђ. Трифуновић, Крушевац, 1988, 7–8).

³⁰ *Српске посланице шеснаестог века*, 14–22.

³¹ *Op. cit.*, 11.

³² Pelikan, *op. cit.*, 402.

³³ Василије Кривошеин је, пишући поводом иницијатива да се створи ново православно исповедање вере, указао на проблематичност таквог инсистирања. Он то не негира толико са позиција принципијелне могућности писања оваквог текста, колико са позиција неопходности и (не)корисности писања истог. Сматра да су и римокатолици и протестанти своје симболичке књиге писали мотивисани чињеницом да су, имајући доктринарних иновација, морали да их детаљно образложе у делима овога типа. Са православнима, пак, то није био случај (В. Krivocheine, "Is New Orthodox »Confession of Faith« Necessary?", *SVTQ2*, 1967, 70).

³⁴ Pelikan, *op. cit.*, 419.

У свету конфесионалних књига увек важи правило да акција изазива реакцију. То важи и за четири познате конфесије XVII века православног истока које су директно обликоване западним исповедањима вере проистеклим из протестантске реформације. Конфесионални текстови, православна исповедања вере, у ствари представљају покушај заузимања „средње“ позиције у том сукобу, уз познату схему узимања протестантских аргумената против римокатолика и обрнуто.³⁵ О којим се, на крају, књигама овде ради и ко су њихови аутори?

Исповедање вере 12. мај 1625, које је написао Митрофан Критопулос, потоњи Патријарх александријски, најстарији је овакав текст. Митрофан га је написао када је имао око тридесет и пет година, као светогорски монах, а потом протосинђел Кирила Лукариса који га је послао у Оксфорд.³⁶ Касније је наставио да се школује по разним енглеским теолошким факултетима и то лутеранско-реформатске оријентације. Ово је прво од четири исповедања вере из XVII века и представља, у сваком случају, најправославнији текст. Оно је богословски најбогатије, није писано у форми питања и одговора, препуно је древних предањских обичаја и пракси, дубоко светоотачки и библијски засновано, те веома обимно.

Други и вероватно најпознатији катихизис је *Источно исповедање хришћанске вере* Кирила Лукариса из 1629. године.³⁷ Ово дело је протестантске, прокалвинистичке оријентације³⁸ и потоња исповедања представљају својеврстан одговор на њега. Доситеј Јерусалимски га чак следи тачку по тачку. Објављено је 1629. године на латинском језику у Женеви, а потом је преведено на француски, енглески и немачки. Грчки текст је изашао тек 1633. године.³⁹ Кирил Лукарис је по Флоровском био један од најзначајнијих и најтрагичнијих личности свога доба.⁴⁰ Стекао је широко хуманистичко образовање у Венецији и Падови. Рукоположио га је Мелетије Пигас, патријарх александријски, и послао да помаже право-

³⁵ Зизјулас, *op. cit.*, 34.

³⁶ Г. Флоровски, „Православна Црква и Екуменски покрет до 1910“, *Хришћанство и култура*, Београд, 1995, 128.

³⁷ У Библиотеци Магице српске у Новом Саду налази се у препису Василија Крстића из Руме, написаном 90-их година XVIII века, рукопис књиге: **КѢрїлла патрїарха констаѳтинѳпол'скаго, исповѣданїе хрїстїанскїя вѣры** (РР II 10). То указује на постојање ове врсте литературе на нашим просторима у периоду који нас занима.

³⁸ J. Meyendorff, "The Significance of the Reformation in the History Of Christendom", *Catholicity and the Church*, New York 1983, 79.

³⁹ Флоровски, *op. cit.*, 128–129.

⁴⁰ G. Florovsky, *Ways of Russian Theology – Part One*, Vol. 5 in Collected Works, New York 1979. f. 62, 292.

славнима у Брестовској унији 1596. године,⁴¹ где је имао непосредне контакте са протестантизмом. Године 1601. изабран је за александријског патријарха. Имао је неколицину холандских и енглеских пријатеља са којима је кореспондирао по питањима вере. Године 1620. постаје цариградски патријарх. Свргнут је и убијен око 1638. године. Све време своје службе био је огорчени противник Римокатолицизма, а Римокатоличка црква му је на то одговарала различитим политичким и дипломатским смицалицама и сметњама. Његово интересовање за протестантизам није било само верске него и политичке природе. Он се надао да ће протестантске државе стварно помоћи грчком народу да се ослободи од турског ропства.⁴²

Трећи текст овога типа је *Православно исповедање католичанске и апостолске источне Цркве Петра Могиле* из 1638. године. Могила је школован у Лавову и Паризу. Његово *Исповедање вере* је изворно написано на латинском језику, са великим утицајем схоластичких и латинских извора.⁴³ Оно је дело више аутора,⁴⁴ а Могила је један од њих и, вероватно, финални редактор.⁴⁵ Године 1642. одржан је Сабор у Јашију на коме је *Исповедање* дорађено и проглашено меродавним. Саборски оци су много расправљали о овом документу. Замерали су му учење о чистилишту и разумевање момента претварања Дарова на Светој литургији. На овом Сабору су учествовали и цариградски представници, укључујући Мелетија Сиригоса, једног од најзначајнијих грчких теолога XVII века. Мелетије је дао многе примедбе на овај текст и интервенисао је на њему⁴⁶ – прерадио га, очистио од иновација и превео. Могила, незадовољан оваквим развојем догађаја, не штампа ово дело, које је било намењено теолозима, него 1645. године објављује у Кијеву на пољском а потом на славенском језику свој *Мали катихизис*.⁴⁷ Године 1646. штампа се ново издање у Лавову у штампарији Епископа Арсенија Желиборског.⁴⁸ Године 1649. штампа се у Москви, са благословом патријарха Јосифа, ново, проширено издање.⁴⁹ Што се грчке верзије исповедања вере тиче, оно је 1643. признато од стране четири источна Патријарха али се објављује тек 1695. године. Ово издање

⁴¹ Флоровски, *op. cit.*, 121.

⁴² *Ibid.*, 127.

⁴³ G. Florovsky, "Western Influences in Russian Theology", *Aspects of Church History*, Vol. 4 in Coll. Works, Belmont, Massachusetts 1975, 165.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Флоровски, *op. cit.*, 130.

⁴⁶ Florovsky, *Ways of Russian Theology – Part One*, 75.

⁴⁷ Корзо, *op. cit.*, 364.

⁴⁸ *Op. cit.*, 365.

⁴⁹ *Op. cit.*, 366.

послужило је као предлог црквенословенског превода који је извршен 1696. године на захтев Митрополита Варлаама Јасинског из Кијева.

Овај текст је назван првим теолошким побијањем Лукариса.⁵⁰ У сваком случају, то је изражено антикалвинистички текст. Флоровски пише да је један од несумњивих латинских извора за писање овога дела био *Катихизис* Петра Канизија,⁵¹ као и Беларминов катихетски опус.⁵²

Изворно је замишљено као катихизис и намењено разјашњавању односа Православља и протестантизма, те представља својеврстан одговор на прокалвинистичко исповедање вере Кирила Лукариса.⁵³ Могилино исповедање вере је потпуна супротност Кириловом, и по томе што је компилација латинских извора, али и по *плану структурисања књиге* који је очигледно латински.⁵⁴ Она је подељена у складу са три такозване теолошке врлине.⁵⁵ Због свега тога је Могилино исповедање вере са пуним правом сврстано у антипротестантске текстове који су се појавили у Европи током доба контрареформације или барока.⁵⁶ Велика опасност овог приступа лежи управо у томе да се њиме створила слика о Православљу као о једној специфичној и мало измењеној варијанти Католицизма.⁵⁷

⁵⁰ Флоровски, *op. cit.*, 130.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Florovsky, *Ways of Russian Theology – Part One*, 76.

⁵³ *Op. cit.*, 74.

⁵⁴ *Op. cit.*, 76.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ *Op. cit.*, 77. Ми смо у уводној студији наше књиге – *Теолошки бакорези Захарије Орфелина*, Панчево 2006 – негирали сваку везу Орфелиновог бакореза *Ортодоксос омологиа односно Православно исповедање*и Могилиног (узимајући у обзир тада само један, односно *Велики катихизис*). Том приликом смо тврдили да је овај бакорез, у ствари, „деконфесионализован“ па потом „реконфесионализован“ текст два могућа предлога *Ортодоксос омологије: Малог катихизиса* језуита Петра Канизија (1521–1597) и *Кратке хришћанске доктрине* језуита и кардинала *Роберта Белармина* (1542–1621). (*Op. cit.*, 14–16) Тада смо рекли: „Тематска грађа у ова два катихетска текста се скоро стопроцентно подудара. Разлике, наравно, постоје. Оне се огледају на различите начине. Док *Омологиа* доноси текст Никео-цариградског Символа вера, *Катихизис* користи Апостолски символ. Другачији су и текстови Богородичне песме, редослед којим се набрајају Свете тајне, број Црквених заповести и други мање важни примери. Међутим, чињеница да је у оба случаја постављен скоро идентичан катихетско-тематски програм и да се подразумева истоветни метод учења на памет указује нам на велику сличност ова два текста и на њихову могућу дубљу унутрашњу повезаност.“ (Тамо, 18) Када поред *Великог* у разматрање узмемо и Могилин *Мали катихизис*, тада се ствари мењају. И опширна и кратка варијанта катихизиса имају идентичну структуру. Подељени су на три дела у складу са три богословске врлине, како је учињено и са већином католичких катихизиса

Мотиви који су довели до писања Могилиног *Исповедања вере* изнети су у једном од предговора за руско издање његове књиге. Потпуно је разумљиво то што се полемичка природа овог текста овде проширује и на римокатолике, јер је то неизбежни захтев полемичког богословља. Оно, при томе, игнорише чињеницу у којој мери је сама структура као и садржина овога *Исповедања вере* у великој мери латинизована. Теза да је он писао *Исповедање* као опонент Лукарису, овде није прихваћена. Истиче се да је подједнако нападано и папско римокатоличко, као и калвинистичко учење. Непосредан повод за писање и објављивање Могилиног *Исповедања* било је, по аутору овог текста, издавање два лутеранска катихизиса на славеноруском језику – једног из 1562, а другог из 1628. године.⁵⁸ У времену када су се појавили Могилини катихизиси и римокатолици и протестанти штампали су своје катихизисе у преводу на грчки и словенски.⁵⁹

Пољски језуити су такође писали против Православља речима да руски свештеници не знају ни своју веру ни своје обреде. Тврдећи да су јаче нападали Православну цркву католици него протестанти, закључује

тога доба. (Корзо, *op. cit.*, 369.) Први део *Вера* обухвата Символ вере, **црквене заповести** и Свете тајне. Други део *Нада* молитву Оченаш и јеванђелска блаженства. Трећи део *Љубав* Декалог и класификацију добрих дела и грехова. (*Op. cit.*, 370) За потврђивање везе између Могилиног *Малог катихизиса* и Орфелиновог бакореза важно је рећи и то да се у московском издању из 1649. године појављују и следећи, додатни теолошки текстови: Символ вере Атанасија Великог, Анастасија блаженог патријарха велике Антиохије и Кирила Александријског кратко изложење о вери и питања и одговори о богословљу (Овде је у нашем преводу учињена лекторска, односно штампарска, омашка – Св. Анастасије је назван Атанасијем!); Светога Максима изложење о вери како сваком православном хришћанину треба у кратко питати и одговорати (које се налази испред текста катихизиса) и Светога Генadiја Патријарха константинопољског о вери (које се налази после текста катихизиса). (*Op. cit.*, 366) Сви они осим последњег налазе се и у Орфелиновом бакорезу. Неке разлике, ипак, остају. То је случај са црквеним заповестима, односно, местом на коме се налазе. У Орфелина су оне, као и код Канизија, у трећем делу док са Могилом то није случај: „Црквене заповести које су у римокатоличким катихизисима помешане, по правилу, са заповестима Декалога ... а у протестантским текстовима одсуствују у потпуности, Могила преноси у први део књиге заједно са тачкама Символа вере.“ (*Op. cit.*, 371) Не треба губити из вида ни то да је Орфелин донео само „костур од костура“ катихизиса. Он се састоји само из одговора односно основних информација којима не претходе директна питања нити имају било какво додатно објашњење што све постоји чак и у Могилином *Малом катихизису*.

⁵⁸ Свјатјејши Адријан, Патријарх сверуски, *Одговор*, 10–11; О књиге називаемој *Православное исповедание католической и апостольской Церкви восточной*, Санктпетербургъ, 1844, 20.

⁵⁹ Gillian Rosemary Evans, *A History of Pastoral Care*, London 2000, 212.

да је овај аутор *Исповедање*, стога, првенствено против њих написано.⁶⁰ У предговору Патријарха цариградског Партенија из 1643. године, Могилена књига се, као верна Предању и сагласна канонима, препоручује. Прво је штампана у Холандији 1667. године.⁶¹ Литургијска реформа Петра Могиле је богословски слична његовом *Катихизису*. Приликом стварања *Требника* он се служио *Ритуалом* Папе Павла V из 1646. године из кога је преузимао уводна тумачења Светих тајни, негде готово у потпуности – дословно.⁶²

Последњи велики конфесионални текст овога доба је *Исповедање Доситеја и Сабора Јерусалима* из 1672. године. Патријарх јерусалимски Доситеј (1669–1707) био је научник, историчар и издавач дела Светих отаца. Најпознатије полемичко дело му је *Енхиридион против грешака Калвинизма* (Букурешт, 1690). Чувао се римокатоличког утицаја,⁶³ али је ипак подржао Могиленин *Катихизис* и, за издање од 1699. године на грчком, написао предговор. Сам је аутор или редактор финалне верзије *Исповедања вере*. Флоровски каже да је оно слободно од римокатоличких утицаја, иако је задржало део терминологије.⁶⁴

Овај текст представља директан одговор на Кирилово *Исповедање*, што се види из самог завршетка: „и толико поводом поглавља и питања Кирилових“, али и из распореда грађе, који се поклапа са Кириловим скоро у детаље.

Зизјулас каже да је суштински проблем изазван овим исповедањима био увођење и иницирање конфесионализма унутар православне теологије, као вековног стила њеног постојања који ће тек у XX веку бити доведен у питање.⁶⁵

⁶⁰ О књиге називаеомој *Православное исповедание католической и апостольской Церкви восточной*, 9–23.

⁶¹ Флоровски, *op. cit.*, 130.

⁶² Florovsky, *Western Influences in Russian Theology*, 165. Познату теорију оца Георгија Флоровског о псеудоморфози православља нападали су после научници махом римокатоличке конфесионалне а украјинске националне припадности говорећи, при томе, о феноменима попут *културне синтезе* и *богословља компромиса* (Корзо, *op. cit.*, 359) којима, ипак, нису успели ни да сруше нити да замене дубоке увиде оца Георгија.

⁶³ Meyendorff, *The Significance of the Reformation*, 79.

⁶⁴ Florovsky, *Ways of Russian Theology – Part One*, f. 200, 306. Флоровски при том указује и на политичко-верску позадину настанка овога исповедања вере, односно на дипломатске активности римокатолика преко француског конзула у Цариграду који је вршио непрекидан притисак на Патријарха да се огради од Лукарисовог *Исповедања*. Његов притисак вероватно није био пресудан, али је свакако био присутан и одиграо своју улогу (Флоровски, *op. cit.*, 133).

⁶⁵ Зизјулас, *op. cit.*, 34–35.

Попут самога концепта исповедања вере, и метод излагања и начин организовања грађе показују у којој мери православни Исток XVII века зависи од Запада. То се добро види код Петра Могиле и његовог преузимање модела питања – одговор, типичног метода катихизиса, који је прво на Западу, а потом и на Истоку стекао конфесионални статус. На тај начин су се појавила *Исповедања вере* у форми катихизиса, односно катихетска исповедања вере. Сличност са западним текстовима се потом огледа и у доктринарној терминологији, поготово у преузимању евхаристијског вокабулара. Пример за то је опет Могила и његово преузимање термина *пресуштаствљење*. Ипак, не говоре сви аутори само о негативним аспектима исповедних књига. Јован Мајендорф указује на постојање позитивних аспеката ових исповедања која, иако латинизована, ипак јачају православну позицију.⁶⁶

Георгије Флоровски је, пишући о ситуацији у којој се нашла Руска црква у XVII и XVIII веку, описао један комплексан феномен који се одражавао (управо преко руских и украјинских ђака) и у нашој средини. То је отац Георгије називао латинизацијом целокупне религијске психологије,⁶⁷ односно *псеудоморфозом православног богословља*. Опасност од такве латинизације не огледа се на првом месту у проблематичности увођења једног новог језика односно нове проблематике, стране и другачије, колико у опасности од губљења православног менталитета и, самим тим, одсецања од живог предања.⁶⁸ Флоровски је термин *псевдоморфоза* преузео од Освалда Шпенглера. Шпенглер га је изворно користио у културолошком смислу, означавајући њиме немогућност млађе, слабије и мање културе да се, самостално и у складу са сопственим потребама, развија, јер је притиска и усмерава једна друга, старија, јача и већа култура која постоји на истом простору заједно са њом. У теологији то, пак, подразумева преузимање појмова, језика, читаве структуре и схема мишљења,⁶⁹ али и начина мољења, спољашњег изгледа и сл. *Псеудоморфоза* православног богословља би стога значила приморавање православних да мисле у суштински страним категоријама и да се изражавају у туђим концептима. То су им пружали уџбеници исписани из римокатоличких или протестантских предложака, као и латински језик као језик богословља.⁷⁰

⁶⁶ Pelikan, *op. cit.*, 425.

⁶⁷ Florovsky, *Western Influences in Russian Theology*, 164.

⁶⁸ Флоровски, *op. cit.*, 125.

⁶⁹ *Op. cit.*, 126.

⁷⁰ Florovsky, *Western Influences in Russian Theology*, 170.

Исповедања вере су после постала апсолутни критеријуми православности. То видимо, на пример, када цариградски Патријарх Јеремија Кесаријски (1715–1726. и 1732–1733) у једној посланици потврђује да су православни верници Архиепископије пећке, без обзира на клевете које су на њих произношене, исте вере и **конфесије православног веровања** (подвукао В. В.) као и цариградски престо.⁷¹ Такође, када Димитрије Руварац критикује *Катихизис* Јована Рајића, он то чини првенствено у односу на Могилин *Катихизис* који је за Руварца апсолутно правило вере. По овом исповедању вере беше „дужан Рајић састављати свој катихизис“.⁷²

Исповедања вере су утицала на катихизисе који су у Карловачкој митрополији коришћени у XVIII веку, али нису била једини духовни и интелектуални предлошци који су коришћени приликом састављања вероучевних приручника и помагала. Ту су своје место имали и одломци из светоотачких штива, али и римокатолички теолошки текстови. Зато је Димитрије Руварац у праву и када замера Рајићу што је унео римокатолички распоред градива у свој *Катихизис*, али и када пише да је „*Рајић написао Катихизис по руским катихизисима*“.⁷³ Све је то стварало специфичан амалгам теологије XVIII века у Карловачкој митрополији, чији најрепрезентативнији пример, свакако, представљају катихизиси Јована Рајића, али и других, у овом зборнику зналачки описаних, аутора.

⁷¹ *Канонске наредбе цариградских патријараха* – из рукописа Иларiona Рувараца, прев. Алекса Писаревић, *Српски Сион* 19, 1905, 564–565.

⁷² Д. Руварац, *О Историји катихизма архимандрита Јована Рајића*, Сремски Карловци 1912, 41.

⁷³ *Op. cit.*, 44.

НОВОСАДСКИ БОГОСЛОВСКИ РУКОПИСИ:
ВАСИЛИЈЕ КРИЖАНОВСКИ И ДИОНИСИЈЕ НОВАКОВИЋ¹

Када говоримо о богословској литератури писаној на територији Карловачке митрополије у XVIII веку, мора се поменути Катихизис.

Краткоје вјери православнија исповједаније на довољних свјашче-
наго писанија указанијах, утврђеноје на три части, сирјеч вјеру,
надежду и љубов, вопросам и отвјетами раздјељеноје и хотјашчим
вјечнаго Блаженства учасникими (учасниками) бити, најпаче же
тјем имже других спасеније вручено и от њихже погибелъ вручених
им истјазана бити имат. Повелѣнијем православнаго Архијереја
бачкаго господина Висариона Павловича. Типчанијемже тогда
бившаго г. учителя Василија Крижановскаго изданоје и изјасњеноје
љета 1747, мсеца ноемврија 6 дна зачатоје.²

Тај катихизис је дело Василија Крижановског, професора у Ново-
садској словенско-латинској школи, том, како га Лаза Чурчић с правом
назива, средишту ширења руске схоластичке књижевности међу Србима у
првој половини XVIII века.³ Овај бивши наставник граматике у Кијевској

¹ Под истим насловом рад је претходно објављен у: *Гласник : службени лист СПЦ*, 10 (2006) 277–279.

² Д. Руварац, *Катихизиси за православне Србе у XVIII веку*, Хришћански весник 12/4 (1890) 238–240; *idem*, *О Историји катихизма архимандрита Јована Рајића*, Сремски Карловци 1912, 47.

³ Л. Чурчић, *Трагови мало познатог професора новосадске словенско-латинске школе Василија Крижановског*, Свеске Матнице српске – Грађа и прилози за културну и друштвену историју X, 38 (2002) 27.

духовној академији (1746),⁴ кога је у Нови Сад највероватније довео Дионисије Новаковић,⁵ предавао је у богословској школи епископа Висариона Павловића само током једне године – 1747. На основу оскудних података претпостављено је да је с Дионисијем Новаковићем напустио Нови Сад 1747. године, а након тога губи му се сваки траг.⁶ Помињања Крижановског у литератури педантно је побројао Лаза Чурчић.⁷ Тако сазнајемо да Захарија Орфелин 1768. године о њему пише као о бившем учитељу и проповеднику при Висариону Павловићу,⁸ док Димитрије Руварац наводи да је Крижановски 1747. године написао катихизис.⁹ Помиње га и Вељко Милосављевић¹⁰ као учитеља колегијума новосадског.¹¹

За рукопис овог дела до данас се веровало да је доступан само посредно и делимично – из постојеће литературе. Раније описивани примерци више нису били доступни истраживачима. Тако се знало да је Димитрије Руварац, пишући о *Катихизису* Крижановског,¹² користио два примерка – онај јерођаконa Нестора из Бегеча из 1749. године, који је био у његовом власништву, и Петра Чолића, пароха туријског,¹³ који му је овај уступио за опис и анализу. Такође се зна за препис који наводи Тихомир Остојић, а који се налазио у тзв. *Спиридоновом зборнику*.¹⁴ Тај препис читао је млади калуђер Доситеј Обрадовић. (Поред овог дела у истом зборнику постоје и *Епитом* и *Пропедија* Дионисија Новаковића¹⁵ – класични текстови српске теологије тог доба, настале под украјинским

⁴ Д. Вишневский, *Киевская Академия в первой половине 18 столетия*, Киев 1908, 113.

⁵ Чурчић, *op. cit.*, 24.

⁶ *Ibid.*, 29.

⁷ Овом вредном истраживачу ипак је промакло једно веома важно помињање Крижановског: Б. Вуксан, *Покајање и исповед код Срба у религиозној литератури и графици XVIII века*, Зборник Филозофског факултета. Споменница Бранка Гавеле, Серија А: Историјске науке XVII (1991). Ту се на странама 258 и 259 помиње овај катихизис, а у напомени 88 рукописа каже се да се он налази у Библиотеци Матице Српске у Новом Саду (PP I 57). Не треба посебно напомињати да ни нама приликом писања овог текста није било познато Вуксаново помињање рукописа Крижановског. Стога смо поступао идентификовања спровели на описани начин. Накнадно смо, прочитавши Вуксанову студију, прегледали поменути рукопис PP I 57 и тиме смо наше идентификовање потврдили.

⁸ Чурчић, *op. cit.*, 24.

⁹ Чурчић, *op. cit.*, 26.

¹⁰ В. Милосављевић, *Српске вероучевне књиге у Аустроугарској 1690–1902. године*, Богословски гласник, 1/4 (1903) 183.

¹¹ *Ibid.*, 184.

¹² Руварац, *Катихизиси за православне Србе у XVIII веку*, 238–240.

¹³ Чурчић, *op. cit.*, 25.

¹⁴ Овај зборник, за који се такође веровало да је загубљен, налази се у Музеју Српске православне Цркве, у рукописној збирци Р. Грујића, под сигнатурним бројем 27.

¹⁵ Т. Остојић, *Доситеј Обрадовић у Хопову*, Нови Сад 1907, 360.

утицајем.) Вељко Милосављевић бележи да је Тихомир Остојић поседовао још један примерак рукописа овог дела, који је 1761. године припадао јерођакону Атанасију Јагићу. „Рукопис нема посебног натписа, насловне стране – а види се да га није ни имао јер је потпуно одржан“ – вели Милосављевић.¹⁶

Истражујући у Рукописном одељењу Библиотеке Матице српске, прегледали смо већи део фонда рукописних књига из XVIII века. Том приликом наишли смо на два рукописа – један литургичке, а други катихетске садржине – који су били заведени под уопштеним називима *Катихизис из половине XVIII века*, БМС РР I 42, и *Питања и одговори о божанственом храму*, БМС РР I 77, то јест без прецизне и тачне идентификације. Подробнија анализа тих текстова показала је да су то, у ствари, две веома важне књиге из XVIII столећа, које у доброј мери обележавају његове основне богословске токове. Реч је о рукописима, *Епитому* Дионисија Новаковића и *Катихизису* Василија Крижановског.

А. Идентификовање Василијевог *Катихизиса* омогућено је описима овог текста које су нам оставили Димитрије Руварац и Вељко Милосављевић. Пошто ни у Матичином примерку не постоји насловна страна (да ли је то сва сличност с примерком јерођакона Атанасија Јагића?), приликом препознавања текста и утврђивања ауторства користили смо следеће наводе из литературе.

1. Део *Предговора* који цитира Димитрије Руварац¹⁷ и који се дословно подудара с текстом *Катихизиса из половине XVIII века*, БМС РР I 42, лист 26–3а.

Сије бедствије от неразуменија Правил Церковних происходјашчи совершенно познавши Богом движими и духом јего настављајемн богољубиви епископ господин Висарион Павлович да и когда паства јего неискусними пастирми пасома от волков адских распужена и расхишчена будет от изјаснении књига в њеј же вси православнаго исповеданија догмати содержатсја неусипно тшчитсја и предуповају тшчатисја настанет.

Којему изјасненију ашче кто со всјаким нељеностним и усердњејшим приљжанијем внимати и во оном јако на закоње Божијем утврждено ден и ношч поучатсја будет, несумњено уповају јако неточнију сам совершенно церковнаја правила уразумјет но и других себе вручених тим же правилом и законом обучити возожет.¹⁸

¹⁶ Милосављевић, *op. cit.*, 184.

¹⁷ Руварац га при том на мноштву места погрешно ишчитава и наводи. Ми смо га накнадно исправили на основу Матичиног текста РР I 57, лист 4аб–5а.

¹⁸ Чурчић, *op. cit.*, 25; Руварац, *op. cit.*, 238–239.

2. Распоред грађе у *Katichizisu* који наводи Руварац,¹⁹ као и опширнији и детаљнији распоред који наводи Милосављевић, а који одговарају садржини дела за које већ с правом претпостављамо да је дело Василија Крижановског.²⁰

3. Тумачење четвртог члана Символа вере које наводи Милосављевић и које се дословно понавља у рукопису који испитујемо.²¹

Вопрос 10. Киј јест четвртиј член вјери? Отвјет: Распјатагоже за њи при Понтистјем Пилатје и страдаваши и погребена. – Вопрос 11. Чесому член сеј вјери нас научат? Отвјет: Первоје, јако Христос безгрјешно за нашај грјехи пострада и умре истино. Тој грјехи нашај подемлѣт и о нас побоље тојже ујазвисја за грехи нашај и мучен бист за безаконија наша. И возгаш гласом велиим Иисус рече: Оче в ружје твои предају дух мој. И сија рек издше. Второје, јако Христос пострада на крестје и умре плотију точију а не по божеству ниње же примири в тјѣле плоти јего смртију јего. Третоје јако апче и пострада Христос и умре јединоју плотију обаче всегда јако с плотију и с душеју Христовоју Божество неразлучно бист, јавствујтсја сије најпаче тропарем сим церковним: во гробје плотски, во аджеке с душеју јако Бог в раиже с разбојником и на престоље бил јеси Христе со Отцем, и Духом всја исполњаја неописаниј. Четвертоје, поњеже член сеј воспоминајет окрстје Христовје на њемже Христос умре и спасе нас. Того ради о нас подобајет чествоватисја крест сјати јако знаменије Христово вњемже дадесја сила прогонати духи лукавија. – Вопрос 12. Како долженствујем знаменатисја крестним знаменијем? Отвјет: Три великија персти деснија руки во имја Пресјатија Тројици сложивши на чеље својем полагаја глаголати во имја Отца и низводја на чревје глаголати и Сина полагајаже на десноје рамо и приводја даже до лѣваго глаголати и Сјатаго Духа а совершившије сије глаголати подобајет: Амин.

На крају напомињемо да се из записа на првом листу књиге види да је она припадала јерођакону Атанасију Јагићу. Он је у њој оставио два записа – да је 14. маја 1760. ударио гром у цркву новосадску, као и да је 6. децембра 1761. био рукоположен у чин ђакона. То још увек није довољно да бисмо могли да закључимо ко је и када начинио овај препис, али се види да је реч о времену веома блиском оном у којем је Крижановски радио у Новом Саду – највише тринаест година после тога. То је, дакле,

¹⁹ Чурчић, *op. cit.*, 25; Руварац, *op. cit.*, 239.

²⁰ Милосављевић, *op. cit.*, 184–185.

²¹ *Ibid.*, 185; БМС РР I 42, лист 126–14а.

примерак који је поседовао Тихомир Остојић, а о којем је писао Вељко Милосављевић, како смо навели.

Б. Идентификовање Новаковићевог *Епитома* било је лакше и захтевало је само да се рукопис *Питања и одговори о божанственом храму*, БМС РР I 77, упореди с једним од три штампана издања Дионисијевог књиге – из 1767, 1783. и 1805 године.²² Тако се дошло до непобитног закључка да је поменути Матичин рукопис заправо новооткривени препис тог популарног штива из XVIII века, за које је речено да је вероватно највише преписивана књига код Срба у то доба.²³

Лаза Чурчић је у студији *Популарност и неки проблеми ширења Епитома Дионисија Новаковића* обрадио седам преписа.²⁴ Њима треба додати и овај рукопис,²⁵ који је дело руку презвитера Стефана Марковића. Настао је у Сремским Карловцима 1750. године, на празник Духова. То се види из белешке на листу бр. 49: „Преписах аз многогрјешнии протопрезвитер Стефан Маркович новопазарскии и ефимерие рукоју својеју прекрасное богатство слави Божија у Карловцима: 1750. то соверших на сошествије Свјатаго Духа.“

Рукописи Дионисија Новаковића и Василија Крижановског, професора у чувеној новосадској школи епископа Висариона Павловића, које смо идентификовали у Библиотеци Матице српске послужиле истраживачима српског богословља и опште националне културне прошлости да стекну потпунији увид у један значајан и недовољно истражен период.

²² Л. Чурчић, *Популарност и неки проблеми ширења Епитома Дионисија Новаковића*, Зборник за друштвене науке Матице српске 36 (1963) 104.

²³ Idem, *Трагови мало познатог професора новосадске словенско-латинске школе Василија Крижановског*, 23.

²⁴ Idem, *Популарност и неки проблеми ширења Епитома Дионисија Новаковића*.

²⁵ Треба им додати још један препис. У Сентандрејској библиотеци, у збирци манастира Грабовца, налази се тзв. *Књига проповеди* из треће четвртине XVIII века. Њена сигнатура је ГР 27, а пун назив *Књига поучна. Беседе проповедане у придворној цркви свјатјешег правителствујущег синода у граду Москви*. Тај препис је настао у Шиклеушу свакако после 1. маја 1757. године, јер то пише на насловној страни. У књизи се налази препис *Епитома* Дионисија Новаковића, на листовима 201–224 (*Опис рукописа и старих штампаних књига библиотеке Српске православне епархије будимске у Сентандреји*, прир. Н. Синдик, М. Гроздић-Пајић, К. Мано-Зисн, Београд – Нови Сад 1991, 54–55).

Православное учение
или
Сокращенная
Христианская
Богословія
для употребленія
Его Императорскаго Высочайшаго
Величества Пресвѣтѣйшаго
всероссійскаго, Чистѣйшаго,
Богочестнаго Царя
Исавурскаго и Великаго Князя
ПЛАТОНА ЛЕШИННА
Сочиненная
Его Императорскаго Высочайшаго
Величества Великаго Князя
Генералъ-Адмирала Громоузда
Григорія Александровича Шеншкова
Секретаря Императорскаго
Синодальнаго Канцелярскіа
Департамента
Платона Лешина.

БИБЛИОТЕКА
МАТИЦЕ СРПСКЕ

Православноје ученије или сокращеннаја хрѣстијанскаја богословија
Платона Лешина 1780. година, л. 1а (РР II 42)

Глава Первая
о Свѣдѣніи и Символѣ
Православнаго Исповѣданія
Вопросъ 1.

1. Что такое есть Символъ православнаго
исповѣданія?

Свѣдѣніе.

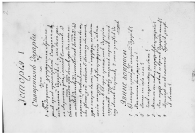
Есть правильное собраніе Христіанскаго исповѣданія на Святомъ писаніи основанное, и по степенямъ соображенія истинно и утверждено, и вразумило всѣхъ верныхъ людей.

Вопросъ 2.

2. Что Символъ сей, что σημα εὐαγγελιον?

Свѣдѣніе.

Жане слово; Символъ есть собраніе истины и совершенствъ истинно, правильно и

Петрески деје сјавачкија историје истражија во Новато зајета XVIII век, око 1780/1800, година, л. 1а и 2а (PP II 46)

ЕПИТОМЪ

закона Свѣдѣнаго Крама Рѣдѣнаго,
и Свѣдѣнаго Крѣпостнаго Лѣтиснаго,
Свѣдѣнаго, Е. А. Грѣдѣнаго
закона и Свѣдѣнаго.

1764

ДОУИНЕНЪ

Ко улагодѣнію, Свѣдѣнаго
закона, востана на войска
и Свѣдѣнаго Крѣпостнаго
Лѣтиснаго, Свѣдѣнаго,
закона, Свѣдѣнаго,
и Свѣдѣнаго, Свѣдѣнаго, Свѣдѣнаго.

Свѣдѣнаго

Епитомъ Дюнисіа Новаковіна 1764. година, л. 1а (РР II 52)

Помощи Святыя Троицы Божьей и Оубо-
же Ангелу в помощь божьей по слову
Псалма и в помощь Понсе Троицы
иже Владыка Святыхъ. Свѣдѣній
са причесавъ иже Владыка Троица,
иже Божьей Божьей, Божьей и Божьей
Свѣдѣній Божьей Божьей Божьей

Иже убо Божьей Божьей Божьей
Божьей Божьей Божьей Божьей
Божьей Божьей Божьей Божьей
Божьей Божьей Божьей Божьей
Божьей Божьей Божьей Божьей
Божьей Божьей Божьей Божьей
Божьей Божьей Божьей Божьей
Божьей Божьей Божьей Божьей

АМѢН.

Всему иже слово. 1764

Бен. Божьей Божьей Божьей
Божьей Божьей Божьей Божьей
Божьей Божьей Божьей Божьей
Божьей Божьей Божьей Божьей

ИСТИННОЕ ХРИСТИАНСКОЕ
НАСТАВЛЕНІЕ
ВОСТОЧНАГО БЛАГОЧЕСТІЯ.

ВЪРЪ

И

ДОЛЖНОСТЕХЪ ХРИСТИАНСКИХЪ

И

КЪ ТѢМЪ ВОДЯЩЫХЪ СРЕДСТВІЯХЪ

НА СВЯЩЕННОМЪ ПИСАНІИ.

ОСНОВАННОЕ .

И СОГЛАСІЕМЪ СВЯТЫХЪ ОЦЕВЪ

ПОТЪБЕРЖДЕННОЕ .

ВЪ

ОБУЧЕНІЕ ТѢХЪ ИМЕЮЩИМЪ СВЯЩЕНСТВО
И ИНЫХЪ ВСѢХЪ ХОТЯЩИМЪ ЖИТИ СПАСЕНІЕМЪ СВОЕМЪ

СОЧИНЕННОЕ

62
Часть В.

ВЗЫСКАНИЕ І
О Таиннахъ еѣ Таинномъ
Глава Первая
О Крещеніи

і Вопросъ. Что есть таинна Креще-
ніа? Отвѣтъ. Есть таинна Бродящихъ
водою во славу. Поговариваютъ и знати,
что Крещеніе Господне и тѣсно
прижемо, едино есть, ерѣтъ, Крещеніе
одеи, едино же бо есть единствено
вѣра иже аидеи. Понимаетъ, аще и одра-
зична и тѣхъ различна естъ иже в
таинствѣ Крещеніа. Овагъ ерѣдокъ
наименше всѣхъ мѣждѣ собою, ерѣ-
сѣтѣ, и матеріе и формѣ и дѣтѣ

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ.
ОБЪПОЗНАНІИ ВЪСТЕСТВЕН-
НОМЪ РУКОВОДСТВУЮЩЕМЪ
КЪ ВѢРѢ БУДСКОИ.

§ I.

Познаніе истиннаго началъ и
подлиннаго Самата Бога.

Въ видѣ
наго Божества,
и въ видѣ
наго Бога,
и въ видѣ
наго Бога.

Древнѣе всего и въ древнѣе и въ древнѣе
существовавшии еси: Подлиннаго Самата Бога.
Созданъ еси отъ небытія въ видѣ, т. е. Крестъ II,
См. гл. 21: Аще и въ себѣ радостно, но въ
Богородицѣ обилие.

§ II.

Богъ познаніе и Самата Бога, Крестъ
всего удивленія, что въ Самата Бога Крестъ
небытія (I). Потому что небытіе. Духовно-
ство Самата Бога, что въ себѣ обилие и въ себѣ
обилие и въ себѣ обилие, и въ себѣ обилие.

тоже.

Благовѣстїи брѣ! сподобившиєхъ Мѡисѣю оубо
 мѡисѣю твою похвалу доушесѣиєхъ твоѣхъ, дабы твои
 рѣчи, явиле тѣ авѣи днѣхъ твоихъ, дабы твои
 рѣчи похвалѣхъ. Благодарю, и благодарствую твою, дабы
 твою прѣдъ твою Мѡисѣю: и твою твою, дабы
 твою твою твою твою твою твою твою твою
 твою твою твою твою твою твою твою твою
 твою твою твою твою твою твою твою твою
 твою твою твою твою твою твою твою твою
 твою твою твою твою твою твою твою твою

Прѣдъ Ѡбѣдѣ.

Они всѣхъ насъ, брѣ, брѣ. Твои твои, и твои твои
 твои твои твои твои твои твои твои твои
 твои твои твои твои твои твои твои твои
 твои твои твои твои твои твои твои твои
 твои твои твои твои твои твои твои твои

Послѣ Ѡбѣдѣ.

Благодарю, Хрѣсти брѣ твои, дабы похвалѣхъ
 твои твои твои твои твои твои твои твои
 твои твои твои твои твои твои твои твои
 твои твои твои твои твои твои твои твои

Прѣдъ Ѡбѣдѣ
 твои твои

Свѣтъ твои твои
 твои твои твои

благословит.

ИСТИННОЕ ХРІСТИАНСКОЕ
ПОСТАВЛЕНІЕ
ВОСТОУМО БЛАГОУМІЯ
Ѣ
ЦЕРК
И
ДОБРОСТЕХЪ ХРІТАНСКІХЪ
И
БЖТЪ: ВЪ ВОЩЫХЪ СРЕДСТВІХЪ
НОСІЮЩИХЪ ЛЮДИМЪ
ОСНОВАННОЕ
ИСОУСІЕМЪ СЫХЪ ОТЕЦЪ
ПОТВЕРЖДЕННОЕ
И
ОУБЖДЕНІЕ ТЫХЪ ОУБЖДЕНІХЪ СІЮЩИХЪ
ИМЪХЪ ВСѢХЪ ХРІТАНСКИХЪ НАСІОМЪ
СОУДИВІННОЕ

Вставка крестифантоме поставленіе востоумо благоумія и ерже и доуностиа хрестіанскіа XVIII вѣк, око 1780, годовѣ, л. 1а (РР IV 28)

Πρωτότυπο της Κωνσταντινουπολίτικης Διαθήκης του 1754 — Αριστ.
Παλιός 1754, φύλλον, α. 3α (PP IV 15)

САДРЖАЈ

КАТАЛОГ

119. ЗБОРНИК ГРИГОРИЈА ДИМОВИЋА 1751. година	7
120. КАТИХИЗИС XVIII век, око 1760/70. године.	15
121. КАТИХИЗИС XVIII век, око 1750/60. године.	22
122. ИСПОВЈЕДАНИЈЕ ХРИСТИЈАНСКИЈА ВЈЕРИ КИРИЛА ПАТРИЈАРХА КОНСТАНТИНОПОЛСКАГО XVIII век, око 1780/1800. године	30
123. МЊЕЊИЈЕ ТЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА XVIII век, око 1755/1765. године	36
124. ПРАВОСЛАВНОЈЕ УЧЕНИЈЕ ИЛИ СОКРАПЧЕНАЈА ХРИСТИЈАНСКАЈА БОГОСЛОВИЈА ПЛАТОНА ЛЕВШИНА 1780. година	45
125. ПРАВОСЛАВНОЈЕ ВОСТОЧНАГО ИСПОВЈЕДАНИЈА УЧЕНИЈЕ 1787. година	52
126. СОКРАПЧЕНОЈЕ ПРАВОСЛАВНОЈЕ УЧЕНИЈЕ ХРИСТИЈАНСКИЈА БОГОСЛОВИЈИ XVIII век, око 1780/1800. године	59

127. ПЛАТДЕСЈАТ ДВЈЕ СВЈАШЧЕНИЈА ИСТОРИЈИ ВИБРАНИЈА ИЗ НОВАГО ЗАВЈЕТА XVIII век, око 1780/1800. године	65
128. ЕПИТОМ ДИОНИСИЈА НОВАКОВИЋА 1764. година	72
129. ИСТИНОЈЕ ХРИСТИЈАНСКОЈЕ НАСТАВЛЕНИЈЕ ВОСТОЧНАГО БЛАГОЧЕСТИЈА О ВЈЕРЈЕ И ДОЛЖНОСТЕХ ХРИСТИЈАНСКИХ XVIII–XIX век, око 1790/1810. године	79
130. БОГОСЛОВСКИ РУКОПИСИ XVIII век 1740, 1745. и око 1740/50. године	86
131. ПРАВОСЛАВНОЈЕ УЧЕНИЈЕ ИЛИ СОКРАШЧЕНАЈА ХРИСТИЈАНСКАЈА БОГОСЛОВИЈА ПЛАТОНА ЛЕВШИНА 1774. година	102
132. ИСТИНОЈЕ ХРИСТИЈАНСКОЈЕ НАСТАВЛЕНИЈЕ ВОСТОЧНАГО БЛАГОЧЕСТИЈА О ВЈЕРЈЕ И ДОЛЖНОСТЕХ ХРИСТИЈАНСКИХ XVIII век, око 1780/1800. године	109
133. ИСТИНОЈЕ ХРИСТИЈАНСКОЈЕ НАСТАВЛЕНИЈЕ ВОСТОЧНАГО БЛАГОЧЕСТИЈА О ВЈЕРЈЕ И ДОЛЖНОСТЕХ ХРИСТИЈАНСКИХ XVIII век, око 1780. године	115
134. ПРИМЈЕЧАНИЈА НА КАТИХИЗМ ПОДНЕСЕНИ ОСВЈАШЧЕНОМУ СИНОДУ ... ЈОВАНА РАЈИЋА 1774. година	121
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА КОЈЕ СУ КОРИШЋЕНЕ У ОПИСУ ВОДЕНИХ ЗНАКОВА	126
НАУЧНИ ПРИЛОЗИ	
<i>Владимир Вукашиновић</i>	
КРАТКА ИСТОРИЈА КАТИХИЗИСА И СИМБОЛИЧКИХ КЊИГА НА ИСТОКУ И ЗАПАДУ	129
<i>Владимир Вукашиновић</i>	
НОВОСАДСКИ БОГОСЛОВСКИ РУКОПИСИ: ВАСИЛИЈЕ КРИЖАНОВСКИ И ДИОНИСИЈЕ НОВАКОВИЋ	145

ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига XVI

КАТИХЕТСКИ ПРИРУЧНИЦИ

Издавач

Библиотека Матице српске
Нови Сад, Матице српске 1

За издавача

Селимир Радуловић

Припрема за штампу и коректура
Душица Грбић

Фотографије

Соња Сулоцки

Тираж

350 примерака

Штампа

Сајнос

Нови Сад, Момчила Тапавице 2

Штампање ове књиге омогућило је
Министарство културе и информисања Републике Србије

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

091:027.54(497.113 Novi Sad)
017:091(497.113 Novi Sad)
271.222(497.11)-282.3

ГРБИ Њ, Душница, 1952 -

Тирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске.
Књ. 16, Катихетски приручници / Душница Грбић, Радоман
Станковић (опис водених знакова) ; аутор прилога Владимир
Вукашиновић ; редактор Вера Јерковић ; [фотографије Соња
Сулошки]. - Нови Сад : Библиотека Матице српске, 2014 (Нови
Сад : Сајнос). - 149 стр., [20] стр. с таблама (факс.) ; 25 cm. -
(Рукописне књиге Библиотеке Матице српске ; књ. 16)

Тираж 350. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-80061-49-8

а) Библиотека Матице српске (Нови Сад) - Тирилске
рукописне књиге - Каталогси б) Катихетски приручници -
Библиотека Матице српске - Нови Сад

COBISS.SR-ID 292834567

